

Hanna Ylönen

Amerikkalaiset ja Saksan pakolaiskysymys Weekly
Information Bulletin -tiedotuslehdessä vuosina 1945–1953

Yleisen historian pro gradu -tutkielma

Historian ja etnologian laitos

Jyväskylän yliopisto

Elokuu 2011

Sisällys

1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkimustehtävä	1
1.2. Lähteet ja metodi	3
1.3. Käsitteiden määrittelyä	9
2. EUROOPPA SUURSODAN JÄLKEEN	13
2.1. Pakolaisuuden monet muodot	13
2.2. Saksan miehityksen pääpiirteitä	21
3. AMERIKKALAISTEN PAKOLAISTYÖ ALKAA	29
3.1. Displaced Persons – Past, Present, Future?	29
3.2. Weekly Information Bulletinin kirjoittelu nälänhädästä	36
4. KARKOTETUT SAKSALAISET LEHDEN KUVAAMANA	48
4.1. Vihattu vähemmistö	48
4.2. Karkotuksen aiheuttamat ongelmat	53
4.3. Kohti sopuisampaa tulevaisuutta?	59
5. ELÄMÄÄ HOLOKAUSTIN JÄLKEEN	63
5.1. Juutalaisten määrä ja olot sodanjälkeisessä Saksassa	63
5.2. Antisemitismi ja suhtautuminen juutalaisiin huolenaiheena	68
6. YHDYSVALTAIN MIEHITYKSEN MYÖHEMMÄT VAIHEET	76
6.1. Emigraatio ja integraatio – pakolaisongelman uudet ratkaisut	76
6.2. Ratkesiko pakolaiskysymys?	84
7. PÄÄTÄNTÖ	91
LÄHTEET	98
LIITTEET	105

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimustehtävä

Toinen maailmansota päättyi Euroopassa Saksan antautumiseen 8.5.1945. Eurooppalaisten kärsimykset eivät kuitenkaan loppuneet tähän, sillä toinen maailmansota johti myös ennen näkemättömään pakolaisongelmaan, joka yllätti laajudessaan liittoutuneet. Pakolaisuus ei tietenkään ollut uusi ongelma Euroopassa, sillä sitä oli esiintynyt eri muodoissa jo vuosisatojen ajan. Toinen maailmansota oli kuitenkin käännekohta suhtautumisessa pakolaisongelmaan, sillä tämän sodan ja sitä natsi-Saksassa edeltäneiden tapahtumien aiheuttamien humanitääristen ongelmien ratkaiseminen vaati aikaisempaa suurempia toimenpiteitä. Kiistat vastuusta, pakolaisten vastaanottamisesta sekä pakolaisstatuksen määrittelystä olivat tuolloin tavallisia kuten nykypäivänäkin.

Toisen maailmansodan jälkeisen pakolaiskriisin keskus oli sodassa raunioitunut Saksa. Maa oli jaettu osiin miehittäjien kesken, kokonaisia kaupunkeja oli täysin tuhoutunut pommituksissa ja miljoonat olivat menettäneet henkensä. Toista maailmansotaa seuranneeseen väestönyaellukseen oli yritetty jossain määrin varautua jo sodan aikana. Liittoutuneet olivat perustaneet vuonna 1943 avustusjärjestön United Nations Relief and Refugee Aidin, UNRRA:n, jonka tehtävänä oli huolehtia toisen maailmansodan uhreista.¹ Ajatuksena oli ollut, että sodan jälkeen liittoutuneet toimisivat aktiivisesti yhdessä pakolaisongelman ratkaisemiseksi. Aluksi myös uskottiin, että sijoitusongelmat ratkeaisivat suhteellisen helposti, kun pakolaiset haluaisivat palata koteihinsa sotatoimien loputtua. Näin ei kuitenkaan tapahtunut, sillä Eurooppaan jäi eri syistä ajalehtimaan miljoonia ihmisiä, UNRRA:n toiminta kangerteli, ja Neuvostoliitto ajautui muiden liittoutuneiden kanssa törmäyskurssille

¹ Maga 1985, 250.

kylmän sodan myötä. Kaiken kaikkiaan pakolaisongelman ratkaisemisesta muodostui liittoutuneille valtava ponnistus, joka kesti vuosikausia.

Pro gradu -työssäni tutkin amerikkalaisten Saksan miehitysvyöhykkeellä toteuttamaa tiedotusta pakolaisuudesta miehityshallinnon vuosina 1945–1953 julkaisemassa Weekly Information Bulletin (WIB) -lehdessä, jota julkaistiin armeijan ja miehityshallinnon työntekijöiden luettavaksi. Tärkeimpänä tutkimuskysymyksenäni onkin se, millaista oli amerikkalaisten tiedotus Saksan pakolaiskysymyksessä tutkittuna aikana. Millaisia ongelmia oli ja mitä ratkaisuja lehdessä esitettiin? WIB:in ilmeisestä tiedotustehtävästä huolimatta – ja sen vuoksi – haluan kuitenkin ottaa huomioon myös vähemmän ilmeiset seikat kuin puhtaan tiedonvälityksen, erityisesti lehden asenteellisuuden pakolaiskysymyksessä. Asenteellisuudella tarkoitan esimerkiksi sitä, minkälaista huomiota WIB osoitti eri pakolaisryhmiä kohtaan, ja vaikuttivatko poliittisten asetelmien muutokset siihen miten pakolaisiin suhtauduttiin. Arvioin myös tutkimuksessani oliko lehden tiedotus avointa, vai jättikö se kenties jotakin kertomatta.

Valitsin Yhdysvaltojen näkökulman, koska sen rooli Saksassa etenkin kylmän sodan myötä oli merkittävämpi verrattuna Britanniaan ja Ranskaan. Miehityshallinnon Saksassa julkaisemaa Weekly Information Bulletin -tiedotuslehteä ei tietääkseni ole käytetty historiantutkimuksessa lähteenä. Tiedotus on myös sellainen näkökulma, josta pakolaisuutta ei ole juurikaan tutkittu aikaisemmin. Koska tutkimukseni liittyy amerikkalaiseen miehityspolitiikkaan ja sen yhtenä tärkeänä kontekstina on kylmä sota, sen voidaan katsoa kuuluvan lähinnä poliittisen historian piiriin, mutta sen voisi liittää myös sosiaalihistoriaan, koska kiinnostuksen kohteena ovat pakolaiset ja heidän asemansa yhteiskunnassa, sekä siinä tapahtuneet muutokset.

1.2. Lähteet ja metodi

Alkuperäislähteenä käyttämäni Weekly Information Bulletin -lehden kaikki ilmestyneet numerot löytyvät Wisconsinin yliopiston digitaalisesta Germany under Reconstruction -kokoelmasta. Weekly Information Bulletin (WIB) toimi Yhdysvaltojen sotilashallinnon tiedotuslehtenä vuosina 1945–1953.² Se perustettiin heinäkuussa 1945 kaksi viikkoa amerikkalaisten miehityshallinnon järjestäytymisen jälkeen OMGUS:in sotilaskuvernööri Dwight D. Eisenhowerin käskystä helpottamaan miehityshallinnon toimintaa ja parantamaan tiedonkulkua. WIB:in toimitus sijaitsi Berliinissä. WIBin pitkäaikaisimpana päätoimittajana vuosina 1946–1953 mainittiin H. Warner Waid.³ Lehden toimittajien lisäksi artikkeleja kirjoittivat muun muassa Lucius Clay ja Dwight Eisenhower toimiessaan OMGUS:in sotilaskuvernööreinä. Yleensä vierailevien toimittajien nimet oli mainittu erotuksena lehden varsinaisista toimittajista.⁴

WIB ilmestyi alkuvaiheessa kerran viikossa, ja vaikka sitä levitettiin jonkin verran muidenkin luettavaksi Saksan kirjastoihin, yliopistoihin, muihin Euroopan maihin sekä Yhdysvaltoihin, Saksassa miehityshallinnon ja valvontakomission palveluksessa olleet olivat kuitenkin sen päälukijakuntaa. Tosin WIB:in kahden ensimmäisen numeron kannessa luki restricted (salainen) joten aluksi lehti oli ilmeisesti tarkoitettu vain rajatulle lukijakunnalle, mutta tästä käytännöstä luovuttiin nopeasti. Vaikka siis myös ulkopuolisilla oli mahdollisuus päästä lukemaan lehteä Saksassa, lehden ollessa englanninkielinen sen merkitys muille kuin amerikkalaisille (ja mahdollisesti briteille) lienee ollut pieni. Koska amerikkalaiset sotilaat olivat vieraassa maissa,

² WIB No 1 (July 1945), "Note on a new publication", 3; WIB (March 1953), Waid, H. Warner: "Information bulletin" 16.

³ WIB (March 1953), Waid, H Warner, "Information Bulletin", 16.

⁴ Kirjoittajan nimi ilmoitetaan viitteessä jos se on mainittu artikkelissa.

englanninkielinen lehti on varmasti ollut merkittävä tiedonvälittäjä. Saksassa ilmestyi myös Yhdysvaltain armeijan sanomalehden Stars and Stripesin Euroopan versio.

Lehti muodostui alkuvaiheessa erilaisista vakiopalstoista. Laajin niistä oli Highlights of Policy -osio, jossa kerrottiin uutisia ja muita ajankohtaisia asioita. Tämän osion artikkelit olivat useimmiten monisivuisia ja joskus kuvitettujakin. Lessons from Operations -osio oli tarkoitettu ideoiden ja ehdotusten vaihtoon. German Reactions -palstalla seurattiin saksalaisten mielialoja ja reaktioita harjoitettuun politiikkaan ja uudistuksiin sekä julkaistiin lainauksia saksalaisista sanomalehdistä. WIB teki numeroissaan katsauksia myös ulkomaisiin sanomalehtiin. Queries-palstalla vastattiin hallinnon palveluksessa olevien kysymyksiin, joita saksalaiset siviilit kyselivät amerikkalaisilta, mutta joihin miehityshallinnon työntekijät eivät olleet osanneet vastata. Lehti julkaisi myös pikku-uutisia ylennyksistä, lomista ja kunniamerkeistä.⁵

Vuoden 1948 alusta lähtien lehti alkoi ilmestyä kahden viikon välein, ja samalla sen nimi lyheni Information Bulletiniksi⁶. Vaikka lehden nimessä säilyi tiedotuslehteen viittaava sana bulletin, lehti muistutti ulkoasultaan aikakauslehteä. Lopulta lokakuusta 1949 alkaen lehti alkoi ilmestyä kerran kuukaudessa, ja sen toimitus siirtyi Berliinistä Frankfurtiin. Samalla sotilaskuvernöörin virka lakkautettiin ja tilalle luotiin High Commissionerin lähinnä suurlähettilästä vastaava virka, ja tällöin myös WIB siirtyi sotilaskuvernööriltä suurlähetystön alaisuuteen. Kuukausittain ilmestyneessä lehdessä oli yleensä joitakin kymmeniä sivuja ja useita monisivuisia artikkeleja. Myös lehden tekninen laatu parani verrattuna alkuvaiheisiin, sillä sivuille ilmestyi mustavalkoisia valokuvia aikaisempien piirrosten tilalle. Valokuvien vakiintuminen lehden sivuille mahdollistaisi myös kuva-analyysin tekemisen. Tässä

⁵ Ks. Esim. WIB No 1 (July 1945).

⁶ Käytän selvyuden vuoksi lyhennettä WIB koko tutkimuksen ajan. Tästä eteenpäin lehtiä ei myöskään numeroitu, vaan mainittiin pelkkä kuukausi ja vuosi, esim. WIB (June 1948)

tutkimuksessa en ole kuitenkaan keskittynyt kuvien käyttöön muuten kuin kuvatekstien osalta. Alkuvaiheen tiedotustarpeesta huolimatta lehti oli suosionsa huipulla vasta vuonna 1951, jolloin sen levikki oli noin 27 000. WIB:in viimeinen numero ilmestyi maaliskuussa 1953. Kun Yhdysvallat poistui Saksasta, ei englanninkieliselle lehdelle jäänyt lukijakuntaa.⁷

WIB:iä voisi siis luonnehtia lähinnä tiedotuslehdeksi varsinkin ilmestymisen alkuvaiheessa. Smithin ja Mounterin mukaan tiedotuslehti on sisäisen viestinnän kanava, joka tarkastelee asioita syvemmin ja laajemmin kuin esimerkiksi uutiskirje. Sanomalehtimuotoista tiedotusjulkaisua ei voida käyttää kovin kiireellisten viestien välittämiseen, mutta se voi tarjota taustaa ja täydennystä tiedotustilaisuuksien tiedoille ja antaa lukijoille mahdollisuuden informaation käsittelyyn ja reflektointiin. Tämän vuoksi tiedotuslehti sopii myös erilaisten uudistusten esittelyyn. Mikäli yhteisö on hajanainen, tiedotuslehti voi toimia kasvokkain tapahtuvan tiedotuksen korvaajana. Sanomalehtimuotoinen tiedotuslehti sopii erityisesti sanomalehtiä muutenkin lukevalle yhteisölle. Tällaisessa julkaisussa voi esiintyä sekä ajankohtaisia uutisia että enemmän kommentoivaa ja taustoittavaa aineistoa.⁸

Lehden käytön kannalta on mielenkiintoista havaita sen kehittyminen vuosien aikana siten, että WIB:n myöhemmistä numeroista löytyi paljon sellaisia piirteitä, joita nykyään pidettäisiin ennemmin henkilöstölehdelle tyypillisinä. Mykkäsen mukaan henkilöstölehti eroaa tiedotuslehdestä siinä, että se ilmestyy harvemmin ja siinä julkaistut artikkelit käsittelevät ajankohtaisia asioita tiedotuslehteä laueammin. Henkilöstölehtien lukijakunta on yleislehtenä myös laajempi kuin tiedotuslehden. Henkilöstölehti muistuttaa ulkonäöltään yleensä aikakauslehteä tai tabloidi-tyyppistä sanomalehteä. Sen tehtävänä ei ole ainoastaan uutisoida, vaan myös kiinnittää

⁷ WIB (November 1949); WIB (March 1953), Waid, H Warner: "Information Bulletin", 16.

⁸ Smith & Mounter 2005, 77–78.

lukijoita yhteisöönsä antamalla taustoittavaa tietoa kiinnostavista aiheista. Se motivoi toimintaan nostamalla esiin esimerkkejä onnistumisista tai muutosta vaativista toimintatavoista.⁹

Vaikka WIB:lle on vaikeaa löytää täydellistä vastinetta median kentältä, yhteisöviestinnässä käytettävät käsitteet auttavat hahmottamaan mikä WIB:in rooli oikeastaan oli. Käytettäessä tätä lehteä lähteenä on siis muistettava, että Weekly Information Bulletin ei ollut tavallinen sanomalehti, vaan se palveli organisaationsa tiedotuksen tarvetta. Tämän lisäksi WIB saattoi pyrkiä myös näihin henkilöstölehdelle tyypillisiin, tiedotusta monipuolisempiin päämääriin, eli yrittää motivoida ja sidostaa lukijoitaan toimimaan yhteisössään. Tätä taustaa vasten lehden tutkiminen valitusta näkökulmasta on kiinnostavaa. Lehti antoi ymmärtää olevansa neutraali tiedonvälittäjä, mutta oliko se sitä?

Koska lähteeni on ammatillisesti ja säännöllisesti ilmestynyt lehti, olen hyödyntänyt tutkimuksessani lehdistöhistoriallista lähestymistapaa. Lehdistön tutkimuksessa on käytetty yleensä kahta erilaista metodia, joko niin kutsuttua historiallis-kvalitatiivista metodia, jossa korostetaan kirjoittelun taustatekijöitä sekä laadullista sisältöä, tai kvantitatiivista metodia, jossa ollaan kiinnostuneita esimerkiksi eri teemojen määrällisestä luokittelusta ja niiden jakautumisen mittaamisesta palstamillimetreinä. Koska tämän tutkimuksen tarkoituksena on ollut tutkia kokonaiskuvan lisäksi myös pakolaiskirjoittelun laatua ja sävyä sekä näiden taustalla vaikuttaneita syitä, on ollut mielekästä hyödyntää lehdistöhistoriallisissa tutkimuksissa perinteisesti käytettyä historiallis-kvalitatiivista metodia. Tällöin tutkimuksessa ei ainoastaan analysoida tekstiä, vaan siinä pyritään sisäisen ja ulkoisen lähdekritiikin avulla määrittelemään lehden antamaa kuvaa jostain historiallisesta ilmiöstä, tässä tapauksessa pakolaisuudesta. Kvalitatiivisen analyysin avulla voidaan vastata kysymykseen,

⁹ Mykkänen 1998, 19–24.

miksi lehti kirjoitti niin kuin kirjoitti. Tutkimuksessa pyritään pääsemään ikään kuin tekstin taakse ottamalla huomioon lehden kirjoitteluun vaikuttaneet muut tekijät, sekä tarkastelemaan niitä tapahtumahistorian valossa.¹⁰ Tässä oleellista on ollut selvittää, mitkä ovat tutkimuskirjallisuuden tarjoamat taustat kirjoittelulle. Koska WIB profiloit itsensä tiedotuslehdeksi, niin sanottu kommentoiva aineisto kuten pääkirjoitukset puuttuvat siitä kokonaan. Siksi olen käyttänyt lehden kaikkia palstoja tutkimuksessani. Kiinnostavaa laadullisessa analyysissä on myös tekstissä käytetty kieli. Tämän tutkimisessa suureksi avuksi on ollut digitaalisen kokoelman hakutoiminto, jonka avulla onnistuin kokeilemalla löytämään keskeiset käsitteet, joita pakolaisuudesta puhuttaessa käytettiin.

Hakutoiminnon käyttö ei silti ollut täysin ongelmatonta, koska kyseinen toiminto listasi kaikki artikkelit joissa jokin pakolaisuuteen liittynyt sana mainittiin jossain muodossa. Tutkimusta tehdessäni havaitsin myös, että lehdessä käytetyt termit eivät aina olleet samoja kuin lukemassani tutkimuskirjallisuudessa, mutta aineistoa lukemalla pääsin yhä uusien artikkelin jäljelle ja löysin synonyymeja, joita lehti käytti. Kävin läpi myös sisällysluetteloita. Koska käytetty aineisto oli laaja ja mahdollisia hakusanoja olisi voinut keksiä lähes rajattomasti, on mahdollista, että minulta on jäänyt lukematta joitakin pakolaisuuteen liittyviä artikkeleja. Tämä ei kuitenkaan mielestäni muodosta ongelmaa tutkimukseni kannalta, koska tehtyäni aineistosta haut noin kymmenellä eri hakusanalla¹¹ havaitsin, että samat artikkelit alkoivat esiintyä useita kertoja ja lisäksi artikkelien sisällössä alkoivat toistua samat, tietyt teemat. Tämän perusteella uskon, että tätä tutkimusta varten lukemani aineisto muodostaa riittävän otannan lehden pakolaiskirjoittelun kokonaiskuvana. Luin noin 150 artikkelia, jotka käsitelivät pakolaiskysymystä tai siihen liittyneitä teemoja kuten nälänhätää. Osaa artikkeleista olen analysoinut tekstissäni hyvinkin tarkasti,

¹⁰ Suvanto 1977, 94–103; Tommila 1974, 46–47.

¹¹ Hakemiani sanoja olivat DP, displaced person, refugee, Jew, CRALOG, Volksdeutsche, Reichsdeutsche, expellee, escapee sekä sanojen monikkomuodot.

koska ne ovat olleet laajoja ja käsitelleet pakolaisuutta seikkaperäisesti. Koska aineistossa on ollut paljon samoja teemoja toistavia artikkeleja, en ole viitannut niistä jokaiseen. Samoin kaikkia pieniä tiedotteita, joiden aiheena saattoi olla esimerkiksi ohjeet pakolaisia kuljettaneiden härkävaunujen lämmittämiseen, ei ole ollut järkevää ottaa käsittelyyn. Tämän vuoksi kaikkiaan lukemistani artikkeleista olen viitannut noin 90 kirjoitukseen. Näin ollen aineiston runsaudenkin vuoksi kvalitatiivinen lähestymistapa on perusteltu. Koska kuvaan työssäni myös pakolaiskirjoittelun muutosta tutkitulla aikavälillä, työni käsittely rakentui osin aiheenmukaiseksi ja osin kronologiseksi.

Pakolaisuutta toisen maailmansodan jälkeen on tutkittu runsaasti eri ryhmien näkökulmista. Kirjallisuutta sekä Saksan miehityksestä että pakolaisuudesta on tarjolla runsaasti, mutta en ole löytänyt sellaisia tutkimuksia, joissa käsiteltäisiin Weekly Information Bulletin -lehteä. Siksi olen luonnehtinut tässä luvussa lähdeäni niiden tietojen perusteella, jotka olen kerännyt suoraan alkuperäislähteestä.

Mark Wymanin *DP. Europes Displaced Persons 1945–1951* on ollut tutkielmani kannalta tärkein yksittäinen tutkimus. Illinoisin valtionyliopiston professorina työskennellyt Wyman on tehnyt tutkimuksensa pakolaiskysymyksen kannalta merkittävässä roolissa olleiden DP:iden näkökulmasta, ja teos perustuu muun muassa DP:iden sekä heidän parissaan työskennelleiden haastatteluihin. Pertti Ahosen tutkimus *After the Expulsion: West Germany and Eastern Europe, 1945–1990* keskittyy tarkastelemaan saksalaisten karkotuksen poliittisia ja sosiaalisia seurauksia. Edinburghin yliopiston lehtorina työskentelevä Ahonen kuvaa teoksessaan myös Länsi-Saksan ja Itä-Euroopan suhdetta, joka muodostui haastavaksi karkotusten ja kylmän sodan myötä. Michael R. Marrusin teos *The Unwanted, European Refugees in the Twentieth Century* on ollut hyödyllinen yleisteos pakolaisuudesta 1900-luvun Euroopassa. John Gimbelin *American occupation of Germany: Politics and the*

military, 1945–1949 on tarjonnut tietoa amerikkalaisten miehitysvyöhykkeen toiminnasta ja miehityspolitiikan kehityksestä. Earl Ziemken *The U.S. Army in the Occupation of Germany 1944–1946* oli tutkimukseni kannalta monipuolinen teos, koska Ziemke käsittelee teoksessaan sekä miehitystä että pakolaisuutta. Bernard Wassersteinin *Vanishing Diaspora. The Jews in Europe since 1945* on tarjonnut näkökulman juutalaisten vaiheisiin toisen maailmansodan jälkeen. Vuokko Rankinen on tutkinut avustusjärjestöjen UNRRA:n ja IRO:n toimintaa pro gradu -työssään *Kuka ojentaisi käden? Kansainvälisten avustusjärjestöjen UNRRA:n ja IRO:n apu pakolaisille toisen maailmansodan jälkeen.*

1.3. Käsitteiden määrittelyä

Tutkimustehtävän selkeyttämiseksi on tarpeen määritellä myös muutamia käsitteitä, jotka nousivat esille alkuperäislähteessä ja tutkimuskirjallisuudessa ja puhuttaessa pakolaisuudesta. Työni sisältää myös joitakin lyhenteitä, ja tämä termistö on esitelty lyhenneluettelossa.

Pakolaisista oli ennen toista maailmansotaa käytetty laajasti englanninkielistä termiä ”refugee”, joka viittasi ihmiseen, joka oli joutunut pakenemaan kotoaan sodan, vainon, poliittisen mielipiteen, uskonnon tai vastaavan syyn vuoksi. Tällaiset ihmiset tarvitsivat muiden valtioiden tarjoamaa apua tai turvapaikan, koska he eivät voineet tai halunneet palata enää takaisin entisiin kotimaihinsa.¹² Toisen maailmansodan jälkeen alkoi kuitenkin vaihe, jolloin pakolaisista käytettiin aikaisemmasta poikkeavaa termistöä. Toisen maailmasodan jälkeen pakolaisista alettiin nimittäin käyttää uutta käsitettä ”displaced person”, tai DP. DP-termistä huolimatta sana ”refugee” ei kuitenkaan kadonnut kokonaan käytöstä, vaan esimerkiksi

¹² Wood 1994, 607.

alkuperäislähteeni WIB käytti termiä refugee eri merkityksessä, tarkoittaen sillä Saksan kansalaisia, jotka olivat sodan takia kodittomia tai väliaikaisesti kaukana kotoaan kotimaassa tai ulkomailla. Refugeet olivat WIB:ssä siis sellaisia pakolaisia, joita ei voisi palauttaa minnekään.¹³

Termillä DP puolestaan viitattiin ihmisiin, jotka olivat joutuneet lähtemään kotoaan, koska he olivat paenneet sotatoimia tai heidät oli tuotu muualta pakkotyöhön tai sotavankeuteen. ”Refugeehen” verrattuna heidän oletettiin kuitenkin palaavan koteihinsa sodan loputtua ja olojen rauhoituttua. DP:t kuuluivat liittoutuneiden avustusjärjestön United Nations Relief and Rehabilitation Administrationin, UNRRA:n ja myöhemmin sen seuraajan, International Refugee Organisationin, IRO:n avun piiriin. Näiden järjestöjen tärkein tehtävä oli organisoida pakolaisten kotiuttamista, sillä DP:illä oli ainakin teoriassa mahdollisuus ja myös halua palata takaisin kotimaihinsa. Sanaa DP alettiin suosia laajasti, sillä termi piti sisällään ajatuksen siitä, että pakolaiset oleskelivat ulkomailla ainoastaan tilapäisesti olosuhteiden pakosta, ja tämä vapautti hallitukset pidempiaikaisesta vastuusta. DP:ille ei tarvinnut myöntää turvapaikkaa, koska he tarvitsivat ainoastaan apua kotiinpaluussaan. Paluu myös toivottavasti tapahtuisi pian, ja siinä avustaisi tehtävään luotu UNRRA. Nimitys displaced person oli myös etnisesti neutraali termi, jossa ei tarvinnut ottaa kantaa ajankohtaisiin ongelmiin kansallisuuden määrittelyssä.¹⁴

Asia ei kuitenkaan ollut näin yksinkertainen, sillä pian huomattiin, että olemassa olevista käsitteistä huolimatta pakolaisten määrittely oli jossain määrin ongelmallista. DP:istä suurin osa saatiin palautettua nopeasti takaisin koteihinsa toisen maailmansodan jälkeen, mutta noin miljoona kieltäytyi myöhemmin paluusta

¹³ WIB 156 (March 1949), “Questions and answers”, 22.

¹⁴ Wasserstein 1996, 8–9; Harris & Wülker 1953, 10–25.

kotimaihin, joiden olot olivat muuttuneet DP:iden mielestä sellaisiksi, ettei paluu enää ollut turvallinen eikä aina edes mahdollinen. Useimmiten kyseessä olivat Neuvostoliiton vaikutuspiirin joutuneiden Itä-Euroopan maiden asukkaat. DP:n tuntomerkit eivät siis enää toteutuneet jäljellejääneiden kohdalla, koska palautus oli vainon tai poliittisen mielipiteen vuoksi mahdoton. Nyt DP olikin muuttunut refugeeksi.¹⁵

Myös toisen maailmansodan loppuvaiheessa kolmannen valtakunnan ulkopuolella tai sen aikaisemmillä alueilla asuneet saksalaiset pakenivat länteen päin eteneviä sotatoimia. Monet saksalaiset uskoivat palaavansa takaisin koteihinsa sodan loputtua, ja siten heidätkin voisi ajatella luokiteltavan DP-ryhmään kuuluviksi. Näin ei kuitenkaan ollut. Kun saksalaiset karkotettiin systemaattisesti koko Itä-Euroopasta toisen maailmansodan jälkeen, heillä ei ollut enää mahdollisuutta palata.¹⁶ Saksalaispakolaisten luokittelu DP:ksi olisi myös tarkoittanut, että he olisivat olleet oikeutettuja UNRRA:n tai sitä seuranneen IRO:n tarjoamaan apuun, mutta näin ei tapahtunut. Vuokko Rankinen on tutkinut pro gradussaan UNRRA:n ja IRO:n toimintaa ja toteaa, että nämä pakolaiset olivat lain kirjaimen mukaan oikeutettuja järjestöjen apuun, mutta auttaminen olisi ollut lain hengen vastaista, koska monet olivat auttaneet hyökkääjiä omissa maissaan ja olleet natsimyönteisiä, ja vihollisen kanssa yhteistyötä tehneet oli suljettu UNRRA:n avun ulkopuolelle.¹⁷ Siksi etnisistä saksalaisista käytettiin WIB:ssä enimmäkseen omaa nimitystään ”expellees”, karkotetut.¹⁸

Lisäksi täytyi ottaa huomioon vielä ne pakolaiset, joista osa luokiteltiin kansallisuutensa perusteella vihollisiksi. Tässä UNRRA kuitenkin teki poikkeuksen,

¹⁵ Harris & Wülker 1953, 10.

¹⁶ Marrus 1985, 325–330.

¹⁷ Rankinen 2004, 30–31.

¹⁸ WIB 156 (March 1949), “Questions and answers”, 22.

sillä vaikka järjestön tehtävänä oli auttaa liittoutuneiden valtioiden kansalaisia, auttaminen laajennettiin koskemaan myös niitä henkilöitä, jotka olivat joutuneet lähtemään kotoaan vihollisen toimesta liittyen uskontoon, rotuun tai toimintaan YK:n hyväksi.¹⁹ Näin ollen myös esim. saksalaiset ja itävaltalaiset holokaustista selvinneet juutalaiset laskettiin DP-ryhmään kuuluviksi viholliskansalaisuudestaan huolimatta.

Koska termeille displaced person, refugee ja expellee ei ole olemassa vakiintuneita suomennoksia, käytän työssäni termiä pakolainen silloin, kun käsittelen yleisesti koko pakolaiskysymykseen liittyviä seikkoja. Joudun kuitenkin käyttämään enemmän tai vähemmän onnistuneita suomenkielisiä termejä karkotettu, etninen saksalainen ja DP, koska haluan tuoda esille työni eri vaiheissa, millä tavalla Yhdysvallat asetti pakolaiset eriarvoiseen asemaan.

¹⁹ Rankinen 2004, 31.

2. EUROOPPA SUURSODAN JÄLKEEN

2.1. Pakolaisuuden monet muodot

Pakolaisuus oli eurooppalaisittain tuttu ilmiö, koska sodat ovat aina johtaneet pakolaisuuteen. Ensimmäinen maailmansota ja suurvaltojen romahtaminen jättivät paljon ihmisiä kodittomaksi. Kuohunta Venäjän vallankumouksen jälkeisinä vuosina, Armenian kansanmurha sekä Turkin ja Kreikan väestönvaihdot lisäsivät 1900-luvun alun pakolaisuutta.²⁰

Itä-Euroopan maissa oli esiintynyt 1800-luvulta alkaen antisemitistisiä väkivallantekoja. Juutalasiin kohdistunutta väkivaltaa esiintyi myös maailmansotien välillä useissa Itä-Euroopan maissa, mutta eniten antisemitismi voimistui Saksassa Hitlerin tultua valtaan 1930-luvulla. Ennen toisen maailmansodan syttymistä Saksasta pakeni arviolta 300 000 ihmistä, mihin useat valtiot reagoivat tiukentamalla maahanmuuttosäädöksiä. Pakolaispolitiikan muutos oli seurausta myös 1930-luvun suuresta talouslamasta. Yhdysvallat pienensi lamavuosina maahanmuuttokiintiötään 90 prosentilla, mutta se laajensi vuonna 1938 kiintiötä saksalaisille, itävaltalaisille ja tshekkoslovakialaisille juutalaisvainojen takia. Vielä aivan toisen maailmansodan kynnyksellä syntyi suuria pakolaisvirtoja Espanjan sisällissodan seurauksena. Voidaan siis sanoa, että osa aikaisempien vuosien pakolaisongelmista oli yhä ratkaisematta toisen maailmansodan alkaessa.²¹ Jo tuolloin pakolaisten auttamiseen kuitenkin osallistuivat useat eri järjestöt, kuten Punainen Risti, Kansainliitto ja vuonna 1938 perustettu Inter-Governmental Committee on Refugees, IGCR.²²

²⁰ Marrus 1990, 53.

²¹ Kuparinen 1999, 270; 220–270, Maga 1985, 53–55; Marrus 1985, 61, 129–131.

²² Marrus 1985, 51–121, 163.

Yhdysvalloissa oli ajateltu maailmansotien välillä, että pakolaiskysymykset ovat eurooppalaisten oma asia, joihin se ei halunnut puuttua. Isolationistien mielestä eristäytyminen oli Yhdysvaltojen rauhan tae. Mutta toiseen maailmansotaan osallistuttuaan Yhdysvallat huomasi, että pakolaisten vaeltelu haittasi jo sotatoimiakin. Avustus- ja jälleenrakennusjärjestö UNRRA perustettiin Yhdysvaltojen johdolla vuonna 1943 reaktiona Italian huonoon humanitääriin tilanteeseen. Kaksi kuukautta Italian miehittämisen jälkeen 43 liittoutuneiden kannattajamaata liittyi uuteen avustusjärjestöön auttaakseen yli 20 miljoonaa vapautettua siviiliä.²³ UNRRA toimi liittoutuneiden Euroopan pääesikunnan, SHAEF:in alaisuudessa, mikä myöhemmin vaikeutti sen itsenäistä toimintaa ja arvovaltaa.²⁴

Pakolaisten asutustavaksi muodostuivat UNRRA:n ylläpitämät pakolaiskeskukset, ”displaced persons camps”. Pakolaiskeskusten olosuhteet olivat alkuvaiheessa askeettiset, mutta kun leirit alkoivat joidenkin pakolaisten osalta muuttua pysyväksi asumistavaksi, niihin syntyi monenlaista toimintaa ja niiden terveydenhuolto parani.²⁵ UNRRA perustettiin alun perin toimimaan määräajaksi, mutta sen kolmevuotisen toiminnan jälkeen tilapäisenä pidetty pakolaisongelma ei ollut ratkennut, vaan se oli päinvastoin alkanut muuttua pysyväksi, ja apua tarvittiin edelleen. UNRRA:n toiminta haluttiin lopettaa järjestön toiminnassa esiintyneiden ongelmien vuoksi, ja vuonna 1947 sen työtä alkoi jatkaa tilalle perustettu YK-järjestö, International Refugee Organisation, IRO.²⁶

Toisen maailmansodan pakolaiset edustivat kaikkien Euroopan kansallisuuksien kirjoa. Kushner ja Knox arvioivat, että toinen maailmansota jätti yhteensä noin 30

²³ Maga 1985, 4, 249–250.

²⁴ Arnold-Foster 1946, 2; Marrus 1985, 319–321.

²⁵ Wasserstein 1996, 9.

²⁶ Marrus 1985, 323, 340.

miljoonaa ihmistä kodittomiksi.²⁷ Luvussa 1.3 esittelin pakolaisista käytettyjä käsitteitä, jotka pyrkivät etniseen neutraaliuteen puhuttaessa pakolaisista. Usein tällainen neutraalius ei käytännössä onnistunut, ja kerron seuraavaksi esimerkkejä siitä, kuinka kansallisuus tai etnisyys vaikutti paljonkin siihen mitä pakolaiselle tapahtui.

Keski-Eurooppaan oli muuttanut venäläisiä emigrantteja jo vallankumouksen aikana, mutta toisen maailmansodan vuoksi itäeurooppalaisten pakolaisten määrä kasvoi rajusti, sillä noin 5,5 miljoonaa Neuvostoliiton kansalaista oli ollut toisen maailmansodan aikana vankeudessa tai pakkotyössä Saksassa. Länteen myös pakeni kommunistihallintoon tyytymättömiä ihmisiä Kaukasukselta saakka, sekä lisäksi baltteja, ukrainalaisia ja valkovenäläisiä, joista osa oli taistellut Saksan puolella puna-armeijaa vastaan. Sodan jälkeen Neuvostoliitto vaati, että neuvostokansalaiset oli palautettava ensi tilassa. Koska jokaisesta ylimääräisestä pakolaisesta huolehtiminen aiheutti vaikeuksia länsiliittoutuneille, maat suostuivat Neuvostoliiton vaatimukseen.²⁸ Lännessä myös pelättiin, että jos maat eivät palauttaisi itäeurooppalaisia, Neuvostoliitto ei palauttaisi niidenkään kansalaisia, lähinnä britannialaisia ja amerikkalaisia sotavankeja.²⁹

Miksi Stalin halusi pakottaa ihmiset palaamaan Neuvostoliittoon? Kuten keisariaikaankin, ulkomailla elävä venäläinen oppositio oli epämiellyttävä muistutus siitä, että maassa ei ollut kaikki kohdallaan. Neuvostoliitossa myös tarvittiin pakkotyövoimaa, ja sitä saatiin maanpettureiksi julistetuista entisistä DP:istä. Stalin oli epäluuloinen ja halusi eroon niistä miljoonasta neuvostoliittolaisesta, jotka olivat

²⁷ Knox & Kushner 2001, 10.

²⁸ Marrus 1985, 313–314.

²⁹ Wyman 1989, 63.

menneet Hitlerin puolelle. He eivät Stalinin mielestä voineet kulkea vapaana Neuvostoliitossa tartuttamassa muihin ajatusmaailmaansa.³⁰

Neuvostokansalaisten palauttaminen muodostui pian kiusalliseksi kysymykseksi liittoutuneille. Neuvostoliitto oli liittänyt itseensä uusia alueita ja väitti näiden valtioiden asukkaita neuvostokansalaisiksi, jotka kuitenkin kieltäytyivät palaamasta. Myöskään vallankumouksesta saakka ulkomailla asuneet emigrantit eivät olleet koskaan olleet eläneet Neuvostoliiton kansalaisina, eivätkä he halunneet Neuvostoliittoon vuosikymmenten jälkeen. Yhdysvallat oli miehityksen alkuvaiheessa hankalassa tilanteessa, sillä palautettujen kohtalona oli usein teloitus, mutta länsiliittoutuneiden kieltäytyminen palautuksista aiheuttaisi yhä enemmän kitkaa Neuvostoliiton kanssa.³¹

Euroopan eri maissa asui runsaasti myös saksalaistaustaista väestöä, sillä saksalaisia oli muuttanut vuosisatojen kuluessa muun muassa Baltiaan, Puolaan, Unkariin ja Jugoslaviaan. Nämä etniset saksalaiset (joita alettiin kutsua nimellä Volksdeutsche) olivat työskennelleet ja eläneet uusien kotimaidensa vähemmistöinä jopa satojen vuosien ajan. 1930-luvulla Hitler alkoi vaatia ja anastaa alueita vetoamalla niiden historialliseen saksalaisasutukseen, ja myöhemmin lisää saksalaisia muutti kohti itää rakentamaan kolmatta valtakuntaa natsi-Saksan valloittamille uusille alueille (nk. Reichsdeutsche).³² Pelkästään niille alueille, jotka Saksa valtasi Puolalta, muutti vuoden 1944 loppuun mennessä 1,6 miljoonaa saksalaista. Toisen maailmansodan loppuvaiheessa venäläiset olivat sotineet kauan omalla maallaan ja päästyään Saksan maaperälle puna-armeijan raivo purkautui. Se syyllistyi edetessään julmiin sotarikoksiin siviilejä kohtaan, sillä kaikki eivät olleet ehtineet tai halunneet paeta kodeistaan lähestyviä sotatoimia ja puna-armeijan kostoja. Propaganda myös kannusti

³⁰ Wyman 1989, 81–82.

³¹ Marrus 1985, 315–316.

³² Held 1956, 316.

saksalaisiin kohdistuviin julmuuksiin, ja puna-armeija massamurhasi 75 000–100 000 ihmistä Oder- ja Neissejoen itäpuolella.³³

Systemaattiset saksalaisia koskevat karkotukset alkoivat ensimmäisenä Tšekkoslovakian ja Puolan alueilla. Maat olivat kärsineet raa’asta natsihallinnosta, ja vapauduttuaan siitä ne halusivat eroon vähemmistöstään. Etnisiä saksalaisia kohtaan kannettiin kaunaa, ja niin suuren vähemmistöjoukon asuminen Saksan rajojen ulkopuolella oli liittoutuneidenkin mielestä uhka rauhalle. Stalinille erityisesti Puolan puhdistaminen saksalaisista takasi tasapainon alueella. Tästä syystä liittoutuneet tekivät päätöksen saksalaisten karkotuksista takaisin Saksaan Potsdamin konferenssissa, sopien kuitenkin, että prosessin tuli sujua järjestäytyneellä ja humanilla tavalla. Potsdamin sopimukseen tosin kuuluivat vain Tšekkoslovakian, Puolan ja Unkarin saksalaisten karkotuksista huolehtiminen, joissa saksalaisia oli eniten. Ahosen mukaan sodan loppuvaiheista vuoteen 1950 saakka eri maista karkotettiin 15 miljoonaa etnistä saksalaista. Pakolaisista suurin osa, noin 8 miljoonaa, asettui länsiliittoutuneiden vyöhykkeille, 4 miljoonaa Neuvostoliiton vyöhykkeelle, ja loput 500 000 muihin maihin, kuten Itävaltaan. Vuonna 1950 Länsi-Saksaan karkotetut pakolaiset muodostivat 16,1 prosenttia Länsi-Saksan väestöstä.³⁴

Karkotuksiin liittyi valtava määrä inhimillisiä kärsimyksiä ja moni saksalainen menetti henkensä prosessin aikana. Oli siis selvää, että humaani karkotus ei onnistunut. Karkotetut saksalaiset saapuivat sodan runtelemaan maahan, jossa paikalliset, itsekin selviytymiskamppailua käyvät asukkaat suhtautuivat vihamielisesti tulokkaisiin. Alkuperäiset asukkaat eivät tunteneet yhteyttä karkotettuihin, joista monet eivät koskaan olleet asuneet Saksassa, ja joiden kielitaitokin saattoi olla huono. Karkotetut jäivät oman onnensa nojaan

³³ Ahonen 2003, 15–24; Schechtman 1971, 27; Marrus 1985, 325–327.

³⁴ Ahonen 2003, 15–21.

avustujärjestöjen kohdistaessa voimansa DP:ihin. Tämän vuoksi pakolaiset perustivat omia järjestöjä ajamaan asioitaan. Ensimmäiset järjestöt perustettiin jo vuonna 1945. Esimerkiksi Hampurissa 1945 perustettu Notgemeinschaft der Ostdeutscher edusti kaikkien saksalaispakolaisten etuja alkuperäiseen kotimaahan katsomatta.³⁵

Vaikka karkotettujen saksalaisten asema oli hankala, juutalaisten kohtalo holokaustin uhreina asetti heidät vieläkin vaikeampaan tilanteeseen pakolaisten joukossa. He olivat fyysisesti heikoimmassa kunnossa, ja keskitysleirien vapautusten jälkeenkin jopa 40 prosenttia juutalaisista menehtyi. Kun muut pakolaiset saivat turvaa sukulaisiltaan, juutalaiset olivat yleensä menettäneet kotinsa ja perheensä, ja heillä oli mielenterveysongelmia. Vaikutusvaltaiset juutalaisjärjestöt käyttivät arvovaltaansa Yhdysvalloissa vakuuttaakseen viranomaiset siitä, että juutalaisten erityistarpeet täytyisi ottaa huomioon. Liittoutuneet kieltäytyivät kuitenkin kohtelemasta juutalaisia erityisryhmänä. Syitä tähän oli monia. Britit pelkäsivät, että juutalaisten asettaminen erityisasemaan lietsoisi heitä vaatimaan Palestiinaa itselleen. Juutalaisten kokeman tragedian laajuutta oli aluksi vaikea ymmärtää, ja juutalaiset sijoitettiin erilleen toisistaan kansallisuutensa mukaan. Tällöin oli mahdollista, että juutalaiset joutuivat samoihin keskuksiin natsien ja yhteistoimintamiehien kanssa. Miehitysarmeijan oli toisinaan vaikea suhtautua juutalaisten henkisiin ongelmiin, ja koki juutalaiset riesaksi.³⁶ Myös antisemitistisiä pohjavireitä esiintyi sekä Britannian että Yhdysvaltojen armeijassa. Presidentti Harry S. Truman halusi selvittää pakolaistilannetta Yhdysvaltojen miehitysvyöhykkeellä ja asetti amerikkalaisen virkamiehen Earl G. Harrisonin tekemään selvitystä olosuhteista. Trumanille luovutetussa Harrisonin raportissa arvosteltiin purevasti juutalaisten kohtelua ja

³⁵ Ahonen 2003, 24.

³⁶ Gartner 2001, 378; Marrus 1985, 331–333.

Saksan huonoja leiriolosuhteita. Tämä johti Trumanin hallinnossa tehtyihin muutoksiin pakolaispolitiikassa.³⁷

Samaan aikaan osa juutalaisista oli yrittänyt palata entisiin kotimaihinsa, esimerkiksi Puolaan. Palaajat kohtasivat huonot olosuhteet, sillä juutalaiset olivat menettäneet kotinsa, alueet olivat Neuvostoliiton tiukassa valvonnassa, ja lisäksi monissa Itä-Euroopan maissa syttyi jälleen juutalaisvastaisia pogromeja. Tämä johti siihen, että jo kerran palanneet juutalaiset lähtivät uudelleen kohti länttä. Harrisonin raportin jälkeen amerikkalaiset tekivät parannuksia pakolaiskeskusten oloihin. He alkoivat esimerkiksi sijoittaa kaikki juutalaiset samaan paikkaan, kun aikaisemmin heidät oli lajiteltu leireille kansallisuutensa mukaan. Takaisin Saksaan vaeltavat juutalaiset pyrkivät nyt kohti amerikkalaisten sektoria, koska siellä tehtyjen uudistusten myötä olosuhteet olivat muuttuneet hieman ystävällisemmiksi juutalaisia kohtaan. Juutalaisten asuminen samassa leirissä aktivoi heitä monenlaiseen yhteistyöhön, ja juutalaisten keskuudessa alkoi Brichah -niminen operaatio, jonka tarkoituksena oli edistää kaikin tavoin pääsyä Palestiinaan, tarvittaessa myös laittomin keinoin kuten salakuljettamalla.³⁸

Huhut puolalaisen pikkulapsen kidnappauksesta ja rituaalimurhista leimahtivat Kielcen kaupungissa 4.7.1946 väkivaltaiseksi pogromiksi, jossa noin 40 juutalaista surmattiin.³⁹ Kielcen pogromi oli verisin Puolan juutalasiin kohdistunut väkivallanteko sitten toisen maailmansodan, ja sen jälkeen juutalaisten virta Itä-Euroopasta kiihtyi entisestään. Puola kannusti juutalaisten lähtöä myöntämällä innokkaasti maasta poistumiseen tarvittavia asiakirjoja. Verrattuna muihin DP:ihin juutalaisten määrä kasvoi jatkuvasti ja syntyvyys oli suuri. UNRRA:n Saksan

³⁷ Wasserstein 1996, 14.

³⁸ Wasserstein 1996, 13–31.

³⁹ Gross 2006, 81–166.

operaatioista vastaava johtaja Frederick Morgan paljasti pitämässään lehdistötilaisuudessa juutalaisten Brichah-operaation maailman tietoisuuteen. Morgan myös vähätteli Itä-Euroopan pogromien vakavuutta, ja kuvaili lehdistötilaisuudessa Puolasta saapuvien juutalaisten olevan ”rikkaita, hyvin puettuja ja ruusuposkisia”. Vaikka Morgania ojennettiin lehdistötilaisuuden jälkeen tahdittomista sanomisistaan ja myöhemmin erotettiin tehtävistään, oli totta, että juutalaisten saapuminen oli osa huolellisesti suunniteltua Brichah-operaatiota.⁴⁰

Britannia yritti pitää juutalaiset poissa omalta ylikansoitettulta vyöhykkeeltään ja neuvotteli kuumeisesti löytääkseen juutalaisille jonkin muun sijoituspaikan kuin Palestiinan. Vuosina 1945–1952 noin 137 450 juutalaista pääsikin siirtolaisiksi Yhdysvaltoihin.⁴¹ Sen sijaan Britannian neuvottelut Neuvostoliiton kanssa sujuivat huonommin, sillä Moskova ei antanut Keski-Euroopan juutalaisille lupaa muuttaa Birobidzhaniin, Keski-Aasiaan perustettuun juutalaisten autonomiseen valtioon. Lopulta Britannia vei Palestiina-kysymyksen kansainliiton ratkaistavaksi, mikä johti lopulta Palestiinan ovien aukeamiseen kaikille halukkaille juutalaisille.⁴²

Toinen maailmansota oli aiheuttanut monimutkaisen pakolaisongelman, joka kietoutui osittain aikaisempien vuosikymmenten, jopa vuosisatojen tapahtumiin. Pakolaiset olivat toisen maailmansodan jälkeen tilanteessa, jossa pakolaisten kansallisuudet, taloudellinen tilanne ja maailmanpoliittiset muutokset saattoivat muuttaa yksittäisen ihmisen kohtalon nopeasti toiseksi.

⁴⁰ Gartner 2001, 378; Wasserstein 1996, 27–31; Marrus 1985, 335–337.

⁴¹ Wasserstein 1996, 32.

⁴² Marrus 1985, 339.

2.2. Saksan miehityksen pääpiirteitä

Päävastuu pakolaiskysymyksen ratkaisemisesta oli liittoutuneiden harteilla, sillä Saksa oli niiden hallussa toisen maailmansodan jälkeen. Liittoutuneilla oli kuitenkin käsissään huomattavasti pakolaisuutta laajempi ongelma, sillä miehityksen alkaessa Saksan hallinto täytyi järjestää jollakin tavalla ennen kuin apua tarvitsevia voitaisiin kunnolla auttaa. Liittoutuneet aloittivat Euroopan sodanjälkeisten asioiden suunnittelun konferenssisarjassa, joiden järjestäminen aloitettiin jo pari vuotta ennen toisen maailmansodan loppumista. Jaltan konferenssin aikana helmikuussa 1945 liittoutuneiden voitto oli jo näköpiirissä. Konferenssiin osallistuivat Neuvostoliitto, Iso-Britannia ja Yhdysvallat. Ranska otettiin mukaan konferenssitoimintaan toukokuussa 1945, kun se oli saatu vapautettua Saksan vallasta. Kesällä 1945 pidetyssä Potsdamin konferenssissa tehtiin aikaisempaa konkreettisempia suunnitelmia koskien sodan häviäjän Saksan tulevaisuutta.⁴³

Liittoutuneilla oli sama yhteinen tavoite: estää Saksaa uhkaamasta sotilaallisesti muita valtioita tulevaisuudessa. Liittoutuneilla oli kuitenkin vaikeuksia sopia siitä, mikä olisi paras keino päästä tähän tavoitteeseen, koska eri valtioilla, myös Yhdysvalloilla, oli lisäksi erillistavoitteita. Merrittin mukaan Yhdysvallat koki Saksan demokratisoinnin yhdeksi tärkeimmistä tehtävistä, mikä taas ei kiinnostanut Neuvostoliittoa. Myös Britannian ja Ranskan oli vaikea hyväksyä demokratian ajatusta ja Saksan liian lempeää kohtelua sodan kovien kokemusten vuoksi. Neuvostoliitossa itsessään ei ollut demokratiaa, joten se ei toteuttaisi sitä Saksassakaan. Yhdysvallat sen sijaan oli itse entinen siirtomaa, joten se vastusti siirtomaatyypistä hallintotapaa myös Saksassa.⁴⁴

⁴³ Niven&Thomaneck 2000, 12–15.

⁴⁴ Merritt 1995, 1–18.

Potsdamissa kuitenkin päästiin sopimukseen ja päätettiin muun muassa purkaa keskushallinto, kartellit ja maan voimakas teollisuus, tavoitteena heikentää Saksaa tuntuvasti. Maa täytyi puhdistaa natsista ja sotarikolliset haluttiin löytää ja tuomita oikeudenkäynneissä. Liittoutuneet sopivat myös noin kymmenen miljoonan saksalaisen siirrosta muista Euroopan maista Saksaan. Saksa ja Itävalta jaettiin osiin, ja Berliiniin perustettiin liittoutuneiden valvontakomissio päättämään koko aluetta koskevista asioista. Potsdamissa päätettiin myös, että alkuvaiheessa Saksaa hallitaan yhtenäisenä talousalueena, vaikka keskushallinnon rakenteita ei tässä vaiheessa luotukaan, lukuun ottamatta valvontakomission alaisuudessa olleita toimielimiä.⁴⁵

Valvontakomissiotoiminta alkoi loppukesällä 1945. Valvontakomission jäseniksi tulivat Neuvostoliiton, Yhdysvaltojen, Ranskan ja Britannian armeijoiden ylipäälliköt. Yhdessä ryhmä edusti suurinta auktoriteettia Saksassa. Potsdamissa määrättiin valvontakomission erityistehtäviksi varmistaa Saksa vaarattomuus, keskuslaitosten luominen sekä yhtenäisestä talousalueesta huolehtiminen. Valvontakomissio myös sääti lakeja ja sopi pakolaisten sijoitukseen liittyvistä seikoista.⁴⁶

Liittoutuneiden yksimielisyys ei kuitenkaan kestänyt kauan. Ranskaa ei ollut otettu mukaan päätöksentekoon, joten se katsoi, etteivät Potsdamin päätökset sitoneet sitä. Se hangoitteli kaikkea Saksan yhtenäisyyttä edistänyttä politiikkaa vastaan ja esti päätökset veto-oikeudellaan. Pelkästään Ranskan toiminta riitti halvaannuttamaan valvontakomission pelkäsi neuvottelevaksi elimeksi, mutta erimielisyyttä syntyi muustakin. Neuvostoliitto näytti rikkovan Potsdamin sopimusta omalla vyöhykkeellään, sillä se siirsi tuotantovälineitä pois maasta sekä kehitti alueelle kommunistista järjestelmää. Rooseveltin seuraaja Harry S. Truman koki

⁴⁵ Niven & Thomaneck 2000, 12–15.

⁴⁶ Niven & Thomaneck 2000, 12–15; Ziemke 1990, 342–345.

Neuvostoliiton toimet uhkaaviksi, mutta pidättäytyi aluksi radikaaleista muutoksista suhtautumisessa Neuvostoliittoon ja jatkoi liittoutuneiden sopimalla linjalla siitäkkin huolimatta, että Potsdamin sopimuksen periaatteiden toteuttaminen alkoi vaikuttaa amerikkalaisten näkökulmasta (etenkin taloudellisesti) mahdottomalta.⁴⁷

Koska Neuvostoliitto oli lähtenyt jo omille teilleen vyöhykkeensä hallinnassa, Britannia ja Yhdysvallat yhdistivät miehitysvyöhykkeensä ns. bizoneksi loppuvuodesta 1946 parantaakseen heikkoa taloustilannetta. Myöhemmin myös Ranska liittyi mukaan. Kesäkuussa 1947 Yhdysvallat julkaisi ulkoministerinsä George C. Marshallin suunnitelman taloudellisesta avusta Euroopalle. Neuvostoliitto kuitenkin piti Yhdysvaltojen Marshall-apua ”dollari-imperialismina”, ja se esti Itä-Euroopan maita ottamasta apua vastaan. Neuvostoliitto lakkasi vastavetona Marshall-suunnitelmalle osallistumasta liittoutuneiden Berliinin kokouksiin. Yhdysvallat, Iso-Britannia ja Ranska jatkoivat yhteistyötä perustamassaan Allied High Commissionissa.⁴⁸

Saksa oli myös ensimmäisiä kylmän sodan näyttämöitä. Yhdysvallat, Ranska ja Britannia alkoivat luoda yhteisvyöhykkeelleen yhtenäistä taloutta ja perustivat oman valuutan, D-markan. Neuvostoliitto koki toimet uhkaksi ja sulki maayhteydet Berliiniin. Berliinin saarto oli ensimmäisiä vakavia kylmän sodan kriisejä. Neljän liittolaisen yksimielisyyden aika oli päättynyt, mutta se vapautti Yhdysvallat tekemään vapaammin sille sopivia ratkaisuja muiden länsiliittoutuneiden kanssa.⁴⁹

Yhdysvalloissa Saksan hallinnon järjestämistä oli pohdittu kuumeisesti kabinettitasolla, ja erityisesti valtiovarainministeri Henry Morgenthau oli aktiivinen Saksan kysymyksen ratkaisija. Hän loi mietinnön, jota alettiin myöhemmin kutsua

⁴⁷Schlauch 1970, 116–117, 121; Ziemke 1990, 344–345.

⁴⁸Patton 2001, 17.

⁴⁹Patton 2001, 17.

leivänpaahtimia ja hiustenkihartimia. Radikaaleista näkemyksistään huolimatta Morgenthaun kirja sai sanomalehdissä hyvät arvostelut.⁵⁵ Suunnitelman pääkohtia myös sisällytettiin Yhdysvaltojen sotilaskuvernöörin JCS-1067 -nimiseen toimintaohjeeseen, joka oli käytössä amerikkalaisella miehitysvyöhykkeellä vuoden 1947 puoliväliin asti.⁵⁶ JCS-1067 -direktiiviä alettiin soveltaa käytännön hallinnollisiksi säännöiksi. Sen perusteella elämä Saksassa amerikkalaisten alaisuudessa muodostui ankaraksi. Sen mukaan painotettiin natsien uudelleen kouluttamista, demilitarisointia ja teollisuuden rajoituksia sekä poliittisen elämän tarkkaa valvontaa.⁵⁷

Neuvostoliiton tekemät muutokset omalla vyöhykkeellään antoivat Yhdysvalloille signaalin siitä, että liittoutuneiden yhteiset sopimukset olivat raukeamassa. Näin ollen Yhdysvallat alkoi tehdä erityisesti taloutta koskevia itsenäisiä muutoksia.⁵⁸ Yhdysvaltain ulkoministerin James Byrnesin 6.9.1946 Stuttgartissa pitämä puhe ”Restatement of U.S. Policy on Germany” merkitsi eräänlaista käännekohtaa ja politiikan muutosta suhtautumisessa Saksaan.⁵⁹ Byrnes arvosteli liittoutuneiden valvontakomissiota kyvyttömyydestä luoda Saksaan yhtenäistä hallintoa, vaati Saksan talouspolitiikan uudistamista sekä esitti ajatuksen vallan ripeästä palauttamisesta takaisin saksalaisille itselleen.⁶⁰ Puheen jälkeen varsinaisen politiikan muutos käynnistyi hitaasti, mutta muutosta edisti se, että kylmän sodan ollessa ovella Yhdysvaltojen ei enää tarvinnut välittää Neuvostoliiton mielipiteistä ja pitää kiinni Potsdamin päätöksistä. Gimbelin mukaan vuonna 1947 tapahtui ensimmäinen käytännön muutos, koska silloin saatiin uusi maltillisempi direktiivi

⁵⁵ Davidson 1999, 8–12.

⁵⁶ Gimbel 1968, 2.

⁵⁷ Gimbel 1968, 2.

⁵⁸ Schlauch 1970, 117–118.

⁵⁹ Gimbel 1968, 2–5.

⁶⁰ Gimbel 1972, 245–246.

JCS-1067:n tilalle.⁶¹ Uuden JCS-1779 -direktiivin myötä alettiin rakentaa vakaata ja tuotantokykyistä Saksaa. Talous alkoikin parantua nopeasti sen jälkeen, kun tiukasta Morgenthau'n hengessä rakennetusta politiikasta luovuttiin.⁶²

Yhdysvallat tarvitsi miehitysvyöhykkeelleen pätevää henkilökuntaa, sillä maassa oli vain sotaan osallistuneita joukkoja, joilla ei ollut valmiuksia huolehtia siviilihallinnon asioista.⁶³ Yhdysvallat alkoi kouluttaa työntekijöitä tuleviin virkoihin jo ennen sodan päättymistä. Yhdysvalloilla oli useita koulutuskeskuksia, joista yksi tunnetuimmista sijaitsi Virginian Charlottesvillessä. Koulutuskeskuksissa annettiin nopeat kurssit valituille, useimmiten keski-ikäisille siviilimiehille. Koulutukseen kuului niin Saksan historiaa kuin sulkeisharjoituksiakin. Viimeinen koulutusjakso järjestettiin Britanniassa, jonka jälkeen virkoihin valitut lähetettiin Saksaan.⁶⁴

Koska hanke perustaa yhteinen keskushallinto Saksaan ei edistynyt Yhdysvaltojen toivomalla tavalla, amerikkalaiset alkoivat kehittää myös vyöhykkeensä keskushallintoa.⁶⁵ Miehitysvyöhykkeiden muodostaminen oli muuttanut Saksan osavaltioiden rajoja, amerikkalaiset muodostivat uudet osavaltiot suuremmiksi hallinnollisiksi yksiköiksi. Hessen, Württemberg-Baden sekä Baijeri syntyivät 19. syyskuuta 1945. Muista Yhdysvaltain hallinnoimista alueista erillään ollut Bremen sai osavaltion aseman vuonna 1947. Jokaiseen osavaltioon perustettiin miehityshallitus (Military Government, MG), joka oli vastuussa alueen kehittämisestä ja poliittisen elämän valvonnasta. Vuonna 1945 OMGUS myös nimitti valitsemansa virkamiehet hallinnon kaikille tasoille natsien tilalle.⁶⁶ Osavaltioiden korkein virkamies oli ministeripresidentti, jonka virka vastasi lähinnä pääministeriä.

⁶¹ Wiggers 2003, 284.

⁶² Wiggers 2003, 283–286.

⁶³ Ziemke 1990, VIII.

⁶⁴ Davidson 1999, 20.

⁶⁵ Fait 2004, 58.

⁶⁶ Hahn 1993, 21–22.

Ministeripresidentit saivat muodollisesti paljon tehtäviä, mutta käytännössä valtaa ei ollut MG:n valvoessa päätöksentekoa.⁶⁷

OMGUS perusti liittoutuneiden kaavailemien yhteisten keskusvirastojen korvaajaksi osavaltioiden neuvoston eli Länderratin. Se oli kaikkia Yhdysvaltojen osavaltioita koordinoiva elin vailla toimeenpanovaltaa. Länderrat koostui osavaltioiden ministeripresidenteistä, ja sen tapaamiset järjestettiin Stuttgartissa. Länderratin tehtävänä oli ottaa kantaa koko Yhdysvaltain miehitysvyöhykettä koskeviin ongelmiin, etenkin talousasioihin.⁶⁸

Samoihin aikoihin osavaltioiden muodostamisen kanssa Yhdysvallat aloitti miehitysvyöhykkeellään hallintouudistuksen, jossa taktiset sotavoimat ja vyöhykkeen siviilihallinto erotettiin toisistaan. (Liite 1.) Uudistus tuli voimaan alkuvuodesta 1946. Hallintoa oli tarpeen uudistaa, sillä sodankäynti oli loppunut ja siviiliasioiden hallintoa täytyi tehostaa.⁶⁹ Yhdysvaltojen miehitysvyöhykkeen siviilihallinnon kehittäminen oli kenraali Lucius Clayn vastuulla, joka sai työhönsä täydet valtuudet.⁷⁰

Yhdysvaltojen lopullisena tarkoituksena oli palauttaa valta takaisin saksalaisten itsensä käsiin nopealla aikataululla.⁷¹ Jotta tämä olisi mahdollista, miehityshallinnon tärkeimpänä tehtävänä oli demokratian palauttaminen Saksaan. Heti sodan jälkeen poliittinen toiminta Saksassa ei kuitenkaan ollut sallittua. Ensimmäisenä sallittiin paikallistason puoluetoiminta, 27.8.1945 alkaen.⁷² Puoluetoiminta ei tosin ollut täysin vapaata, sillä OMGUS valvoi puolueiden perustamista ja toimintaa. Joidenkin

⁶⁷ Fait 2004, 58–60.

⁶⁸ Gimbel 1968, 36–38.

⁶⁹ Ziemke 1990, 425–426.

⁷⁰ Fait 2004, 57.

⁷¹ Hahn 1993, 21–22.

⁷² Boehling 1993, 281–293.

mielestä valtaa siirrettiin saksalaisille liiankin nopeasti, kun paikallisvaalit järjestettiin jo tammikuussa 1946. Osavaltioihin puolestaan valittiin demokraattiset hallitukset marras-joulukuun 1946 vaaleissa.⁷³ Nopean toiminnan taustalla oli Harold Zinkin teorian mukaan turhautuminen taloudessa olleisiin ongelmiin. Se sai amerikkalaiset nopeuttamaan poliittisia uudistuksia ja järjestämään vaaleja ripeästi, jotta edes jollain hallinnon osa-alueella tapahtuisi edistystä, josta voisi raportoida Yhdysvaltoihin.⁷⁴

Ripeään vallansiirtoon vaikuttivat myös käytännöllisemmät syyt, eli miehityksen kalliit kustannukset. Lucius Clay halusi säästää amerikkalaisten veronmaksajien rahoja ja piti kiinni periaatteesta, että saksalaisten on korvattava amerikkalaiset mahdollisimman pian.⁷⁵ Kaikkea vastuuta ei kuitenkaan oltu valmiita antamaan saksalaisille. Amerikkalaiset esimerkiksi järjestivät paljon julkisuutta saaneet Nürnbergin oikeudenkäynnit, joissa annettiin 15 tuomiota rikoksista ihmisyyttä vastaan.⁷⁶

Hallinto alkoi siis rakentua nopeasti saksalaisten itsensä varaan. Saksan liittotasavallan perustamisen myötä sotilaskuvernööriin virka lakkautettiin ja korvattiin siviilipuolen High Commissionerin viralla vuonna 1949. Se merkitsi uutta alkua miehityksestä kohti liittolaisuutta Saksan ja Yhdysvaltojen suhteessa.⁷⁷ Vuonna 1955, kymmenen vuotta miehityksen alkamisesta Länsi-Saksasta tuli täysin suvereeni.⁷⁸

⁷³ Fait 2004, 61–64.

⁷⁴ Gimbel 1968, 51.

⁷⁵ Fait 2004, 64.

⁷⁶ Kuparinen 2008, 328.

⁷⁷ Schumacher 2004, 90–92.

⁷⁸ Glees 1996, 114.

3. AMERIKKALAISTEN PAKOLAISTYÖ ALKAA

3.1. Displaced Persons – Past, Present, Future?

Tutkimukseni tarkastelujakso alkaa heinäkuusta 1945, jolloin Weekly Information Bulletin -lehden ensimmäinen numero ilmestyi. Pakolaisteema näkyi WIB:ssä heti sen ilmestymisen alkamisesta lähtien. Amerikkalaisten pakolaisten hyväksi tekemä työ Saksassa oli yleensä alkanut keskitys- ja pakkotyöleirien vapautuksella, ja ensimmäisessä numerossa julkaistu artikkeli ”Released Prisoners” käsitteli tätä teemaa: pakkotyöntekijöiden vapauttamista ja saksalaisten reaktioita siihen. Artikkelissa saksalaisten raportoitiin suhtautuvan keskitysleireiltä vapautettuihin välinpitämättömästi. Leirien lähellä asuvat saksalaiset elivät elämäänsä niin kuin mitään ei olisi tapahtunut, kunnes amerikkalaisten täytyi määrätä paikalliset avustamaan vapautettuja vankeja. Lehti ihmetteli saksalaisten reaktioita, mutta totesi, että joillain alueilla kehitys oli kuitenkin ollut myös positiivista ja saksalaiset olivat jopa perustaneet omatoimisesti avustusjärjestöjä auttamaan entisiä vankeja. Esimerkkinä kerrottiin tapaus, jossa Kasselissa kaupunginjohtaja oli perustanut avustusjärjestön, jonka johdossa oli entinen keskitysleirivanki.⁷⁹ WIB:ssä näistä pakolaisista käytettiin termiä displaced persons, joka esiintyi jo lehden ensimmäisissä numeroissa. Myöhemmin alettiin suosia enemmän pelkkää lyhennettä DP.⁸⁰

Koska suurin osa DP:istä oli ulkomaalaisia, liittoutuneet alkoivat järjestää heidän palautuksiaan kotimaihin. Prosessi aloitettiin välittömästi kun liittoutuneet olivat saaneet Saksan haltuunsa, eli huhtikuusta 1945 alkaen. Syyskuussa 1945 eli lehden kymmenennessä numerossa WIB:ssä julkaistiin ensimmäinen pidempi artikkeli

⁷⁹ WIB No 1 (July 1945) “Released Prisoners”, 17–18.

⁸⁰ Ks. esim. WIB No 3 (August 1945) “German Comments on re-education”, 23.

DP:istä otsikolla ”Displaced Persons, Past and Future”. Artikkelin mukaan liittoutuneet olivat onnistuneet palauttamaan ensimmäisen puolen vuoden aikana jo yli 5,2 miljoonaa DP:ta, ja tästä oltiin hyvin ylpeitä. DP-operaatio oli aluksi SHAEF:in alaisuudessa toimineen Displaced persons Branchin vastuulla. Se järjesti pakolaisten rekisteröinnin sekä huolenpidon ennen palautusta. Tuolloin myös päätettiin, että DP:iden ravinto hankittaisiin saksalaisista ruokavarastoista, ja vasta mikäli se loppuisi, lisää hankittaisiin armeijan muonasta. YK:n jäsenmaista saapui virkamiehiä jotka alkoivat myöntää viisumeja omille kansalaisilleen, ja pakolaisia palautettiin lentokoneilla, härkävaunuilla ja ambulanssijunilla jopa 80 000 henkilöä päivässä. Tästä huolimatta artikkelissa arvioitiin yli miljoonan DP:n olevan jäämässä Saksaan talven yli. Suurin ryhmä olivat puolalaiset, joita oli edelleen jäljellä noin 822 000. Artikkelissa kerrottiin, että ”Puolan kysymyksestä” oli käyty neuvotteluja Neuvostoliiton kanssa, ja paineet ratkaista ongelma kovenivat koska talvi lähestyi.⁸¹ Puolan kysymyksellä tarkoitettiin enemmistön haluttomuutta palata takaisin kotimaahansa. Tähän vaikutti muun muassa se, että Puolan rajat olivat muuttuneet ja itäisestä Puolasta kotoisin olevat DP:t olisivat joutuneet palaamaan alueelle, joka kuului Neuvostoliittoon, jonne he eivät halunneet palata. Uuden Puolan alueelle palauttaminen olisi puolestaan jättänyt heidät edelleen kodittomiksi.⁸²

Syyskuussa 1945 raportoitiin että useiden kansallisuusryhmien palautukset oli jo saatu päätökseen, myös neuvostokansalaisten. Lehdessä kuitenkin todettiin, että neuvostokansalaisten palautusten yhteydessä oli tullut erimielisyyttä Jaltan sopimuksen tulkinnoista. WIB määritteli samassa artikkelissa, että Baltian maiden kansalaiset eivät kuuluneet neuvostokansalaisten joukkoon.⁸³ WIB linjasi uudelleen marraskuussa 1945 lyhyessä tiedotteessa, että ne, jotka olivat eläneet Neuvostoliiton alaisuudessa 1. syyskuuta 1939, ovat neuvostokansalaisia ja tuli palauttaa ohjeen

⁸¹ WIB No 10 (September 1945) ”Displaced Persons - Past and Future”, 8.

⁸² Jacobmeyer 1990, 276–277.

⁸³ WIB No 10 (September 1945) ”Displaced Persons - Past and Future”, 8.

mukaan. Määritelmä oli Jaltan sopimuksen mukainen, eikä sen perusteella neuvostokansalaisiksi määriteltyjä saanut esimerkiksi palkata Saksaan töihin.⁸⁴ Silti lehdessä kerrottiin vielä seuraavanakin vuonna, että epäselvyydet kansallisuuksissa ja palautuksissa olivat yleisiä. Siksi WIB neuvoi artikkelissa minne asian kanssa työskentelevien tulisi ottaa yhteyttä epäselvissä tapauksissa.⁸⁵ WIB:ssä ei kirjoitettu neuvosto-DP:iden pakkopalautuksista eikä heidän taistelustaan palautuksia vastaan asiakirjoja väärentämällä ja itsemurhilla, vaikka tutkimuskirjallisuuden mukaan tapaukset olivat tavallisia. Erityisesti saksalaisten puolella taistelleiden kasakoiden ja kaukaasien itsemurhat herättivät huomiota.⁸⁶ Kansallisuuksia yritettiin salailla viranomaisilta, koska monet tiesivät että Neuvostoliittoon palautettujen kohtalona olisi päätyminen vankileirien saaristoon.⁸⁷ Lehti tyytyi vain toteamaan että epäselvyyksiä oli esiintynyt kun piti määritellä DP:iden kansallisuuksia. Luultavasti tilanne oli liian kiusallinen, koska Neuvostoliitto oli vielä tuolloin liittolainen, jota ei haluttu liiaksi arvostella. Tämä ehkä hillitsi lehden negatiivista kirjoittelua Neuvostoliitosta.

Pakolaisten luokittelu eri ryhmiin ei ollut muutenkaan yksinkertainen tehtävä. DP:t olivat tarkasti määritelty ryhmä, mutta myös sillä oliko DP vihollinen, vihollismaan vihollinen vai kenties maaton juutalainen, oli merkitystä muun muassa leirin sijoituspaikan kannalta. Marraskuussa 1945 WIB julkaisi työntekijöille opastavan artikkelin ”Guide for Clarifying DP:s”, koska pidettiin tärkeänä, että esimerkiksi viholliset ja heidän vainoamukseen joutuneet DP:t eivät päätyisi samalla leirille. WIB:ssä ruodittiin omiin ryhmiinsä myös neutraalit maat, ”poliittiset

⁸⁴ WIB No 19 (December 1945) “Soviet Repatriation”, 27.

⁸⁵ WIB No 63 (October 1946) “Status of Soviet DP:s”, 21.

⁸⁶ Ziemke 1990, 415.

⁸⁷ Wyman 1989. 65, 81.

kokonaisuudet”, kuten Viro, sekä erikoisgategoria: kansalaisuudettomat juutalaiset, joita ei myöskään voinut kotiuttaa.⁸⁸

Syyskuussa 1945 lehdessä raportoitiin, että UNRRA:lla ja Yhdysvalloilla oli käynnissä neuvottelut, joiden tavoitteena oli siirtää vastuu DP-keskuksista, pakolaisten jäljitystoimistosta sekä yhteistyöstä vapaaehtoisten avustusjärjestöjen kanssa UNRRA:lle lokakuussa 1945. Samat neuvottelut olivat käynnissä myös Ranskan ja Britannian kanssa. Koska palauttamiset olivat alkaneet tyrehtyä ja niiden toteuttaminen olisi talven sääolosuhteiden vuoksi vaikeaa, UNRRA siirtyi operaation johtoon siinä vaiheessa, kun pakolaisten hyväksi tehtävässä työssä tapahtui painopisteen muutos. Armeija oli hoitanut massapalautuksia mutta nyt täytyi alkaa tarjota myös sosiaalipalveluita, koska jäljelle jääneet tulisivat asumaan leireillä pitkiäkin aikoja, ja tähän UNRRA:lla oli paremmat valmiudet.⁸⁹ DP:itä käsittelevät artikkelit vähenivät lehdessä selvästi sen jälkeen kun vastuu leireistä siirtyi UNRRA:lle.

Jatkossa paikallinen sotilaskuvernööri, UNRRA ja armeija jakoivat vastuun pakolaisista huolehtimisesta kolmisiin siten, että jokaisella oli oma vastuualueensa. UNRRA:n tärkeimpänä tehtävänä oli huolehtia leirien hallinnosta. Armeijan tehtäviksi jäivät kuljetukset, ruuan ja tarvikkeiden jakelu sekä leirien turvallisuudesta huolehtiminen, koska tehtävät koettiin pakolaistyön vaativimmiksi osa-alueiksi. Paikallisen sotilaskuvernöörin tehtävänä oli huolehtia, että alueen resurssit jakautuivat DP:ille mahdollisimman oikeudenmukaisesti. Lisäksi hän avusti armeijan komentajaa DP:iden kurinpidossa. Tämä piti sisällään muun muassa DP:ille järjestettävät erilliset oikeudenkäynnit armeijan huolehtiessa yleisestä järjestyksestä.

⁸⁸WIB No 18 (November 1945) “Guide for clarifying nationality of DP:s”, 20.

⁸⁹ WIB No 10 (September 1945) “Displaced Persons - Past and Future”, 8; WIB No 5 (August 1945) “The Role of UNRRA in the DP Operation”, 9–12.

Paikallisen sotilaskuvernöörin tehtäviin kuului myös DP:iden liikkumisen koordinointi Yhdysvaltojen vyöhykkeen kautta ja sieltä pois.⁹⁰

DP:iden järjestyksenvalvonnan jättäminen armeijalle oli perusteltua, sillä vaikka DP:istä kannettiin huolta lehdessä, DP:iden rikollisuus oli todellisuudessa suuri ongelma. Esimerkiksi Münchenissa DP:itä oli neljä prosenttia väestöstä, mutta he tekivät rikoksista 75 prosenttia. Yleisimpiä rikoksia olivat murhat, ryöstöt ja varkaudet.⁹¹ Näitä ongelmia sivuttiin WIB:ssä syksyllä 1946, sillä lehdessä julkaistiin lyhyt artikkeli ”Law and Order for DP:s”, jossa kerrottiin millä tavalla järjestyksenpitoa oli alettu tehostaa pakolaisleireillä. Valvontaa parannettiin ja lehdessä tiedotettiin yksityiskohtaisesti millä tavalla amerikkalaisilla oli oikeus puuttua leirien toimintaan.⁹²

Rikoksista huolimatta DP:t saivat sympatiaa osakseen. Ziemken mukaan osa DP:istä oli aina valmiita antamaan amerikkalaisille kirjeenvaihtajille haastatteluja, joissa he kertoivat kurjista oloistaan. Sotilaskuvernöörinä toiminut Eisenhower lähti itse tutkimaan leirien kuntoa, ja vaikka ne todettiin suurimmaksi osaksi kelvollisiksi lastentarhoineen, kappeleineen ja vesivessoineen, lehdistö ei lopettanut negatiivista kirjoittelua. Maahan lähetettiin komiteoita tutkimaan tilannetta ja tarkastelun kohteet alkoivat jo toivoa hengähdystaukoa jatkuvista kyselyistä ja haastatteluista. Eisenhowerin täytyi kuitenkin reagoida arvosteluun, joten hän määräsi leirien oloja jatkuvasti paremmiksi ja salli lopulta DP:iden vapaan liikkumisen. Juutalaisten ravintomäärä nostettiin jopa yli 3000 kilokaloriin. DP:n vapaa liikkuvuus vain lisäsi ryöstelyä ja muita ongelmia, joten aikaisemmin aseistautumattomina toimineille poliiseille piti antaa aseet jälleen käyttöön.⁹³ DP:iden rötöstelyä ei siis tuotu lehdessä

⁹⁰ WIB No 31 (March 1946) “To share DP responsibility”, 11.

⁹¹ Ziemke 1990, 358.

⁹² WIB No 60 (September 1946) “Law and order for DP:s”, 17.

⁹³ Ziemke 1990, 357.

esille kovinkaan paljon esille siihen nähden, kuinka yleistä se tutkimuskirjallisuuden mukaan oli.⁹⁴ DP:t olivat natsien uhreja eikä heidän moittimisensa ei ollut virallisesti hyväksyttyä.

DP:iden palautusvauhti oli tyrehtynyt jo loppuvuonna 1945 ja seuraavana vuonna lehdessä jouduttiin toteamaan, että DP:iden määrä Yhdysvaltain sektorilla oli ponnisteluista huolimatta kääntynyt nousuun, kun Saksaan saapui uusia pakolaisia. Vuonna 1946 saapui etenkin puolalaisia, jopa 41 000 puolen vuoden aikana. Juutalaisia saatiin 70 000 lisää. Lehdessä pakolaisuuden lisääntymisen syitä kuitenkin ei käsitelty kovin tarkasti.⁹⁵ Vuoden 1946 alussa Yhdysvaltojen leireillä oli 315 000 DP:tä. Syyskuun puolivälissä DP:iden määrä oli kohonnut jo 422 000:een. Lisäksi leirien ulkopuolella asui 125 000 DP:tä, jotka tulivat toimeen omillaan mutta saattaisivat milloin vain joutua turvautumaan UNRRA:n apuun. Kenraali Joseph T. McNarney kuvasi raportissaan, joka toimi lokakuussa 1946 julkaistun artikkelin pohjana, että tämä reilussa puolessa vuodessa tapahtunut lisäys koostui enimmäkseen idästä soluttautuvista ”vainotuista”⁹⁶. McNarneyn sanavalinnat kertovat, ettei hän ollut tulokkaista kovin mielissään.⁹⁷ Koska pakolaisia saapui koko ajan lisää, heinäkuussa 1946 lehti raportoi, että armeija alkoi seuloa DP:itä aiempaa tarkemmin sekä jahdata mahdollisia huijareita. Tavoitteena oli, että tiukempi seula paljastaisi myös DP:iden joukossa olevat rikolliset ja ne, joilla ei ollut oikeutta suojeluun.⁹⁸

DP:itä yritettiin myös kannustaa lähtemään koteihinsa vapaaehtoisesti. WIB:ssä kerrottiin keväällä 1947 Yhdysvaltain hallituksen kustantamasta operaatiosta otsikolla ”Repatriation Offer”, jossa Yhdysvallat kustansi 60 päivän ruuat DP:ille

⁹⁴ Ks esim. Gimbel 1961, 37–61.

⁹⁵ WIB 78 (February 1947), “Increase in DP Population”, 24.

⁹⁶ “‘persecutees’ who infiltrated into the zone from the east”

⁹⁷ WIB No 64 (October 1946) “McNarney explains security situation”, 9-10.

⁹⁸ WIB No. 46 (June 1946) “Press and radio comments”, 23.

jotka suostuivat lähtemään vapaaehtoisesti koteihinsa. Operaatio kohdistettiin aluksi puolalaisiin vuonna 1946, jolloin 48 000 saatiin palaamaan takaisin kotimahinsa kolmen kuukauden aikana.⁹⁹ Tutkimuskirjallisuudessa ohjelmasta on käytetty nimeä Operaatio Porkkana, mutta WIB:ssä tätä termiä ei käytetty.¹⁰⁰ Operaatio Porkkanaa jatkettiin 15. huhtikuuta 1947 alkaen, koska sen avulla oli saatu kotiutettua suuri määrä DP:itä, ja toisella kerralla muutkin kuin puolalaiset saivat hyödyntää tarjouksen. Operaatiosta kertoneen artikkelin yhteydessä julkaistiin myös sotilaskuvernööri Clayn puhe, jossa hän yritti hoputtaa DP:itä lähtemään takaisin. Clay totesi tiukkaan sävyyn, että amerikkalaiset veronmaksajat eivät suostuisi ikuisesti jatkamaan DP:iden avustamista, ja siksi tulevaisuus Saksassa oli epävarma. Myöskään järjestöjen avun varaan ei voinut tuudittautua, ja siksi olisi parempi lähteä kotiin. Artikkelin lopussa mainittiin, että vaikka lähtemiseen kannustettiin, se oli Yhdysvaltain politiikan mukaan kuitenkin vapaaehtoista.¹⁰¹

WIB:in artikkeleissa oli havaittavissa turhautumista sekä palautusten tyrehtymiseen että DP:ihin ihmisryhmänä. Jacobmeyerin mukaan armeijan suhtautuminen DP:ihin ei yleensä ollut kovin positiivista, ja kun vuonna 1946 kävi selväksi että DP-ongelma ei ratkeaisi pelkillä armeijan toteuttamilla palautuksilla, negatiiviset mielipiteet vahvistuivat. Sotilaat, jotka olivat nähneet DP:iden vapautuksen keskitysleireiltä omin silmin ja osasivat suhteuttaa DP:iden käytöksen heidän kokemiinsa kärsimyksiin, vaihtuivat uudempaan polveen, joka alkoi vihata DP:itä. Verrattuina tottelevaisiin ja pedantteihin saksalaissiviileihin DP:t näyttäytyivät amerikkalaisisotilaille kurittomina kulkureina, jotka aiheuttivat sotilaille ylimääräistä päänvaivaa.¹⁰² Saattoi siis käydä niinkin, että amerikkalaiset eivät suhtautuneetkaan

⁹⁹ WIB No 90 (April 1947) "Repatriation offer", 14.

¹⁰⁰ Wasserstein 1996, 71.

¹⁰¹ WIB No 90 (April 1947) "Repatriation offer", 14.

¹⁰² Jacobmeyer 1990, 282–283.

saksalaisiin julmina natseina, vaan päinvastoin, esimerkiksi saksalaisesta rakastajattaresta tuli sotilaille enemmän sääntö kuin poikkeus.¹⁰³

3.2. Weekly Information Bulletinin kirjoittelu nälänhädästä

Amerikkalaisten miehityksen alkaessa Saksassa vallitsi ravintopula. Samaan aikaan saksalaisten elintaso oli päätetty laskea tuntuvasti Morgenthau-suunnitelman hengessä, ja Saksasta aiottiin tehdä maatalousvaltainen maa. Uskoa suunnitelman onnistumiseen ei horjuttanut tieto siitä, että Saksa ei ollut edes ennen sotaa ollut täysin omavarainen maataloustuotannossaan.¹⁰⁴

Elokuussa 1945 WIB kertoi laajasti Saksan ravintotilanteesta ja siinä alkuvaiheessa ilmenneistä ongelmista, joiden kanssa maassa kamppailtiin. Tilanne oli vähintäänkin sekava. Sota oli loppunut vain muutamia kuukausia sitten ja ensimmäinen rauhantalvi lähestyi. Ravintotilanne oli huolestuttava, sillä edellisen kevään kylvöt olivat häiriintyneet sotatoimien vuoksi, maassa oli paljon sotavankeja ja pakolaisia jotka täytyi ruokkia, ruoan normaali liike idästä länteen oli pysähtynyt, varastoja oli tuhoutunut sotatoimissa ja hallinto oli sekaisin. Tästä huolimatta Saksan viranomaisten oli huolehdittava DP:iden vähintään 2000 kilokalorin päivittäisestä ravinnosta. Saksalaisten pakolaisten ja siviilien amerikkalaisten vyöhykkeellä saamat ruokamäärät olivat sen sijaan hyvin pieniä, joskus vain 700–1100 kilokaloria. Lisäystä tuli mahdollisesti itse kasvatetuista hedelmistä tai vihanneksista. Sodan aikana tammikuussa 1945 oli annettu tiukka direktiivi, jonka mukaan saksalaisille jaettiin ruoka-apua ainoastaan äärimmäisen nälänhädän uhatessa, eikä Saksan ravintotaso saanut olla korkeampi kuin natsien vallasta vapautetuissa naapurimaissa. Koska ravintotilanne oli kaloreilla mitattuna heikko, äärimmäisen nälänhädän

¹⁰³ MacDonogh 2007, 370.

¹⁰⁴ Schlauch 1970, 113–128.

tuntomerkit olivat ilmeisesti täyttyneet, sillä Saksaan oli kesä- heinä- ja elokuun aikana toimitettu 210 000 tonnia vehnää. Erikoista kyllä, kirjoittamishetkellä tuontivehnää ei artikkelin mukaan ollut jaettu yhtään Saksan siviileille, ja DP:tkin oli ruokittu enimmäkseen kotimaisella ravinnolla. Artikkelin perusteella jäi epäselväksi kenelle tuotu vilja oli mennyt.¹⁰⁵

WIB:ssä tiedostettiin alusta alkaen ongelman laajuus ja sen syyt: Saksan pinta-ala oli pienentynyt, ja siten myös maanviljelysmaa. Jäljellä olevan pinta-alan täytyisi nyt elättää suurempi määrä ihmisiä, sillä Saksassa oli miljoonia hajallaan olevia ihmisiä, jotka olivat täysin muiden avunannon varassa. Koska natsi-Saksa oli käyttänyt sotavankeja työvoimana, seurasi ongelmia kun pakkotyöntekijöiden vapautuksen jälkeen maatilat alkoivat kärsiä työvoimapulasta. Tämäkin hidasti omalta osaltaan maataloustuotantoa.¹⁰⁶

Maatalouden ongelmien vuoksi vuoden 1946 sadosta tehtiin edellisenä vuonna tarkat suunnitelmat. Jotta viljaa, perunaa ja muita peruselintarvikkeita riittäisi ihmisille, kotieläinten määrää piti vähentää. Viljan riittämisen valmistamiseksi myös oluen teolle asetettiin tiukkoja rajoituksia. Elokuussa 1945 lehdessä arvioitiin että yli 90 prosenttia maa-alasta olisi hyötykäytössä.¹⁰⁷ Maanviljelijät eivät kuitenkaan aina suhtautuneet suopeasti siihen, että heidän täytyi luovuttaa tuottamansa sato pakolaisten ruokkimiseen. Vuonna 1946 OMGUS kehotti saksalaisia sanomalehtiä varoittamaan maanviljelijöitä ruuan pimittämisestä, ja saksalaiset lehdet tekivät työtä käskettyä.¹⁰⁸ Koska saksalaiset olivat vastuussa pakkotyöntekijöiden tuomisesta maahan, heidän täytyi myös huolehtia kustannuksista, jotka aiheutuivat heidän ruokkimisestaan.

¹⁰⁵ WIB No 2 (August 1945) "German Food Problems and Policies", 3–6.

¹⁰⁶ WIB No 2 (August 1945) "German Food Problems and Policies", 3–6.

¹⁰⁷ WIB No 2 (August 1945) "German Food Problems and Policies", 3–6.

¹⁰⁸ WIB No 65 (October 1946) "German Reactions", 24.

Ongelmia lisäsi se, että osa pakolaisista ei lähtenytäkään heti sodan loputtua takaisin sinne mistä he olivat tulleet, vaan jäivät Saksaan ensimmäiseksi talveksi ja vielä sitäkin pidemmäksi ajaksi. Tämä tarkoitti toisaalta myös sitä, että maatiloille saatiin taas työvoimaa pakolaisista.¹⁰⁹ Yhdysvallat siis valitsi politiikan, jonka mukaan DP:t olivat etusijalla silloin kun ruokaa ei riittänyt kaikille. Samaan aikaan tavalliset saksalaiset ja vailla DP-statusta olevat pakolaiset näkivät nälkää, sillä heidän täytyi pärjätä ensisijaisesti omillaan tai Saksassa toimivien, tosin sodan vuoksi heikentyneiden avustusjärjestöjen varassa. Saksalaisten kokemaan puutteeseen vastattiin vauhdittamalla Saksan omaa ruoantuotantoa mahdollisimman paljon esimerkiksi edistämällä lannoitteiden saantia. Yhdysvalloissa ehkä pelättiin, että tarjoamalla massiivista ruoka-apua Saksa tulisi riippuvaiseksi Yhdysvaltojen toimituksista eikä sen oma maatalous ei kehittyisi, eivätkä saksalaiset kaikkien mielestä olisi mielestä avokätistä, amerikkalaisille kallista ruoka-apua ansainneetkaan. Lehdessä vakuutettiin, että amerikkalaiset tekivät kaikkensa auttaakseen saksalaisten omaa ruoantuotantoa ja jakelua. WIB:ssä todettiin myös, että amerikkalaisilla olisi ollut täysi syy jättää saksalaiset oman onnensa nojaan, koska Saksa oli sypää sotaan ja siten itse vastuussa ravintotilanteesta, mutta amerikkalaiset halusivat maahan rauhalliset olot ja vakuuttaa saksalaiset demokratian paremmuudesta. Nämä tavoitteet eivät onnistuisi jos ihmiset kärsisivät nälänhädästä:

“We can say that they should have thought of that before they started the war and let them starve or survive as best they may. That might be all right if were not trying to maintain law and order in the country and convince the people that democracy is the best way to live. It is difficult to govern, much less persuade to your views, a hungry people.”¹¹⁰

¹⁰⁹ WIB No 2 (August 1945) “German Food Problems and Policies”, 3–6.

¹¹⁰ WIB No 5 (August 1945) “What the Germans Will Eat This Winter”, 4–7.

Yhdysvallat ei siis voinut olla kokonaan reagoimatta saksalaisten siviilien ruokapulaan, mutta sen valitsema tapa toimia ei tuonut kovin nopeaa helpotusta nälänhätään. Usein saatavilla oleva ruoka oli myös yksipuolista, sillä se koostui lähinnä viljasta ja perunasta. Jo sodan aikana erilaiset ihosairaudet ja influenssa olivat lisääntyneet heikon ravitsemustilanteen vuoksi, ja Saksaan alettiin toimittaa vitamiineja sotilaille, lapsille ja raskaana oleville naisille. Ruoansaintia tutkittiin jatkuvasti kalorimäärien avulla, joiden merkityksiä avattiin myös lehden lukijakunnalle. Lehdessä todettiin, että vaikka tiettyjä ruoka-aineita olikin tarjolla, yksipuolistessa ravinnossa oli riskinsä: tarvittavat ravintoaineet jäisivät saamatta.¹¹¹

WIB otti kantaa ravintotilanteeseen pitkässä artikkelissa myös lokakuussa 1945. Siinä todettiin, että ravintotilanne oli aiheuttanut paljon spekulatioita ja nyt lehti aikoi kertoa totuuden nälänhädestä lukijoilleen. Tutkimuksen perusteella nälänhätä oli totta, ja ravintoaineista etenkin proteiinista oli puutetta. Monien ihmisten kuolemansyynä oli merkitty esimerkiksi punatauti, mutta todellisuudessa syynä oli aliravitseminen, joka johti heikkoon vastustuskykyyn ja sairauksiin. Moni oli saanut vitamiineja kesällä vihanneksista, mutta nyt talvi oli tulossa ja se tiesi huonompia aikoja. Artikkelit toi esille sen kaunistelemattoman todellisuuden, jota Saksassa elettiin, ruokaa oli liian vähän ja saksalaisten 1500 kilokaloriin asetettu ravintosäännöstely oli terveyden kannalta liian vähän.¹¹²

Ruokapula johti kukoistavaan mustan pörssin kauppaan, jolloin köyhimmät ja vähäosaisimmat kärsivät nälkää, vaikka olisivat tarvinneet kipeästi ravintoa.¹¹³ Suurimmassa ahdingossa olivat pakolaiset, joilla ei ollut DP-statusta. Monet heistä olivat huonosti varustautuneita tai menettäneet koko omaisuutensa, joten mustan pörssin tuotteiden ostaminen oli huomattavasti vaikeampaa. Sen sijaan he koettivat

¹¹¹ WIB No 5 (August 1945) "What the Germans Will Eat This Winter", 4–7.

¹¹² WIB No 12 (October 1945) "Many will Survive, But..." 11–13.

¹¹³ WIB No 5 (August 1945), "What the Germans Will Eat This Winter", 4–7.

elää vähäisten avustusten varassa siinä paikassa jossa oleskelivat.¹¹⁴ Paikallisetkin joutuivat toki kamppailemaan, mutta heillä oli pakolaisia enemmän mahdollisuuksia myydä omaisuuttaan mustan pörssin ostoksia varten tai kasvattaa itselleen lisäravintoa.¹¹⁵

Ziemken mukaan erityisesti DP:t olivat ahkeria mustan pörssin kauppiaita, koska he saivat enemmän ruokaa kuin muut, joskus jopa yli oman tarpeensa.¹¹⁶ Oli myös tavanomaista, että varkauksiin syyllistyneet DP:t myivät ryöstösaaliitaan edelleen mustassa pörssissä.¹¹⁷ Silti lehdessä raportoitiin myös ajoittain myös DP:iden ruokaongelmista. Keväällä 1946 ruokatilanne Saksassa oli WIB:in mukaan hälyttävä, sillä edellisvuoden sato oli loppumaisillaan eikä helpotusta ollut odotettavissa vielä kuukausiin. UNRRA:n johtaja Fiorello LaGuardia vaati mustan pörssin kaupan laittamista kuriin ja vetosi valtioon, jotta ne sitoutuisivat antamaan ruokalahjoituksia UNRRA:lle keväällä ja kesällä 1946 ennen uuden sadon valmistumista.¹¹⁸ Ilmeisesti LaGuardian vetoamus ei ollut tuottanut tulosta, sillä myös DP:iden ruokamäärää päädyttiin vähentämään. Kesäkuussa 1946 raportoitiin, että DP:iden ruokamäärää leikattaisiin ensimmäistä kertaa 300 kilokaloria maailman ruokapulan vuoksi. Ruoka-asiantuntijat huomauttivat, että DP:t olivat saaneet amerikkalaisten vyöhykkeen leireillä enemmän ravintoa kuin mitä terveyden kannalta oli tarpeen, ja muistuttivat, että samaan aikaan saksalaisten siviilien ruokamäärä oli vain hieman yli tuhat kilokaloria.¹¹⁹

Vaikka valittu politiikka toimi huonosti Saksassa, amerikkalaiset eivät suostuneet muuttamaan toimintatapojaan kevyin perustein. Välillä WIB:in toimittajien

¹¹⁴ Ziemke 1990, 279.

¹¹⁵ Schulze 1990, 295.

¹¹⁶ Ziemke 1990, 356.

¹¹⁷ MacDonogh 2007, 378.

¹¹⁸ WIB No 43 (May 1946) "UNRRA food program", 22.

¹¹⁹ WIB No 45 (June 1946) "DP Rations Cut 300 Calories", 16.

turhautuminen oli havaittavissa heidän kirjoittamissaan artikkeleissa. Huhtikuussa 1946 lehti kertoi jälleen raskaita faktoja Saksan talouden tilasta. WIB:ssä todettiin, että suunnitelma Saksan elinkeinorakenteen muuttamisesta keinotekoisesti maatalousvaltioksi oli vastatuulella, koska toimenpiteistä huolimatta maatalous ei tuottanut tarpeeksi ja tästä syystä Saksassa kärsittiin nälästä ja puutteesta. Lehdessä oli huomattu myös, että kun ruuan määrää oli jouduttu supistamaan, hiilen tuotannon väheneminen oli ollut nähtävissä heti, koska raskasta kaivostyötä tehneiden työpanos heikkeni. Hiilen vähenemisen myötä ei saatu tarpeeksi polttoainetta kuljetuksiin eikä lannoitteiden valmistamiseen, mikä johti huonoihin satoihin ja kuljetusongelmiin. Lannoitteet olivat erityisen tärkeitä Yhdysvaltojen miehitysvyöhykkeellä koska maa oli ravinnepöyhää. Saksassa oltiin siis noidankehässä josta ei ollut muuta ulospääsyä kuin ruoka.¹²⁰

Yksi tärkeimmistä yleisen mielipiteen muokkaajista oli Yhdysvaltain entinen presidentti Herbert Hoover, joka teki matkan Saksaan helmikuussa 1947, ja selvitti raportissaan kuinka toteutetun talouspolitiikan vuoksi Yhdysvallat käytti 600 miljoonaa dollaria vuodessa pelkästään estääkseen saksalaisten nälkäkuoleman. Hoover totesi raportissaan Washingtonille, että amerikkalaisten politiikka johti ravintopulaan eikä se ollut taloudellisesti järkevää.¹²¹

Myös amerikkalaiset lehdet alkoivat arvostella Saksassa toteutettua talouspolitiikkaa järjettömäksi. WIB julkaisi lainauksia näistä mielipiteistä Press Comments - osiossaan tammikuussa 1946. Eräässä lainauksessa toteutetun politiikan mahdottomuus väännettiin lähes rautalangasta: Saksa ei ollut omavarainen maataloudessaan edes ennen sotaa, ja nyt idän parhaat viljelysmaat oli kaiken lisäksi menetetty. Koska omavarainen ruoantuotanto oli mahdotonta, ruokaa olisi pakko

¹²⁰ WIB 38 (April 1946) "Give us this day our daily bread", 10–11.

¹²¹ Wiggers 2003, 283–286.

ostaa ulkomailta. Tämäkään ei onnistunut, sillä Saksan teollisuutta ajettiin alas eikä kauppaa voitu käydä. Sen sijaan tuontiravinto täytyi rahoittaa amerikkalaisten omasta kukkarosta. Tällaista politiikkaa pidettiin vahingollisena Yhdysvaltojen kannalta.¹²²

Tosin WIB siteerasi myös päinvastaisia mielipiteitä. Joidenkin amerikkalaisten toimittajien mielestä Saksassa olevien kirjeenvaihtajien shokeeraavat raportit nälänhädästä veivät huomion pois siitä, että muissakin maissa kärsittiin puutetta samalla tavalla kuten Saksassakin, ja tällä yritettiin perustella ruokatoimitusten estäminen maahan. Nälänhätä saatettiin näin jopa asettaa kyseenalaiseksi.¹²³ Nälänhätä kuitenkin oli totta, sillä esimerkiksi talven 1946–1947 aikana 60 000 saksalaista kuoli nälkään.¹²⁴

Tutkimuskirjallisuudessa muuan muassa Richard Dominick Wiggers ja Giles MacDonogh edustavat näkökulmaa, jonka mukaan amerikkalaiset aiheuttivat omalla toiminnallaan Saksaan siviilien nälänhädän tai ainakin edesauttoivat sitä varmistamalla systemaattisesti, että vuonna 1945 minkään ulkomaalaisen avustustahon lahjoitukset eivät saavuttaneet saksalaisia siviilejä ja pakolaisia.¹²⁵ Kaikki kansainvälisten avustusjärjestöjen kuten Punaisen ristin toimitukset saatiin osoitettua DP:ille sekä liittoutuneiden sotavangeille muun muassa kontrolloimalla ruokavarastoja sekä kieltämällä kuljetukset, tai käännettämällä avustukset takaisin. Suurin osa avustusjärjestöistä ei saanut lupaa toimia Yhdysvaltojen vyöhykkeellä ja postilaitoksen toimimattomuuden vuoksi amerikkalaiset eivät pystyneet toimittamaan Saksassa asuville sukulaisille ja ystäville paketteja.¹²⁶ Wiggersin mukaan amerikkalaisten kieltäytyminen ruoka-avun tuomisesta oli Haagin sopimuksen

¹²² Ks esim. WIB No 23 (January 1946) “Press comments”, 15–19.

¹²³ WIB No 32 (March 1946) “Press comments”, 20; WIB No 33 (March 1946) “Press comments”, 23–26.

¹²⁴ MacDonogh 2007, 374.

¹²⁵ MacDonogh 2007, 362; Wiggers 2003, 274–288.

¹²⁶ Wiggers 2003, 281–282.

vastaista.¹²⁷ Ralph Willetin mukaan edes sallittuihin 1500 kilokalorin ravitsemustavoitteisiin ei yleensä päästy ja nälkä oli mukana päivittäisessä elämässä perusteellisesti. Tämä näkyi esimerkiksi siten, että vuonna 1948 sanomalehti Neue Zeitung oli analysoinut lasten kouluaineita ja havainnut että ruokaa koskevat fantasiat dominoivat niitä.¹²⁸

WIB:ssä otettiin huhtikuussa 1948 kantaa väitteeseen, jonka mukaan miehittäjät eivät olisi suostuneet ottamaan Saksaan toimitettuja ruokalahjoituksia vastaan, ja vakuutettiin sen olevan hölynpölyä. Artikkelissa selvitettiin, että avusta oli kieltäydytty ainoastaan siinä tapauksessa, että tarkemmissa tutkimuksissa ylijäämäksi väitetty ravinto ei ollutkaan ylijäämää vaan tuotu maasta, jossa itsessäänkin oli puutetta ruoasta. Perusteluna kerrottiin myös, että joskus lahjoituksen toimittaneella yrityksellä ei ollut oikeutta vientitoimintaan, ja tässä poikkeustapauksessa lahjoitusta ei ollut vastaanotettu.¹²⁹

Lehden perusteella ei siis voida vastata kysymykseen, oliko aliravitseminen systemaattista ja tarkoituksellista Yhdysvaltojen miehitysvyöhykkeellä. Kuitenkin tiedetään, että jo vuonna 1946 paine kävi sietämättömäksi ja Trumanin oli pakko puuttua nälänhätään jollakin tavalla. Ratkaisuna ulkomaalaisten avustusjärjestöjen toiminta Saksassa sallittiin CRALOG:in (Council of Relief Agencies Licensed to Operate in Germany) alaisuudessa. WIB:ssä tiedotettiin järjestön luomisesta ja toiminnan peruseriaatteista kesällä 1946. Lehden mukaan järjestöllä oli useita tehtäviä. CRALOG toimi neuvostona, joka valvoi niiden järjestöjen toimintaa, jotka olivat saaneet luvan toimia avustustöissä Saksassa. CRALOG:in keskuskomitea koordinoi toimintaa sekä päätti kuka tarvitsi eniten apua. Lisäksi sen alakomiteat tutkivat millaisia erityistarpeita eri osavaltioissa oli. CRALOG oli myös ainoa

¹²⁷ Wiggers 2003, 274, 288.

¹²⁸ Willet 1992, 3.

¹²⁹ WIB No 132 (April 1948) "Food for the Germans", 17–19.

järjestö jolla oli itsenäinen oikeus kuljettaa ja jakaa avustuksia Saksassa.¹³⁰ Lisäksi se piti yhteyttä miehityshallintoon. CRALOG:in toiminta laajeni kun loppuvuodesta 1946 se alkoi toimia myös Ranskan ja Britannian vyöhykkeellä sekä Berliinissä.¹³¹

CRALOG:iin kuului 11 suurehkoa avustusjärjestöä, ja se alkoi toimittaa Saksaan ruoka-apua ensimmäisenä toimintavuotenaan, ja lisäksi CRALOG alkoi nopeasti tarjota myös lääkkeitä, kuten kipeästi kaivattua insuliinia.¹³² Kesällä 1947 CRALOG sai luvan toimittaa monipuolisempaa apua kuten harrastusvälineitä ja kotitaloustarvikkeita, ja myös suoraan tietyille ryhmille tai alueille, periaatteenaan kuitenkin edelleen, että nämäkin tavarat menisivät niitä eniten tarvitseville.¹³³

CRALOG:lle lahjoittaneet olivat esimerkiksi kirkkoja tai siviilijärjestöjä, joilta saatiin ruokaa ja vaatteita. Osa avustuspaketeista tuli myös nimettömänä. Lahjoitusten jakelusta huolehdittiin tarkasti. Tapa toimia oli samanlainen kuin avustusjärjestöillä yleensä, eli sosiaalityöntekijät selvittivät ne yksilölliset tilanteet, joissa apua tarvittiin eniten. Apuun saattoi oikeuttaa asema pakolaisena ilman DP-statusta, entisenä sotavankina tai kodittomuus pommituksien vuoksi. Lokakuussa 1947 WIB:ssä raportoitiin, että yli puolet CRALOG:in avusta oli mennyt Itä-Euroopan maista karkotetuille saksalaispakolaisille. Tämä kertoo siitä, että ilman DP-statusta jääneet pakolaiset olivat olleet suuressa ahdingossa. Osa varoista laitettiin sairaaloiden, orpokotien ja muiden instituutioiden rakentamiseen.¹³⁴

Myöhemmin CRALOG:in rinnalle tärkeäksi toimijaksi nousi toinenkin järjestö, Cooperative for American Remittances to Europe eli CARE, jonka toiminnasta

¹³⁰ WIB No 45 (June 1946) "Voluntary relief supplies", 11–12.

¹³¹ WIB No 120 (November 1947) "CRALOG", 7–8.

¹³² WIB No 95 (June 1947) "Weather aids industrial rise", 11–12; WIB No 45 (June 1946) "Voluntary relief supplies" 11–12; WIB 58 (September 1946), "Insulin shipments", 16.

¹³³ WIB No 95 (June 1947) "Greater CRALOG help", 12.

¹³⁴ WIB No 120 (November 1947) "CRALOG", 7–8.

lehdessä kirjoitettiin esimerkiksi huhtikuussa 1947. CARE oli avustusjärjestö, joka hyödynsi Yhdysvaltain armeijan ylijäämävarastoja niin sanottuja 10 in 1 -paketteja, joita amerikkalaiset pystyivät ostamaan kymmenen dollarin hintaan ja lahjoittamaan niitä tarvitseville eurooppalaisille. Armeijan ylijäämävarastojen loputtua suunniteltiin uusia tuotteita korvaamaan 10 in 1 -paketit ja avustustoiminta jatkui. Enimmäkseen ruokaa sisältäneen apupaketin lisäksi CARE alkoi tarjota myös niin sanottuja peitepaketteja sekä villapaketteja, jotka sisälsivät huopia, kankaita ja ompelutarvikkeita. CARE:n kautta myös tietyille sukulaisille ja ystäville osoitetut lahjoitukset tulivat mahdollisiksi.¹³⁵

CARE:n apu tuli niin tunnetuksi, että pian kaikkia Saksaan lähetettyjä lahjoituspaketteja alettiin kutsua CARE:n paketeiksi. WIB:in tutkimusten mukaan CARE oli saksalaisille jopa tunnetumpi avustusmuoto kuin taloudellisesti huomattavasti merkittävämpi Marshall-apu. Saksalaiset olivat lehden mukaan vakuuttuneita siitä, että amerikkalaiset perheet lähettivät avustuspaketteja pyyteettömästi, ilman taloudellisia tai poliittisia tavoitteita. WIB kehui amerikkalaisten hyvää tahtoa ja pyyteettömyyttä, jonka ansiosta CARE oli osoittanut toimivuutensa. Elokuusta 1946 elokuuhun 1950 amerikkalaiset lähettivät lähes kuusi miljoonaa CARE-pakettia. Koska CARE:n paketin sain osoittaa haluamalleen henkilölle, CARE yritti kampanjoida sen puolesta, että yhä useampi amerikkalainen osoittaisi avustuspaketinsä esimerkiksi sukulaisensa sijaan karkotetulle pakolaiselle, opiskelijalle tai työttömälle.¹³⁶

WIB:in artikkelissa CARE:n toiminnasta oli nähtävillä ilmiö, jota amerikkalaiset olivat mahdollisesti yrittäneet välttää kieltäessään avustusjärjestöjen toiminnan ja epäorganisoidut lahjoitukset miehityksen alkuvaiheessa. Kun amerikkalaiset saivat

¹³⁵ WIB No 89 (April 1947) "CARE Organization", 5–6.

¹³⁶ WIB (August 1950) Stanley, James: "The CARE legend", 15–17.

määritellä avustuspaketin vastaanottajan tarkasti, monet amerikkalaiset halusivat löytää lahjoituksensa kohteeksi saksalaisen vastineen itselleen, esimerkiksi ”puhelintyöntekijän, jolla on kolme alle kymmenvuotiasta lasta”, sen sijaan että paketti olisi mennyt kaikkein vaikeimmassa tilanteessa olevalle.¹³⁷ Kun avustuspaketteja ei osoitettu niitä eniten tarvitseville, aikaa ja resursseja kului hukkaan oikeanlaisia lahjoituksen saajia etsiessä. Näin Yhdysvallat saattoi perustella estävänsä avun epätasaisen jakautumisen, vaikka taustalla olisi mahdollisesti ollut myös halu rankaista saksalaisia.

Vasta vuonna 1948 WIB:ssä julkaistiin joitakin artikkeleja, joissa voitiin raportoida ravintotilanteen hitaasta paranemisesta. Saksassa oli toteutettu toistuvasti ravitsemuskyselyjä, joissa myös punnittiin satunnaisesti valittuja ihmisiä ja seurattiin keskipainon kehitystä. Vaikka alipaino oli edelleen ongelma, lehdessä todettiin, että sairaudet olivat pysyneet kurissa ja lasten paino oli pysynyt hyvänä. Aikuisten vuosittain tapahtunutta painon notkahdusta ennen uuden sadon valmistumista ei ollut myöskään tapahtunut enää vuonna 1948.¹³⁸

Syyskuussa 1948 ilmestyi artikkeli ”More and Better Food for the Germans”, jossa tehtiin katsaus ravintotilanteen kehitykseen vuosina 1945–1948. Miehityksen alkuvaiheessa saksalaisten ravinnonsaanti oli pudonnut alle tuhanteen kilokaloriin, josta se oli saatu nousemaan sitkeillä toimenpiteillä, tuotannon lisäämisellä sekä tuonnilla. Marshall-suunnitelman käyttöönoton myötä saksalaisten ruoka-annos oli voitu nostaa 1800 kilokaloriin ja ruoka oli myös monipuolisempaa kuin aiemmin. Kaksoisvyöhykkeellä toteutettu rahauudistus oli myös vauhdittanut kaupankäyntiä, sillä parantuneen tilanteen myötä tuottajat uskaltautuivat toimittamaan ravintoa

¹³⁷ WIB (August 1950) Stanley, James: “The CARE legend”, 15–17.

¹³⁸ WIB No 147 (November 1948) “Nutritional Survey throughout bizonal area”, 3–4.

markkinoille.¹³⁹ Wiggersin mukaan avustustoiminnan sallimisen lisäksi ravintotilannetta paransi kyseisenä ajankohtana nopeasti myös se, että vuonna 1948 saatiin epätavallisen hyvä sato.¹⁴⁰ Talouden kohentumisen myötä nälänhätä siis lakkasi olemasta päivänpolttava ongelma. Lopulta ravinnon säännöstelystä voitiin luopua kokonaan vuonna 1950.¹⁴¹

WIB:in artikkelien perusteella vaikeudet miehityksen alkuvaiheessa käyvät selväksi, sillä edes perustarpeita kuten riittävää ravintomäärää ei voitu taata pakolaisille ja siviileille. Vaikka DP:t olivat organisoidun avun piirissä, leirijärjestelmän luominen ja palautukset eivät aina sujuneet kivuttomasti. Kaikki taustalla olleet syyt, kuten Neuvostoliittoon palautettujen kohtalo ja kostomieliala eivät kuitenkaan saaneet palstatilaa lehdessä.

¹³⁹ WIB No 144 (September 1948) Hawtin, Elise F.: “More and better food for bizonal Germans”, 3–7.

¹⁴⁰ Wiggers 2003, 287.

¹⁴¹ Wiggers 2003, 287.

4. KARKOTETUT SAKSALAISET LEHDEN KUVAAMANA

4.1. Vihattu vähemmistö

Samaan aikaan, kun DP:itä kotiutettiin nopealla tahdilla, Saksaan saapui tilalle miljoonia uusia pakolaisia, kun Itä-Euroopassa asuneita ”Volksdeutscheja” ja ”Reichsdeutscheja” alettiin karkottaa takaisin Saksaan. Suurin osa karkotuksista tapahtui vuosien 1946–1947 aikana, jolloin noin seitsemän miljoonaa saksalaispakolaista pakkosiirrettiin kotimaistaan.¹⁴²

Weekly Information Bulletin julkaisi karkotuspolitiikkaa taustoittavia laajoja artikkeleja, joista yksi ilmestyi kesäkuussa 1946. Artikkelin kirjoittaja valaisi lukijoille, että Potsdamin konferenssissa oli kesällä 1945 päätetty, että koko Euroopan turvallisuuden vuoksi saksalaiset poistettaisiin Puolasta, Tšekkoslovakiasta ja Unkarista. Yhdysvaltojen sovittiin ottavan vastaan 1,75 miljoonaa sudeettisaksalaista Tšekkoslovakiasta sekä 500 000 svaabia Unkarista. Silti monet karkotetut saksalaiset lähtivät liittoutuneiden Potsdamin konferenssissa sopiman karkotusoperaation ”ulkopuolella”, sillä jo sodan aikana oli alkanut laajamittainen ja sekasortoinen pako länteen rintaman lähestyessä. Lisäksi muistakin Itä-Euroopan maista pakeni saksalaisia oma-aloitteisesti tai kohtaamansa vainon vuoksi, vaikka liittoutuneet olivat sopineet organisoivansa vain Puolan, Tšekkoslovakian ja Unkarin saksalaisten karkotuksen. WIB:ssä todettiin, että karkotettujen tilanne oli hyvin vaikea, mutta korostettiin sitä, että vaikeuksiin joutuneiden saksalaisten olisi pitänyt odottaa organisoitua humaania karkotusta, eikä lähteä omin päin matkaan. Lehdessä myös huomautettiin, että muista, kuin virallisesti sovituista karkotusmaista luvatta

¹⁴² WIB No 169 (September 1949) Isaac Julius: “Germany's Refugees—Problem of Assimilation”, 7–8.

lähteneet ihmiset olivat ”ottaneet kohtalon omin käsiinsä”, eivätkä heidän huonot olosuhteensa olleet Yhdysvaltojen syytä.¹⁴³

Yhdysvallat alkoi ottaa karkotettuja vastaan tammikuussa 1946.¹⁴⁴ Lokakuussa Yhdysvallat oli vastaanottanut jo noin puolet siitä määrästä karkotettuja, jonka se oli sitoutunut ottamaan vyöhykkeelleen. Väestönvaellusta lisäsi myös se, että liittoutuneet vaihtoivat väärille vyöhykkeille joutuneita saksalaisia keskenään.¹⁴⁵ Pakolaiset olivat väestönsiirtojen jo tapahduttua amerikkalaisten säätämien Expellee Laws -lakien mukaan saksalaisten vastuulla. Tämän vuoksi karkotettujen saksalaispakolaisten huonoista olosuhteista kirjoiteltiin lehdessä, mutta hieman kärjistäen vastuu siitä kuului kirjoittajien mielestä joko pakolaisille itselleen, jotka olivat lähteneet huonosti varustautuneina organisoitujen karkotusten ulkopuolella, tai saksalaisille, joiden syytä koko karkotus oli, mutta jotka eivät kyenneet ratkaisemaan järkevästi pakolaisten ongelmia uudessa kotimaassa.¹⁴⁶

Rainer Schulzen mukaan liittoutuneet olivat itse jossain määrin vastuussa karkottujen kärsimyksistä. Väestönsiirtojen suunnittelu ja toteuttaminen olivat liittoutuneiden tehtäviä, mutta Potsdamin artikla XIII oli vain julistus, jossa ei sovittu kunnolla karkotusten yksityiskohdista. Liittoutuneet eivät määritelleet tarkemmin mitä ”järjestäytynyt ja humaani” karkotus tarkoitti, eikä artiklassa myöskään pohdittu miten toimittaisiin, mikäli karkotuksissa tulisi jotakin ongelmia. Tämän jälkeen vastuu pakolaisista oli annettu lyhytnäköisesti Saksan viranomaisille, mutta hallinnon täydellisen hajaannuksen vuoksi viranomaiset olivat kyvyttömiä huolehtimaan

¹⁴³ WIB No 46 (June 1946) “New German Citizens”, 8–10, 24–25.

¹⁴⁴ WIB No 46 (June 1946) “New German Citizens”, 8–10, 24–25.

¹⁴⁵ WIB No 64 (October 1946) “McNarney explains security situation”, 10.

¹⁴⁶ WIB No 94 (May 1947) “Refugees and Expellees”, 2–4.

karkotetuista ja miehittäjät joutuivat osallistumaan prosessiin enemmän kuin ne olisivat halunneet.¹⁴⁷

Saksalaispakolaisia saapui Yhdysvaltojen miehitysvyöhykkeelle laillisesti noin 2,25 miljoonaa, joiden lisäksi vyöhykkeelle saapui sellaisia karkotettuja, joista huolehtiminen olisi kuulunut jollekin toiselle valtiolle, mutta jotka olivat syystä tai toisesta tulleet Yhdysvaltojen vyöhykkeelle. Massiivisen väestönsiirron vuoksi lehti taustoitti lukijoilleen etnisten saksalaisten karkotusten syitä ja seurauksia. WIB:ssä perusteltiin saksalaisten karkotuksia Itä-Euroopasta sillä, että suuren saksalaisvähemmistön asuessa maansa ulkopuolella oli aina olemassa vaara, että nationalismi ja pangermaaninen liike taas lisääntyisivät, ja muualla asuvat saksalaiset tarjoaisivat syyn sekaantua kyseisten maiden politiikkaan. Olihan Hitler perustellut levittäytymistään muun muassa sudeettialueille juuri saksalaisen veren suojelulla, ja se muodostaisi uhan Euroopan turvallisuudelle myös tulevaisuudessa. Saksalaisten pakkosiirtoa perusteltiin myös heidän omalla turvallisuudellaan. Monissa maissa saksalaisia kohtaan tunnettiin raivoa ja katkeruutta, ja saksalaiset saattoivat joutua väkivallan kohteiksi. WIB:ssä arveltiin, että maissa olisi syntynyt levottomuuksia, jos liittoutuneet olisivat yrittäneet jotenkin estää karkotukset, joita oli alettu jo aikaisemmin panna täytäntöön.¹⁴⁸

Asenne karkotettuja kohtaan olivat aluksi ankara. Lehti totesi, että saksalaiset eivät olleet samassa asemassa muiden pakolaisten kanssa, vaan karkotetut olivat lähestulkoon oman onnensa nojassa. WIB perusteli avun epäämistä sillä, että monet etniset saksalaiset olivat unohtaneet nopeasti sodan aikana silloisen kotimaansa ja siirtyneet Hitlerin puolelle, sillä kun kolmas valtakunta oli levittäytynyt uusille alueille, niiden etninen saksalaisväestö oli osallistunut innokkaasti Wehrmachtin ja

¹⁴⁷ Schulze 1990, 291–292.

¹⁴⁸ WIB (March 1950) Swope, Guy J.: ”German refugees and expellees”, 3–6.

SS-joukkojen toimintaan. Nekin, jotka jäivät paikoilleen osallistumatta Saksan armeijan toimintaan, olivat saaneet muita etuja, kuten korkeita virkoja etnisyyden perusteella. Lehti oli myös saanut selville, että etnisten saksalaisten osallistuminen natsipuolueen toimintaan oli prosentuaalisesti innokkaampaa Itä-Euroopan maissa kuin Saksassa tai Itävallassa. Tällainen opportunisti ei ollut hyväksyttävää: olivathan etniset saksalaiset päässeet osallisiksi natsi-Saksan menestyksen hedelmistä, joten nyt heidän täytyi kärsiä myös Saksan tappion seuraukset, vaikka eivät varsinaisia Saksan kansalaisia olisikaan:

“The Volksdeutsche got rich and fat and powerful. Their enthusiasm for National Socialism is born out by the fact that the percentage of membership in Nazi party among the Volksdeutsche in the countries where they lived was higher than among the Germans or the Austrians. Yes, the Volksdeutsche really climbed on the bandwagon. Times change, however, and so do the fortunes of war; the fate of wrong guessers is hard.”¹⁴⁹

Saksa joutui karkotettujen kanssa uuteen tilanteeseen. Maassa ei ollut sellaisia toimielimiä entuudestaan, jotka olisivat voineet auttaa näin suuria ihmisjoukkoja. (Saksassa oli toki olemassa hyväntekeväisyysjärjestöjä, mutta sodan jälkeen niiden mahdollisuudet auttaa valtavaa määrää karkotettuja saksalaisia olivat heikot) Myöskään UNRRA:n tehtäviin ei kuulunut huolehtia niistä pakolaisista, joita ei luokiteltu DP:iksi. Siksi jouduttiin perustamaan uusia toimielimiä, ja esimerkiksi Württemberg-Badenin osavaltiossa perustettiin toimielimeksi Department of Refugees, joka otti koko projektin alueella hoitoonsa. Department of Refugees koordinoi pakolaisten asuttamista, työllistämistä, koulutusta ja muita heidän tarvitsemiaan sosiaalipalveluja. Näitä alueellisia sovelluksia esiteltiin WIB:ssä, jotta muillakin paikkakunnilla voitaisiin ottaa niistä mallia.¹⁵⁰ Lehti kirjoitti myös

¹⁴⁹ WIB No 46 (June 1946) “New German Citizens” 8–10, 24–25.

¹⁵⁰ WIB No 52 (July 1946) “Department to handle all expellee problems”, 17.

karkottujen vastaanottoon liittyvistä käytännön toimenpiteistä. Jokaiselle saapuvalla täytyi esimerkiksi tehdä lääkärintarkastus ennen kuin heidät sai siirtää asukkaiksi kuntiin.¹⁵¹

Vuonna 1947 WIB julkaisi artikkelin ”Saga of an Expellee”, jossa kerrottiin erään Tšekkoslovakiasta karkotetun naisen ja hänen sukulaistensa tarina. Tarinassa kuvattiin perheen vaiheita Tšekkoslovakiasta Saksaan muuttamiseen saakka. Artikkelin tarkoituksena lienee ollut kuvata tyypillinen kertomus pakolaisten näkökulmasta ja selvittää heidän omia mielipiteitään tapahtuneesta. Artikkelissa perheen kerrottiin muuttaneen Yhdysvaltojen vyöhykkeelle, mutta kaupungin nimeä ei kerrottu vaan sitä kutsuttiin fiktiivisellä nimellä Mittelstadt. Myöskään haasteteltujen nimiä ei kerrottu artikkelissa. Tarinan nainen kertoi kokemuksistaan, joista osa ei ollut kovin miellyttäviä. Asenteet pakolaisperhettä kohtaan oli kuvattu vihamielisiksi etenkin talossa jonne heidät oli sijoitettu asumaan. Sen sijaan amerikkalaisten taholta pakolaisnainen perheineen ei ollut kokenut mitään vaikeuksia. Tämän tarinan henkilöt olivat onnistuneet myös työllistymään, mikä ei ollut kaikille pakolaisille itsestäänselvyys. Artikkelissa oli tarina karkotuksesta, jolla oli kaikesta huolimatta onnellinen loppu. Myös positiivisia tarinoita tarvittiin.¹⁵²

”Saga of an Expellee” -artikkelin kirjoittaja oli päättänyt salaamaan pakolaisten nimet ja kotikaupungit, mutta ei perustellut sitä mitenkään.¹⁵³ Ehkä perhe olisi joutunut lausunnostaan vaikeuksiin kertoessaan omilla nimillään vihamielisestä kohtelusta. Tutkimuskirjallisuuden mukaan liittoutuneet pyrkivät sijoittamaan pakolaiset juuri tällä tavoin, yksityisiin asuntoihin leirien sijaan estääkseen segregoitumisen. Varsinkin maaseudulla oli sodasta huolimatta onnistuttu elämään suhteellisen vakaata elämää, ja pakolaisten saapuminen ravisteli tätä vakauden tunnetta pahoin

¹⁵¹ WIB No 52 (July 1946) “Department to handle all expellee problems”, 17.

¹⁵² WIB No 94 (May 1947) “Saga of an expellee”, 5–6.

¹⁵³ WIB No 94 (May 1947) “Saga of an expellee”, 5–6.

mikä johti kitkaan uudisväestön ja kantäväestön välillä, kuten kyseisessä artikkelissakin kuvattiin.¹⁵⁴

WIB:in mukaan alkuperäiset asukkaat syyttivät Yhdysvaltoja siitä, että prosessi oli aiheuttanut ongelmia Saksassa. WIB:issä kuitenkin todettiin, että Potsdamissa oli ainoastaan tunnustettu tosiasiat: karkotukset olivat jo alkaneet, eikä prosessia olisi voinut pysäyttää. Potsdamissa oli suunniteltu humaaneja karkotuksia, ja lehdessä vakuutettiin, että tätä periaatetta oli toteutettu niin hyvin kuin vallinneissa olosuhteissa oli ollut mahdollista. Vaikka alkuperäisasukkaat syyttivät Yhdysvaltoja talouden kehnosta tilasta ja työttömyydestä, koska se päätti ottaa saksalaiset maahan, WIB ei suostunut ottamaan syytä saksalaisten ahdingosta amerikkalaisten niskoille, vaan listasi sen sijaan joukon ongelmia, jotka syntyivät saksalaisten ja karkotettujen keskinäisten huonojen välien vuoksi, ja nimesi ongelman osasyiksi myös maahan laittomia kanavia pitkin saapuvat saksalaiset.¹⁵⁵

4.2. Karkotuksen aiheuttamat ongelmat

Oli selvää, että näin suuren väestönsiirron toteuttaminen johti monenlaisiin ongelmiin. Lehti kuvasi useissa artikkeleissa kuinka saksalaisten karkotuksen vaikuttivat tavallisten saksalaisten elämään ja millaisia ongelmia pakolaisten tulosta oli seurannut amerikkalaisten miehitysvyöhykkeellä. Kesällä 1946 todettiin, että koulut joutuivat koville, koska pakolaisten joukossa oli paljon kouluikäisiä lapsia. Opettajien rekrytoinnista huolimatta Vuonna 1946 oppilaita oli keskimäärin 88 yhtä

¹⁵⁴ Schulze 1990, 292–311.

¹⁵⁵ WIB (March 1950) Swope, Guy J.: ”German refugees and expellees”, 3–6; WIB (January 1950), Brown Harvey W.; ”Labor Picture” 3–4.

opettajaa kohden. Ongelmia aiheutti myös se, että osa idästä saapuneista lapsista ei osannut saksaa.¹⁵⁶

Saksalaiset olivat ärsyyntyneet erityisesti siihen, että tulijoille ei löytynyt työpaikkoja, ja siksi monet karkotetut elivät sosiaalietuuksien varassa. Tämä aiheutti katkeruutta ja kateutta. Lehdessä muistutettiin, että saksalaiset eivät olleet joutuneet kantamaan taakkaa yksin, sillä sodan loppumisesta alkaen Saksaa oli tuettu amerikkalaisten veronmaksajien rahalla jopa neljällä miljardilla dollarilla.¹⁵⁷ Amerikkalaiset yrittivät muutenkin vakuutella saksalaisia siitä, että amerikkalaisten miehitys ei tullut niin kalliiksi kuin ihmiset luulivat, ja että amerikkalaisten läsnäolo Saksassa oli heidän omaksi parhaakseen. Lehdessä julkaistiin kesällä 1950 artikkeli, joka pohjautui Saksan radiossa esitettyyn ohjelmaan. Siinä korostettiin, että miehitys ei laskelmien maksanut Saksalle läheskään niin paljon kuin vaikkapa natsien sodankäynti. Suurin osa saksalaisten maksamista kuluista myös koitui heidän hyödykseen myöhemmin, kun rakennettiin esimerkiksi sairaaloita ja taloja. Lisäksi muistutettiin, että saksalaiset saivat avokätistä Marshall-apua.¹⁵⁸

Pakolaisten parissa työskennellyt lehteen artikkelin kirjoittanut Guy J. Swope valitteli, etteivät saksalaiset arvostaneet niitä investointeja joita amerikkalaiset tekivät, ja että saksalaisten kiittämättömyyden seurauksena maa tuskin tulisi saamaan muilta kuin Yhdysvalloilta avustuksia pakolaisongelman ratkaisemiseen. Swope totesi, että saksalaiset liioittelivat työttömyyden merkitystä ja vertasi tilannetta Yhdysvaltojen suureen talouslamaan 1930-luvulla, josta Yhdysvallat nousi jaloilleen ja työllisti jälleen menestyksekkäästi miljoonat työttömäksi jääneet. Nyt saksalaiset tuntuivat ajattelevan, että karkotetut olisivat ikuisesti työttömiä, ja näin asia ei

¹⁵⁶ WIB No 52 (July 1946) "Department to handle all expellee problems", 17.

¹⁵⁷ WIB (March 1950) Swope, Guy J.: "German refugees and expellees", 3-6.

¹⁵⁸ WIB (July 1950) "Low cost of occupation stressed", 12.

tietenkään ollut.¹⁵⁹ Saksalaisten huolen taustalla oli kuitenkin se tosiasia, että amerikkalaisten politiikka jätti vain vähän mahdollisuuksia saada töitä. Teollisuutta oli päinvastoin pyritty supistamaan sen sijaan, että olisi kehitetty teollisuudenaloja joille pakolaiset olisivat voineet työllistyä.

Työttömyyttä pahensi se, että kaupungit olivat tuhoutuneet ja niissä vallitsi asuntopula, jolloin saksalaispakolaiset asutettiin usein maaseudulle, jossa työpaikkoja oli erityisen niukasti. Pakolaisille yritettiin luoda työpaikkoja, mutta mautilojen ja harvojen tehtaiden tarve lisäväelle oli kausittaista ja se osoittautui melko tehottomaksi tavaksi työllistää saksalaispakolaisia.¹⁶⁰ Vaikka saapujista vain noin 35 prosenttia oli miehiä, joukosta onnistuttiin kuitenkin rekrytoimaan työvoimaa mautiloille. Myös naiset ja lapset työskentelivät mautiloilla vapaaehtoisina, mikä helpotti ravinnontuotantoa. Mautilojen työvoiman tarve ei silti riittänyt työllistämään pakolaisia tarpeeksi.¹⁶¹

Koska työttömyys oli vakava ongelma eikä sopivia työvoimaa tarvitsevia yrityksiä ei ollut, karkotetut alkoivat työllistää itse itseään taitojensa mukaan. WIB kirjoitti useita artikkeleja pakolaisten perustamista yrityksistä, joista osa oli onnistunut laajenemaan useamman ihmisen työpaikoiksi. Osa yrityksistä syntyi tai laajeni Marshall-avun turvin. Toukokuussa 1950 ilmestyneessä lehdessä esitelty metallialan yritys oli yksi esitellyistä menestystarinoista, sillä yritys työllisti yli 30 ihmistä, joista suurin osa oli sudeettisaksalaisia. Artikkelin kirjoittaja ihaili sitkeää yrittäjää:

“This is a story of perseverance. It describes the fortitude and industriousness of a former Sudeten who refused to take 'No' for an answer.”¹⁶²

¹⁵⁹ WIB (March 1950) Swope, Guy J.: “German refugees and expellees”, 3–6.

¹⁶⁰ WIB (March 1950) Swope, Guy J.: “German refugees and expellees”, 3–6.

¹⁶¹ WIB No 52 (July 1946) “Department to Handle all Expellee problems”, 17.

¹⁶² WIB (August 1950) Frankel, Herman: “Refugee enterprise”, 33–34.

WIB esitteli konkreettisia esimerkkejä Marshall-avun vaikutuksista, joiden tarkoituksena oli ehkä vakuuttaa kalliiseen avustushjelmaan epäillen suhtautuvat henkilöt ohjelman mielekkyydestä. Lehdessä haastateltu eräs työpaikan saanut saksalaispakolainen totesi, että oli kuullut puhuttavan Marshall-avusta ja nähnyt tilastoja joiden mukaan se paransi Saksan taloutta, mutta vasta saatuaan itselleen työpaikan sen avustuksella hän näki vihdoinkin omin silmin jotakin konkreettista.¹⁶³

Pakolaiset pyrkivät parantamaan asemaansa myös muulla aktiivisella toiminnalla. Württemberg-Badenissa invalidisoituneet pakolaiset olivat alkaneet rakentaa yhteisöä, joka tarjosi koteja pakolaisille ja pommituksissa kotinsa menettäneille stuttgartilaisille. Kyseisen yhteisön toiminta perustui siihen, että osakkaaksi haluavat maksoivat tietyn summan sekä sitoutuivat työskentelemään rakennustyömaalla 48 tuntia. Rahaa saatiin myös kaupungilta, Saksan valtion rahastosta sekä Marshall-apuna. Artikkelissa maalailtiin toiveikkaaseen sävyyn, että kyseisellä yhteisöllä oli jo hallussaan kirkonkello mutta ei vielä kirkkoa.¹⁶⁴ Aktiivisuutta selvästi arvostettiin WIB:ssä. Vaikka lehdessä esiteltiin useita kertoja tällaisia pakolaisten asuttamisen ja työllistämisen ”onnistumistarinoita”, mutta todellisuudessa olosuhteet olivat monille edelleen kehnot.

Karkotettujen järjestötoiminta näytti silti huolestuttavan amerikkalaisia. WIB:in useissa artikkeleissa valitettiin, että karkotetut vetäytyivät syrjään muusta yhteiskunnasta, vaalivat omaa kulttuuriaan eivätkä osallistuneet yhteiskuntaan sen täysipainoisina jäseninä.¹⁶⁵ Koska saksalaispakolaiset eivät saaneet tarpeeksi apua yhteiskunnalta tai amerikkalaisilta, oli luonnollista että he pyrkivät ajamaan tärkeiksi katsomiaan asioita, mutta pelko siitä, että kulttuuria vaalivat järjestöt muuttuisivat poliittisiksi puolueiksi, ilmaistiin WIB:ssä useaan otteeseen. Syyskuussa 1949

¹⁶³ WIB (August 1950) Frankel, Herman: “Refugee enterprise”, 33–34.

¹⁶⁴ WIB (February 1952) Keim, James F.: “Cooperative community”, 24–25.

¹⁶⁵ WIB (January 1950) “Resident Officers”, 31.

WIB:ssä todettiin, että OMGUS ei ollut antanut yhdellekään niin sanotulle pakolaispuolueelle lupaa toimia valtiotasolla, mutta paikallisvaaleihin pakolaispuolueet olivat saaneet osallistua ja ne olivat menestyneet hyvin, koska vanhat puolueet eivät olleet osoittaneet tarpeeksi kiinnostusta pakolaisten ongelmiin. WIB:ssä muistutettiin, että voimaan tulevan Saksan liittotasavallan perustuslain mukaan puolueita saisi perustaa vapaasti, eikä sen jälkeen mikään taho voisi enää estää pakolaisten poliittisia vaikutusmahdollisuuksia. Kahtiajakautuminen voisi näin vahvistua. Toisaalta kirjoittaja kuitenkin uskoi, että nuoret pakolaiset katsoisivat tulevaisuuteen, avioituisivat saksalaisten kanssa ja integroituisivat yhteiskuntaan, jos vain saisivat siihen mahdollisuuden.¹⁶⁶ Ahosen mukaan amerikkalaisten ja brittien tavoitteena oli assimiloida karkotettuja yhteiskuntaan kohtelemalla heitä samoin kuin muitakin saksalaisia. Karkotettujen omaa järjestö- ja puoluetoimintaa pyrittiin rajoittamaan, mutta vaikeuksiin joutuneet järjestöt onnistuivat jatkamaan esimerkiksi vaihtamalla nimensä vähemmän pakolaisiin viittaavaksi.¹⁶⁷

Kesällä 1951 todettiin, että kirkko oli edelleen ainoa paikka, jossa pakolaiset ja muut saksalaiset olivat toimineet samassa yhteisössä. Papit olivat myös työskennelleet sen hyväksi, että saksalaiset tunnustaisivat pakolaiset pysyväksi osaksi yhteiskuntaa. Ilmeisesti paikallisten harjoittama karkotettujen syrjiminä ja pakolaisten omat kulttuurijärjestöt kertoivat siitä toiveajattelusta, että pakolaisten oleskelu Saksassa olisi vain väliaikaista. WIB:ssä huomautettiin, että edes virkamiehet eivät olleet toimineet tarpeeksi aktiivisesti oikaistakseen näitä ihmisten vääriä oletuksia pakolaisten Saksassa asumisen väliaikaisuudesta.¹⁶⁸

Koska suuri osa saapuneista etnisistä saksalaisista oli ollut kotimaissaan hyvissä asemissa, saapuminen Saksaan ja joutuminen heikkoon asemaan heikensi moraalia ja

¹⁶⁶ WIB No 169 (September 1949) Isaac Julius: "Germanys Refugees—Problem of Assimilation", 7–8.

¹⁶⁷ Ahonen 2003, 25–26.

¹⁶⁸ WIB (July 1951) McClaskey Beryl R.: "Church social problems", 27–29.

mielialoja. Saksan ministerit olivat erään artikkelin mukaan sanoneet, että pakolaisongelma oli Potsdamissa päätöksen tehneiden aiheuttama ongelma, josta Saksa ei yksin voisi selvitä. Siksi ministerit vaativat ulkovalloilta apua. Lehti piti luonnollisena sitä, että saksalaiset olivat katkeria Yhdysvalloille ja pakolaisille, mutta muistutti, että Yhdysvallat oli jo tähän mennessä antanut Saksaan paljon taloudellista apua, ja näin osallistunut etnisten saksalaisten auttamiseen. Sen sijaan pakolaisten integrointi yhteiskuntaan oli saksalaisten itsensä tehtävä ja tämä muodosti ongelman, koska siihen ei ollut panostettu tarpeeksi.¹⁶⁹

Etniset saksalaiset olivat siis usein esillä lehdissä ja artikkelien perusteella aiheuttivat huolta amerikkalaisille. Heidän auttamisensa oli hankalampaa, sillä DP:t voitiin lähettää kotimaihinsa ja juutalaiset Israeliin, kun taas saksalaispakolaisten ongelmat oli pakko ratkaista Saksassa tai jossain määrin muissa maissa siirtolaisuuden avulla. Yhdysvallat halusi osallistua vain tiettyyn pisteeseen saakka saksalaispakolaisten auttamiseen. Maa hyväksyi saksalaispakolaisten karkotuksen sekä määritellyn osan saapumisen omalle vyöhykkeelleen Potsdamin sopimuksessa, mutta käytännön ongelmat haluttiin saksalaisten itsensä ratkaisevan. Pakolaiset olisivat kuitenkin tarvinneet enemmän apua, kuin runneltu Saksa pystyi heille tarjoamaan. Kun kaikki keskeiset hallinnon elimet oli aluksi lakkautettu, avun tehokas organisointi vähistä resursseista saksalaispakolaisille oli mahdotonta. Eräs MG:n virkamies antoi arvoa CRALOG:ille ja CARE:lle ja sanoi että ilman amerikkalaisten hyväntekeväisyyttä miljoonat Saksassa olisivat nääntyneet.¹⁷⁰ Mutta vaikka CRALOG:illa oli merkitystä, se ei voinut ratkaista kaikkia ongelmia, kuten työttömyyttä. Ennen CRALOG:in perustamista monet olivat jo ehtineet menehtyä. Lisäksi CRALOG:in apua ei suunnattu pelkästään saksalaispakolaisille, vaan kaikille apua tarvitseville

¹⁶⁹ WIB (March 1950), Swope Guy J.: "German Refugees and Expellees", 3–6.

¹⁷⁰ WIB No 98 (June 1947) "CARE aid enlarged in Hesse", 6.

tasapuolisesti. Pakolaiset kuitenkin pääsivät hyötymään CRALOG:in avusta, koska apua annettiin eniten tarvitseville, ja usein pakolaiset täyttivät nämä kriteerit.

4.3. Kohti sopuisampaa tulevaisuutta?

Asenteet muuttuivat suopeammiksi karkotettuja kohtaan kylmän sodan edetessä. Tilalle tuli uusi vihollinen, Neuvostoliitto, ja tämä alkoi näkyä myös pakolaispolitiikassa. Ahosen mukaan alkoi ikään kuin taistelu saksalaisten sieluista, sillä tyytymättömät ja katkerat saksalaispakolaiset olisivat voineet olla se ihmisryhmä, joka oli sopiva kasvualusta kommunismin itämiselle.¹⁷¹ Myös WIB:ssä ilmaistiin sama huoli saksalaispakolaisten altistumisesta propagandalle. Toisaalta kirjoittaja totesi toiveikkaasti, että osa saksalaisista syytti kurjasta tilanteestaan nimenomaan kommunistista järjestelmää Itä-Euroopassa, joka pakotti heidät pois kotiseuduiltaan eivätkä kommunistien puheet siksi vedonneet heihin.¹⁷²

Myönteisempi asenne karkotettuja kohtaan näkyi WIB:ssä esimerkiksi siten, että lehdessä alettiin esitellä yhä enemmän erilaisia toimia, joilla etnisiä saksalaisia yritettiin auttaa. Slesvig-Holsteinissa perustettiin työryhmä elokuussa 1949, joka selvitti alueen pakolaisten työllistymistä ja asuntojen tarvetta. Projektissa oli mukana sekä amerikkalaisia viranomaisia, saksalaisia ammattiliittoja että pakolaisia. Asuntojen rakentaminen pakolaisille ei yksin riittänyt, koska oli tärkeää myös tutkia millaisia elinkeinoja alueella oli, ja oliko työpaikkojen työvoimantarve jatkuvaa, jotta pakolaiset voisivat asettua alueille pysyvästi. Slesvig-Holsteinissa toteutettu tutkimus oli esimerkki toiminnasta, jossa pakolaiset itse olivat mukana päättämässä kohtalostaan, koska projektissa selvitettiin haastattelujen ja tilastojen avulla myös

¹⁷¹ Ahonen 2003, 26–27.

¹⁷² WIB (March 1950), Swope Guy J.: “German Refugees and Expellees”, 3–6.

saksalaispakolaisten omia mielipiteitä asioihin. Tutkimuksen perusteella havaittiin, että pakolaisiin suhtauduttiin kyseisellä alueella hyvin ja pakolaiset oltiin valmiita ottamaan pysyviksi asukkaiksi, koska työttömyydestä huolimatta uskottiin, että saatavilla oleva työvoima johtaisi lopulta alueen vaurastumiseen. Saksassa oli siis WIB:in mukaan myös alueita, joilla karkotettuihin suhtauduttiin positiivisesti.¹⁷³

Toisena esimerkkinä saksalaisten paremmasta kohtelusta oli mahdollisuus perheiden yhdistämiseen. Monille karkotetuille saksalaisille oli jäänyt Itä-Eurooppaan sukulaisia, joiden saapumista Saksaan alettiin helpottaa. Keväällä 1949 WIB:in lyhyessä artikkelissa kerrottiin ohjeet kuinka perheenjäsenten pääsyä Yhdysvaltojen vyöhykkeelle pystyi anomaan.¹⁷⁴

Käytännön toimenpiteiden lisäksi pakolaisista alettiin myös kirjoittaa aikaisempaa positiivisempaan sävyyn. Lehdessä muistutettiin, että suurin osa etnisistä saksalaisista oli rehellisiä, vahvoja ja ahkeria ammattilaisia, jotka toivat mukanaan länteen ammatillisia salaisuuksia, jotka Itä-Eurooppa ja kommunistinen maailma menettivät vainottujen kansalaistensa mukana, koska etnisten saksalaisten joukossa oli monien arvostettujen käsityöammattien taitajia, kuten soitinrakentajia ja pitsinvalmistajia.¹⁷⁵ Lehdessä julkaistiin myös aikaisempaa positiivisempia otsikoita kuten ”Sudetens come home”. Otsikon viesti oli, että saapuvat palasivat nyt lopultakin kotiin, vaikka Saksa saattoi olla sudeeteille koti vain symbolisesti, oikean kodin jäädessä toiseen maahan.¹⁷⁶

1950-luvulla ilmestyneissä numeroissa alettiin kiinnittää huomiota myös etnisten saksalaisten kokemiin kärsimyksiin. Itä-Euroopassa tapahtuneet koettelemukset

¹⁷³ WIB (May 1950) McGowan John E.: “New homes for refugees”, 11–13.

¹⁷⁴ WIB No 159 (April 1949) “Plan to Reunite German Families”, 25.

¹⁷⁵ WIB (December 1951) “Ethnic Germans emigrate”, 25–27.

¹⁷⁶ WIB (May 1950) “Sudetens come home (pictorial)”, 2

voitiin nyt laittaa Neuvostoliiton syyksi. Joulukuussa 1951 julkaistiin pakolaisten siirtolaisuutta käsittelevä artikkeli, jossa oli haastateltu erästä pakolaisperhettä heidän taustoistaan. Artikkelissa kuvailtiin mitä perheelle oli tapahtunut kun puna-armeija oli saapunut heidän entiseen kotimaahansa Tšekkoslovakiaan. Haastatellun perheen oman kertomuksen mukaan miehityksen jälkeen neuvostojoukot olivat pidättäneet kaikki saksalaiset ja kohdelleet heitä huonosti. Haastatellun perheen isä oli kärsinyt nälkää vankeudessa. Tarinalla oli kuitenkin onnellinen loppu, sillä vapauduttuaan mies pääsi Saksan-junaan ja kohtasi amerikkalaisia sotilaita, jotka haastattelun mukaan kohtelivat saksalaisperhettä huomattavasti paremmin kuin puna-armeija.¹⁷⁷ Aiempi vaikeneminen itäblokin maiden tilanteesta muuttui lehdessä lähes mustamaalaukseksi.

Lehden viimeisissä numeroissa tuotiin esille uhkakuvia, joita liittyi Saksan uuteen väestöpohjaan. Vuonna 1952 todettiin huolestuneina se tosiasia, että pakolaiset muodostivat kolmanneksen kaikista Länsi-Saksan työttömistä, mikä oli paljon enemmän kuin heidän prosestuaalinen määränsä olisi edellyttänyt. Siksi oli vaarana, paitsi että alkuperäiset saksalaiset katkeroituisivat karkotettujen sosiaaliavustuksista, työttömyys johtaisi myös pakolaisten turhautumiseen.¹⁷⁸ WIB:ssä oltiin selvästi huolissaan tulevasta ajasta, jolloin Saksa olisi täysin suvereeni, ja se vastaisi itse pakolaisista ilman amerikkalaisten valvontaa. WIB:ssä ei täysin luotettu Saksan kykyyn pitää yhteiskunta rauhallisena.

Vaikka moni etninen saksalainen haaveili siirtolaisuudesta johonkin muuhun maahan, lehti muistutti että integraatio yhteiskuntaan olisi tärkein ratkaisu Saksan pakolaisongelmaan. Myös alkuperäisten saksalaisten haluttiin ymmärtävän, että karkotettujen oleilu maassa ei ollut tilapäistä, vaan suurin osa heistä oli tullut

¹⁷⁷ WIB (December 1951) "Ethnic Germans emigrate", 25–27.

¹⁷⁸ WIB (November 1952) Goldbeck, Liselotte: "Germany's population problems", 13–15.

jäädäkseen. Vasta kun ymmärrettäisiin, että karkotetut tulisivat olemaan uuden yhteiskunnan pysyvä osa, sopeutuminen uuteen tilanteeseen voisi alkaa. Siihen, pystyisivätkö saksalaiset huolehtimaan vähemmistöstään, ei osattu lehdessä vastata.

5. ELÄMÄÄ HOLOKAUSTIN JÄLKEEN

5.1. Juutalaisten määrä ja olot sodanjälkeisessä Saksassa

Saksassa oli asunut ennen toista maailmansotaa noin puoli miljoonaa juutalaista. Lähes kaksi kolmasosaa heistä onnistui pakenemaan maasta ennen holokaustia. Jäljelle jääneistä 170 000 surmattiin holokaustissa, ja toisen maailmansodan päätyttyä Saksaan jääneistä juutalaisista ainoastaan 15 000 oli selvinnyt hengissä.¹⁷⁹ WIB:n alettua ilmestyä natsien toteuttaman holokaustin laajuus oli jo selvinnyt, mutta aivan tarkkoja lukuja kuolonuhreista ei voitu vielä miehityksen alkuvaiheessa julkaista, koska lehden mukaan oli mahdollista, että juutalaisia oli yhä piiloutuneina tai saamassa hoitoa.¹⁸⁰ WIB:ssä arvioitiin, että elokuussa 1945 koko Saksassa oli 90 000 eri maiden juutalaista, joista noin 26 000 oli ilman kansalaisuutta, eikä heitä voitaisi palauttaa. Melkein puolet heistä oleskeli Yhdysvaltojen vyöhykkeellä.¹⁸¹ Vuonna 1946 juutalaisten määrä kasvoi vielä tuntuvasti, kun Puolassa tapahtuneet pogromit saivat kaikkiaan noin sata tuhatta juutalaista lähtemään Saksaan.¹⁸²

Juutalaisten ja muidenkin natsien uhreiksi joutuneiden kohtalon selvittämistä varten Saksaan perustettiin jäljitustoimisto, jonka tehtävänä oli tutkia mitä kadonneille ja keskitysleireille joutuneille ihmisille oli tapahtunut. Jotkut onnistuivat löytämään kadonneen omaisen jäljitustoimiston avulla, toiset taas saivat tiedon omaistensa kuolemasta, ja pystyivät jatkamaan elämäänsä saatuaan totuuden selville. Tapausten selvittäminen oli lähestulkoon salapoliisityötä, johon liittyi hyvin erikoisiakin tarinoita. WIB kertoi tapauksesta, jossa useiden ihmisten henkilöllisyys oli saatu selville sen ansiosta, että eräällä keskitysleirillä työskennellyt lääkäri oli laittanut surmattujen suuhun kapselin, joka sisälsi uhrin nimen, kuolinajan ja -syyn.

¹⁷⁹ Gay 2002, xii.

¹⁸⁰ WIB No 4 (August 1945) "Concentration Camp Death Figures", 16.

¹⁸¹ WIB No 11 (October 1945) "Stateless Jews and the Harrison Report", 5–7.

¹⁸² WIB No 131 (March 1948) "Displaced Persons", 4.

Jäljitystoimiston työtä vaikeutti se, että juutalaisten erikoisemmat nimet oli kirjoitettu luetteloihin väärin, ja natsit olivat yrittäneet tappion häämöttäessä tuhota todistusaineistoa keskitysleirien olemassaolosta ja niiden asukkaista. Jäljitystoimiston vastuulla oli myös selvittää ja tehdä tarkat tilastot holokaustin uhreista.¹⁸³

Vaikka juutalaisia oli elossa vain kourallinen, juutalaisia erityisryhmänä ei voinut sivuuttaa, ja heistä kirjoiteltiin paljon WIB:issä, olivathan eloonjääneet juutalaiset natsien julmuuden ja holokaustin kasvot. Sodan loputtua Saksassa oltiin tilanteessa, jossa juutalaisväestö, joka oli aikaisemmin ollut aktiivinen osa saksalaista yhteiskuntaa ja elinkeinoelämää, oli lähes tuhottu. Leireille viedyistä juutalaisista oli palannut vain murto-osa, uskonnollinen elämä oli lamassa ja juutalaisten yritykset oli hävitetty. WIB teki vuonna 1948 juttusarjan jossa oli katsauksia Yhdysvaltojen vyöhykkeiden kaupunkeihin, ja totesi, että koko Saksan jälleenrakentamista hidasti se, että juutalaisten panos elinkeinoelämälle, tieteelle ja taiteelle oli ollut tietyissä kaupungeissa suuri.¹⁸⁴ Tosin suurimmissa saksalaiskaupungeissa oli sodan jälkeen muutamia tuhansia juutalaisia, esimerkiksi Berliinissä kahdeksan tuhatta ja Münchenissä kolme tuhatta, mutta heistä vain arviolta reilu viidennes oli alkuperäisiä saksalaissyntyisiä juutalaisia, loppujen ollessa lähinnä itäeurooppalaisia pakolaisia.¹⁸⁵

Earl Harrisonin tutkimustulokset DP-leirien ja erityisesti juutalaisten olosuhteista julkaistiin 30.9.1945. WIB:ssä julkaistiin usean sivun artikkeli jossa siteerattiin raporttia ja kumottiin sen syytöksiä. Harrisonin mukaan Saksan häviö ei ollut muuttanut mitään, koska juutalaiset joutuivat yhä elämään pahamaineisimmissa

¹⁸³ WIB (May 1951) Elbot Hugh G.: "Manhunt for 6,000,000", 7–10.

¹⁸⁴ WIB No 132 (April 1948) "Cities of the US zone (last of two parts)", 23–30.

¹⁸⁵ WIB No 156 (March 1949) Kramer, Simon G.: "Jewish communities - postwar revival in US zone", 9–10.

keskitysleireissä kuten Bergen-Belsenissä, kuolleisuus oli suurta eikä juutalaisille ollut järjestetty kuntouttavia toimenpiteitä. Artikkelin kirjoittaja muistutti alaviitteessä, että Bergen-Belsen sijaitsi Britannian vyöhykkeellä, eikä Yhdysvaltojen. Kirjoittaja kuvaili Harrisonin väitteitä dramaattisiksi ja muistutti, että Harrison oli kierrellyt alueella pahimpaan mahdolliseen aikaan, sillä leirien riittämättömät olosuhteet olivat tuolloinkin olleet tiedossa, mutta niitä oli parannettu jatkuvasti. Artikkelin mukaan kukaan ei ollut joutunut asumaan keskitysleireissä kuukautta kauempaa, joka oli välttämätöntä esimerkiksi karanteenin vuoksi. Artikkelin kirjoittaja siteerasi myös toista Saksassa kierrellyttä henkilöä, New York Timesin toimittajaa Drew Middletonia, joka oli tehnyt matkansa yli kuukautta Harrisonia myöhemmin. Middletonin näkemyksen mukaan juutalaisten olosuhteet olivat kohtuulliset, heitä oli asutettu omiin leireihinsä ja Yhdysvallat oli tehnyt paljon heidän hyväkseen. Artikkelin kirjoittaja antoi ymmärtää, että Harrisonin vaatimukset olivat kohtuuttomia siihen nähden että Saksa oli antautunut vain kaksi kuukautta aiemmin ja DP:iden massapalautukset olivat käynnissä. Sen sijaan Middletonin vierailun aikoihin juutalaisten tilanne Saksassa oli jo parantunut huomattavasti.¹⁸⁶

Valitettavaa kuitenkin oli, että juutalaisten tilanne oli monella tapaa vaikea. Kokemustensa vuoksi juutalaisilla oli erityistarpeita, joiden toteuttaminen leiriolosuhteissa ei aina ollut mahdollista. Juutalaisille toivottiin parempia mahdollisuuksia harjoittaa uskontoaan, kodinomaisempia asuntoja sekä monipuolisempaa ravintoa. Juutalaisasioihin perehtyneet tuntuivat olevan yhtä mieltä siitä, että juutalaisyksymys ei voinut ratketa pakolaisleireissä, vaan vasta sitten, kun juutalaiset pääsisivät takaisin normaalin elämän alkuun. Ei siis ihme, että juutalaisten muuttamista Palestiinaan pidettiin amerikkalaisten keskuudessa varteen otettavana

¹⁸⁶ WIB No 11 (October 1945) "Stateless Jews and the Harrison report", 5–7.

vaihtoehtona. WIB julkaisi useita kertoja juutalaisasioiden parissa työskennelleiden mielipiteitä, joista monet kannattivat juutalaisten pääsyä Palestiinaan.¹⁸⁷

Leireistä lähteminen oli kuitenkin helpommin sanottu kuin tehty. Palestiina tuntui kaukaiselta. Osalla juutalaisista ei ollut minkään maan kansalaisuutta, eikä heitä siten voitu palauttaa minnekään. Pakolaisten kansalaisuustilastoissa tällaiset henkilöt määriteltiin ainoastaan juutalaisiksi. Kansalaisuusluokittelua yritettiin kuitenkin välttää juutalaisten kohdalla, sillä osalla oli vihollismaiden kansalaisuus jota ei haluttu tuoda esille tarpeettomasti. Ne, jotka halusivat palata esimerkiksi Italiaan tai muuhun vihollismaahan vapaaehtoisesti, saivat sen tehdä. Muiden kohdalla oltiin kuitenkin neuvottomia.¹⁸⁸ Vuonna 1948 toteutetun kyselyn mukaan Itävallan ja Saksan juutalaisista 70 prosenttia olisi ollut valmiita lähtemään Palestiinaan. Juutalaisten motivaatio elää sodanjälkeisessä Saksassa oli hyvin heikko. Elämä Saksassa oli traumaattista ja pelottavaa, minkä vuoksi juutalaiset ilmaisivat innokkaasti halukkuuteensa lähteä muualle.¹⁸⁹

Eloonjääneet juutalaiset olivat koko maailmalle muistutus siitä, mitä natsit olivat tehneet. Juutalaiset olivat siten osa amerikkalaisten Saksassa olon oikeutusta ja toimivat tehokkaana propaganda-aseena. Tosin Yhdysvaltojen presidentti Roosevelt oli ollut sitä mieltä, että Yhdysvalloilla ei ollut tarvetta kehittää propagandaa holokaustista, sillä vapautetuista keskitysleireistä hankittu kuvamateriaali puhui puolestaan ja vetosi tunteisiin aivan riittävästi.¹⁹⁰ Vaikka näin ollen oli selvää, että juutalaiset olivat joutuneet kestämään valtavia kärsimyksiä ja valtiot osoittivat virallisissa puheissaan myötätuntoaan heille, juutalaisille ei tästä huolimatta tuntunut löytyvän sijoituspaikkaa. Vaikka Palestiina olisi ollut Yhdysvaltojen kannalta

¹⁸⁷ WIB No 39 (April 1946) "Press comments", 17.

¹⁸⁸ WIB No 18 (November 1945) "Guide for clarifying nationality of Dps", 20–21.

¹⁸⁹ WIB No 138 (June 1948) "Jews willing to leave", 8.

¹⁹⁰ Casey 2001, 211–212.

helpoin ratkaisu juutalaisongelmiin, Britannia hiersi välissä ja esti juutalaisten sujuvan pääsyn Palestiinaan.

Israelin valtion perustamista ja siinä olleita ongelmia ei käsitelty paljoakaan WIB:ssä. Lehti keskittyi Saksaan liittyviin uutisiin ja kommentoi vain harvoin muuta ulkopoliittikkaa, lukuun ottamatta Neuvostoliittoa, jonka toimilla saattoi olla vaikutusta myös Yhdysvaltojen miehitysvyöhykkeellä. Tosin Israelin-kysymys liittyi osittain Saksaan, koska se oli yksi juutalaisten tulevista sijoituspaikoista. Israelin valtion perustamisen aikoihin lehti julkaisi German Rections -palstalla joidenkin saksalaisten sanomalehtien kommentteja, joissa arvosteltiin YK:ta siitä että se ei pystynyt estämään sotaan Israelissa ja syytettiin Yhdysvaltoja poukkoilevasta Palestiinan-politiikasta. Yhdysvallat oli aikaisemmin kannattanut Palestiinan alueen jakamista kahdeksi erilliseksi valtioksi arabeille ja juutalaisille. Saksalaiset lehdet moittivat Yhdysvaltoja ja presidentti Trumania siitä, että se oli muuttanut mielensä ja vastusti jakoa kahdeksi valtioksi. Tämä ärsytti monia, etenkin juutalaisia, jotka olivat hartaasti odottaneet omaa valtiota. Lehdessä spekuloidtiin, että Yhdysvallat oli suostunut tunnustamaan Israelin ainoastaan, jotta Neuvostoliitto ei saisi Yhdysvalloille suuttuneita juutalaisia puolelleen. Lehti totesi, että juutalaiset eivät voisi kokea oloaan turvalliseksi, jos Yhdysvallat muuttaisi jatkuvasti politiikkaansa.¹⁹¹

Vaikka Israelin valtion perustaminen johti sotaan, juutalaiskysymykseen oli löydetty ainakin yksi ratkaisu, sillä nyt maattomilla juutalaisilla oli paikka minne mennä. Israeliin alkoi saapua runsaasti juutalaisia, jotka pääsivät maahan ikään ja terveyteen katsomatta. Kerron tarkemmin siirtolaisuudesta luvussa 6.1.

¹⁹¹ WIB No 137 (June 1948) "Editorial opinion in German press", 21–24.

5.2. Antisemitismi ja suhtautuminen juutalaisiin huolenaiheena

Koska Saksassa oli edelleen jonkin verran juutalaisia, amerikkalaisille oli tärkeää kartoittaa saksalaisten reaktioita ja mielipiteitä suhtautumisesta juutalaisiin, holokaustiin ja antisemitismiin sodan jälkeen. WIB:ssä elokuussa 1945 julkaistun artikkelin mukaan maassa oli tehty saksalaisille kyselyjä, joiden mukaan antisemitismi oli vähäistä ja saksalaiset näyttivät suhtautuvat juutalaisiin hyvin. Suhtautuminen Hitleriin ei kuitenkaan ollut niin negatiivista kuin amerikkalaiset olivat toivoneet, vaan sen sijaan ihmiset syyttivät Hitlerin sijaan natsipuolueen muuta johtoa tapahtumista.¹⁹²

Monet saksalaiset kertoivat amerikkalaisten toteuttamissa kyselyissä, että saivat vasta miehityksen alettua kuulla ensimmäistä kertaa keskitysleireistä ja juutalaisten joukkotuhonnasta. WIB:in sanomalehtikatsausten perusteella saksalaiset toimittajat olivat alkaneet vaatia vastuuta ja kirjoitella sanomalehdissä juutalaisten kärsimyksistä. Esimerkiksi pääkirjoituksissa toivottiin saksalaisilta jonkinlaista hyvitystä julmuuksista.¹⁹³ Saksalaisessa lehdistössä ihmeteltiin, että tavalliset saksalaiset eivät olleet tarpeeksi katuvaaisia kaiken tapahtuneen jälkeen, vaan jatkoivat elämäänsä niin kuin ennenkin, suostumatta hyvittämään mitenkään juutalaisille tapahtunutta hirmutekoja.¹⁹⁴

Muukin reagointi oli heikkoa, Nürnbergin sotarikosoikeudenkäyntejä seuraavien kansalaisten määrä väheni alun kiinnostuksen jälkeen jatkuvasti. Tämä huolestutti amerikkalaisia, ja miehityshallinto yritti paikata saksalaisten tietämyksessä olevia aukkoja omalla tiedotuksellaan. Lehdessä raportoitiin helmikuussa 1946, että

¹⁹² WIB No 5 (August 1945) "German reactions", 25–27.

¹⁹³ WIB No 112 (September 1947) "German reactions", 13–15.

¹⁹⁴ WIB No 112 (September 1947) "German reactions", 13–15.

amerikkalaisten tekemä dokumentaarinen elokuva *Kuoleman myllyt*¹⁹⁵ ei ollut kerännyt tarpeeksi katsojia. Kyseinen elokuva esitteli saksalaisille natsiajan kauhukuvastoa, jonka tarkoituksena oli valistaa saksalaisia hirmuteoista. Elokuva oli yksi esimerkki amerikkalaisten mittavasta uudelleen kouluttamisprojektista.¹⁹⁶

Vähäiseen mielenkiintoon saattoi olla syynä se, että saksalaiset eivät itse päässeet tekemään tiliä tapahtuneen kanssa ja tuomitsemaan omia sotarikollisiaan, vaan sovitukselta johdettiin ikään kuin ylhäältä päin.¹⁹⁷ Toisaalta amerikkalaisten luoma käsite kollektiivisesta syyllisyydestä ei välttämättä ollut täysin perusteltu. Vapaissa vaaleissa Hitlerin kannatus oli korkeimmillaan 37,4 %, mikä kääntäen kertoo myös siitä, että kannatuksen ollessa suurimmillaan Hitler ei silti ollut onnistunut vetoamaan yli 60 %:een saksalaisista.¹⁹⁸ Ihmiset eivät suostuneet kantamaan ylhäältäpäin annettua syyllisyyden leimaa. Heidän odotettiin käyttäytyvän nöyrästi ja katuvaaisesti, mutta sen sijaan saksalaiset näyttivät pyrkivän sulkemaan tapahtumat mielestään. Amerikkalaiset eivät voineet hyväksyä saksalaisten torjuvaa asennetta: Kaikki saksalaiset olivat jollain tavalla vastuussa, kaikkien olisi kohdattava tapahtumat silmästä silmään ja otettava opikseen tapahtuneesta.

Saksalaisten piittaamattomuuteen pettyneet amerikkalaiset saivat lisäksi huomata, että antisemitismi ei ollutkaan kadonnut. Miehistyksen alkuvaiheessa saksalaiset olivat todennäköisesti eläneet pelon ilmapiirissä jonka vuoksi he olivat vastanneet kyselyihin amerikkalaisia miellyttävällä tavalla, mutta sodan häviön jälkeinen varovaisuus karisi vähitellen, ja antisemitismi nosti jälleen päätään. Keväällä 1947 WIB:ssä julkaistiin Saksassa tehtyjä tutkimuksia joiden mukaan antisemitismiä esiintyi edelleen laajasti. Yhdysvaltain miehitysvyöhykkeellä noin neljällä

¹⁹⁵ *Mills of Death*

¹⁹⁶ WIB No 30 (February 1946), "Mills of Death", 14–15.

¹⁹⁷ Kuparinen 2008, 327–328.

¹⁹⁸ MacDonogh 2007, xiii.

kymmenestä kerrottiin olevan rodullisia ennakkoluuloja. Ennakkoluulojen todettiin olevan enimmäkseen pinnan alla, mutta Saksassa oli myös tapahtunut joitakin rasisia rikoksia, kuten hyökkäyksiä juutalaisten kimppuun. Tutkimusten perusteella saksalaiset voitiin luokitella vielä erikseen rasisteihin ja pelkkiin antisemiitteihin.¹⁹⁹

Lehdessä oltiin huolestuneita siitä, ettei antisemitismiin yleisyyteen näyttänyt juuri vaikuttavan se, olivatko henkilöt olleet aikuisia vai kenties vaikutukselle alttiita lapsia Hitlerin noustessa valtaan, vaan antisemitismi näytti kyselyiden perusteella olevan yleistä molemmissa kategorioissa. Tästä amerikkalaiset päättelivät, että antisemitismi ja rasismi olivat ilmiöitä, jotka olivat olleet olemassa Saksassa jo ennen Hitlerin vaikutusta, ja siksi tilanne oli huolestuttava. Tämä merkitsi sitä, että ilmiöiden kitkeminen olisi vaikeampaa, koska syyt olivat syvemmällä kuin amerikkalaiset olivat uskoneet. Kuitenkin kyselyissä havaittiin ero koulutettujen ja kouluttautumattomien saksalaisten välillä, sillä koulutettujen ihmisten asenne juutalaisia ja ulkomaalaisia kohtaan oli positiivisempi. Kouluttautumattomat suhtautuivat nihkeästi paitsi juutalaisiin ja ulkomaalaisiin, myös saksalaisten ”uudelleenkoulutukseen”, kuten natsismin ilmiöiden kitkemiseen. Tämän havainnon perusteella lehti totesi, että sivistys oli avainasemassa, ja siksi asennekasvatus täytyi suunnata etenkin koululaisiin. Artikkelissa kuvattiin myös antisemitismin sekä poliittisen ja sosiaalisen välinpitämättömyyden yhteyttä:

“Another factor of some importance in its bearing on anti-Semitism is social and political apathy. There is no question but that the most prejudiced are also the least critical, the least well informed, and the least interested in political affairs and problems. It cannot be determined whether this group insulates itself from ideas and the critical approach because they wish to nurse their prejudices, or

¹⁹⁹ WIB No 93 (May 1947) “Anti-Semitism in Germany”, 12; WIB No 109 (September 1947) “German reactions”, 9–10.

whether they are prejudiced because they are isolated from the world of ideas. However, the fact is that this apathy and prejudice go hand in hand.”²⁰⁰

Se, että antisemitismi oli yleistä niin nuorien kuin vanhojenkin keskuudessa, ei ole kovin yllättävää. Antisemitismi on tutkimuskirjallisuudessa nähty ilmiönä, jolla on sekä moderni että muinainen historiansa, ja se on kudottu syvälle eurooppalaiseen traditioon. Siksi juutalaisviha ei loppunut natsien häviöön, vaan etenkin Puolassa levisi laajalle toisen maailmansodan jälkeenkin. Uutta antisemitismiä ruokki se, että puolalaiset olivat saaneet haltuunsa juutalaisten omaisuuden, jonka nyt pelkäsivät menettävänsä.²⁰¹

Tutkimuskirjallisuuden mukaan miehittäjät saattoivat omalla toiminnallaan jopa edistää juutalaisten syrjintää. MacDonogh viittaa teoksessaan Carl Zuckmayeriin, jonka mielestä amerikkalaisten juutalaisten parempiin oloihin tähännyntä juutalaisleiri-järjestelmä itse asiassa ylläpiti antisemitismiä, koska leirien asukkaat saivat enemmän ruokaa kuin muut ja myivät ylijäämävinttoaan paheksutussa mustan pörssin kaupassa. Juutalaisilla ei myöskään ollut työvelvollisuutta. Tämä johti toisinaan jopa kapinointiin. Kesällä 1947 Bad Ischlissä vihaiset protestoijat saartoivat ja kivittivät hotellia, joka toimi DP-leirinä. Tästä huolimatta MacDonogh toteaa, että antisemitismi oli joka tapauksessa suhteellisen vähäistä.²⁰²

Kun ensimmäisinä vuosina lehdessä oli enimmäkseen lyhyitä uutisia, mutta 1950-luvulle tultaessa pitkät artikkelit yleistyivät ja niissä yleistyi aikaisempaa pohdiskelevampi sävy. Julkaistuissa reportaaseissa käsiteltiin myös juutalaisteemaa, ja tarkasteltiin säännöllisin väliajoin myös juutalaisten ja saksalaisten suhteiden kehitystä. Edistystä tapahtui monella osa-alueella, sillä suvaitsevaisuuden

²⁰⁰ WIB No 93 (May 1947) “Anti-Semitism in Germany”, 12; WIB No 109 (September 1947) “German reactions”, 9–10.

²⁰¹ Wyman 1989, 142–143.

²⁰² MacDonogh, 2007, 331–334.

lisäämiseksi tehtiin töitä kaikkialla, mutta huolenaiheitakin oli. Amerikkalaisten kannalta huolestuttava tosiasia oli se, että natsimielisyyttä esiintyi yhä, ja sen havaittiin lisääntyneen uudelleen. Natsismi ilmeni Saksassa esimerkiksi juutalaisten hautapaikkojen häpäisynä. Myös Saksan ensimmäinen presidentti Theodor Heuss oli tähän hyvin pettynyt, ja muistutti WIB:ssä julkaistussa haastattelussa, että jokainen natsismiin viittaava teko aiheuttaisi negatiivista kansainvälistä huomiota ja hidastaisi Saksan pääsyä siihen kansainväliseen asemaan, joka sillä oli aikaisemmin ollut.²⁰³

Theodor Heuss esitettiin WIB:ssä saksalais-juutalaisen yhteistyön puolestapuhujana. Heuss näytti ponnistelevan väsymättä uuden Saksan puolesta, ja Heussin muitakin mielipiteitä sekä hänen pitämiään puheita käännettiin WIB:iin useita kertoja. Heuss tuomitsi ankarasti juutalaisiin kohdistuneet rikokset, mutta samalla puolusti tavallisia saksalaisia. Heuss puhui ahkerasti kollektiivisista tuntemuksista jotka seurasivat Hitlerin aikakautta. Heussin mukaan pahin asia, jonka Hitler oli Saksassa aiheuttanut, oli kollektiivinen häpeä, jota saksalaiset tunsivat juutalaisille tehdyistä hirmuteoista. Juutalaisten ja saksalaisten välillä oli yhä jännitteitä, joiden ratkaiseminen vaati eri kansallisuuksien edustajien kohtaamista yksilöinä, mutta myös moraalista rohkeutta. Esimerkkinä laajemmalle yhteistyölle voisivat toimia juutalaisten ja kristittyjen ystävyys-suhteet, jotka eivät olleet katkenneet missään vaiheessa. Kun juutalaisia ajateltiin kasvottomana ryhmänä, henkilökohtaiset suhteet eivät voineet kehittyä, ja kun saksalaisia tarkasteltiin yhtenä, kollektiivisesti syyllisenä joukkona, lopputulos oli sama. Avainasemassa oli ”Courage to love”, rohkeus rakastaa ihmisiä yksilöinä eikä vain ryhmänsä edustajina.²⁰⁴

Heuss oli puheissaan omaksunut tavan rohkaista saksalaisia muillakin tavoin. Sen lisäksi, että hän vaati ihmisiä unohtamaan ennakkoluulonsa ja rakastamaan, hän

²⁰³ WIB (September 1951), “German-Jewish relations”, 19–20.

²⁰⁴ WIB (September 1951) “German-Jewish relations”, 19–20; WIB (January 1950), Heuss, Theodor: “Courage to love”, 5–6.

peräänkuulutti rohkeutta käsitellä Saksassa tapahtunutta holokaustia. Heuss arvosteli saksalaisten piiloutumista tietämättömyyden taakse. Monet saksalaiset vakuuttelivat edelleen, etteivät he olleet tienneet mitään Hitlerin hirmuteoista, tai että he eivät ainakaan itse olleet olleet mukana aktiivisesti. Heuss oli kuitenkin sitä mieltä, että saksalaisten oli täytynyt tietää mitä juutalaisille tapahtui, ja vaikka eivät olisi tarkasti tienneetkään esimerkiksi tuhoamisleireistä, heidän oli täytynyt ymmärtää, että suunnitelma lopullisesta ratkaisusta juutalaiskysymykseen oli pantu täytäntöön heidän silmiensä alla. Tässä tilanteessa olisi tarvittu rohkeutta tunnustaa tosiasiat, sillä tapahtunutta ei voinut paeta. Juutalaiset eivät koskaan voisi unohtaa kokemaansa, ja siksi saksalaisten tulisi olla tarpeeksi vahvoja käsitelläkseen kipupisteitä yhä uudelleen kokemastaan häpeästä huolimatta.²⁰⁵ Heuss esiintyi saksalaisten tilinteon keulakuvana ja kannustajana, ja hänen toiminnalleen annettiin huomiota myös WIB:ssä. Ehkä amerikkalaiset olivat 1950-luvulle tultaessa oivaltaneet, että saksalaiset eivät voisi tyytyä vain ylhäältäpäin toteutettavaan jälkiselvitykseen.

WIB:ssä sotilaiden mahdollista antisemitismiä ei pidetty ongelmana, ja lehti suhtautui juutalaisiin myönteisesti. Tutkimuskirjallisuuden mukaan antisemitismiä kuitenkin esiintyi myös Yhdysvaltain armeijan keskuudessa, vaikka tästä ei WIB:ssä kirjoitettu. Juutalaiset ärsyttivät amerikkalaisia miehittäjiä, koska he eivät olleet helppoja ”asiakkaita”. Eloonjääneet juutalaiset eivät suostuneet enää alistumaan, vaan alkoivat tarmokkaasti ajaa oikeuksiaan ja esittämään vaatimuksia, ja lisäksi juutalaiset aloittivat laittomia kampanjoita päästäkseen Palestiinaan.²⁰⁶ Vaikka tutkimuskirjallisuudessa mainittu sotilaiden antisemitismi ei saanut WIB:ssä palstatilaa, on mahdollista että tilanne oli miehittäjien tiedossa ja jatkuvalla juutalaiskirjoittelulla amerikkalaisia sotilaita ehkä yritettiin saada suhtautumaan

²⁰⁵ WIB (December 1952) Heuss, Theodor: “Brave towards truth”, 13–14.

²⁰⁶ Wasserstein 1996, 17, 28.

juutalaisiin suopeammin. UNRRA-operaatioiden johtajan Fredrik Morganin negatiivinen suhtautuminen juutalaisiin johti nuhteluihin ja myöhemmin Morgan irtisanottiin tehtävistään. Juutalaisten arvostelu ei yksinkertaisesti ollut sopivaa.²⁰⁷

Amerikkalaiset halusivat osallistua juutalaisten uskonnollisen elämän uudelleenrakentamiseen, ja Yhdysvalloista lähetettiin rabbeja, kosher-ruokaa ja uskonnollisia rituaaliesineitä elvyttämään juutalaisia yhteisöjä. Nopeasti alettiin perustaa myös juutalaisia kouluja ja tuhottuja synagogia rakennettiin uudelleen. Myös eri uskontokuntien välisestä yhteistyöstä julkaistiin WIB:ssä useita artikkeleja, sillä amerikkalaisten mielestä uskonnollinen suvaitsevaisuus oli sodan jälkeen elintärkeää. Lehden tietojen mukaan uskonnollisia suhteita täytyi parantaa erityisesti siksi, että hartaimmat kristityt olivat olleet usein myös voimakkaasti antisemittejä, ja kristittyjen ja juutalaisten kontaktit olivat olleet vähäisiä tähän saakka. Tosin tiedettiin, että jotkut harvat kristityt papit olivat nousseet vastustamaan natsseja ja puolustamaan juutalaisia, ja näiden pappien henkilökohtaiset ystävyysuhteet juutalaisten kanssa olivat sodan loppuessa käytännössä ainoita kontakteja juutalaisten ja kristittyjen välillä. Uskonnollisia yhteistyömuotoja alettiin kaikesta huolimatta perustaa nopeasti, ja niiden toiminnasta kirjoiteltiin WIB:issä.²⁰⁸

Saksalaisten asenteet juutalaisia kohtaan huolestuttivat amerikkalaisia syystäkin, koska Saksaan oli kaikesta huolimatta jäämässä jonkin verran juutalaisia pysyvästi, ja heidän elinolonsa haluttiin turvata. Saksalaisten asennekasvatus ja uudelleenkoultus ei kuitenkaan aina sujunut amerikkalaisten toiveiden mukaisesti. Eero Kuparisen mukaan kylmän sodan alkaminen myös vei länsiliittoutuneilta nopeasti motivaation syyllistää saksalaisia. Yhdysvalloille oli tärkeää mobilisoida kaikki ihmisryhmät sen ystäviksi ja taisteluun kommunismia vastaan. Uusia

²⁰⁷ Marrus 1985, 337.

²⁰⁸ WIB No 124 (December 1947) Brown, Sterling W.: "Religious cooperation", 13–15; WIB No 156 (March 1949) Kramer, Simon G.: "Jewish communities - postwar revival in US zone", 9–10.

oikeudenkäyntejä ei amerikkalaisten toimesta Nürnbergin jälkeen enää järjestetty, ja jo annettuja tuomioita lievennettiin.²⁰⁹ Toimintatapaa muutettiin ja kauhuelokuvien sijaan annettiin tilaa Theodor Heussin kaltaisille henkilöille joihin saksalaiset pystyivät samaistumaan paremmin.

²⁰⁹ Kuparinen 2008, 328.

6. YHDYSVALTAIN MIEHITYKSEN MYÖHEMMÄT VAIHEET

6.1. Emigraatio ja integraatio – pakolaisongelman uudet ratkaisut

Toukokuussa 1947 WIB:ssä julkaistiin artikkeli, jossa tehtiin katsaus pakolaistilanteeseen sekä eriteltiin mitä eri ryhmiä oleskeli Yhdysvaltojen miehitysvyöhykkeellä artikkelin kirjoittamishetkellä. Olen laatinut taulukon artikkelissa esitetyistä lukumääristä sekä laskenut kunkin väestöryhmän määrän prosentteina:

Taulukko 1. Uudisväestön määrä Yhdysvaltojen miehitysvyöhykkeellä, toukokuu 1947.²¹⁰

Väestöryhmä	Lukumäärä	% sektorin asukasluvusta
DP:t (sisältäen juutalaiset)	360 000	2,2 %
Saksalaiset pakolaiset (refugees)	468 000	2,8 %
Karkotetut (expellees)	2 680 000	16,2 %
Karkotetut Potsdamin sopimuksen ulkopuolisista maista	262 000	1,6 %
Vyöhykkeellä asuvat ulkomaalaiset	204 000	1,2 %
Uudisväestö sektorilla yhteensä	3 974 000	24 %

Artikkelin kirjoittajan käytössä olleet tilastot näyttävät olleen epätarkkoja²¹¹, mikä ei tosin vallitsevat olosuhteet huomioon ottaen ole kovin yllättävää. Näin ollen tilastoa voidaan pitää ainoastaan suuntaa antavana, mutta sen avulla voidaan tarkastella

²¹⁰ WIB No 94 (May 1947), ”Refugees and Expellees”, 2–4.

²¹¹ Kirjoittaja on todennäköisesti yhdistellyt lukuja eri lähteistä, sillä artikkelin sisällä esiintyy vaihtelevia lukumääriä. Hän mm. kertoo vyöhykkeellä olevien karkotettujen koostuvan 2 582 000 unkarilaisen ja tšekkoslovakialaisen lisäksi 798 000 karkotetusta jotka olisivat kuuluneet Neuvostoliiton tai Iso-Britannian vyöhykkeelle, ja mainitsee tämän joukon yhteismääräksi 2 582 000 eikä 2 680 000.

ongelman kokonaislaajuutta. Yhteenlaskettuna lähes neljännes vyöhykkeellä oleskelevista henkilöistä oli niin sanottu uudisväestöä, joka oli eri syistä päätenyt sinne vasta toisen maailmansodan aikana tai sen jälkeen. Artikkelissa ei sen sijaan eritelty keitä olivat vyöhykkeellä asuvat vyöhykkeellä asuvat ulkomaalaiset²¹², joiden määrä Yhdysvaltojen miehitysvyöhykkeellä oli yllättävän suuri. Kirjoittaja ei myöskään ollut eritellyt juutalaisia omaksi ryhmäkseen vaikka niin usein tehtiinkin, vaan oli ilmeisesti sisällyttänyt heidät DP-kategoriaan. Tilastojen laatiminen väestöstä oli vaikeaa, sillä ihmisiä pystyi luokittelemaan monin eri tavoin. Artikkelissa saksalaiset pakolaiset ja karkotetut olivat pääosassa, ja lehtijutun kirjoittaja ilmaisi huolensa näin suuren määrän sopeutumisesta uuteen kotimaahan varsinkin, kun Yhdysvaltain vyöhykkeellä oli myös Neuvostoliiton ja Iso-Britannian vyöhykkeelle kuuluvia karkotettuja, jotka lisäsivät vyöhykkeen taakkaa entisestään. Myös DP:itä oli edelleen jäljellä paljon.²¹³

Vuonna 1949 WIB:ssä todettiin, että mahdollisuudet ratkaista DP-tilanne palautuksilla oli käytännössä kulutettu loppuun. Pakkosiirrot Neuvostoliittoon oli lopetettu, ja vaikka vapaaehtoiseen paluuseen tarvittavat palvelut pidettiin toiminnassa jotta halukkaat pääsisivät edelleen koteihinsa, viimeisen vuoden aikana vain joitakin puolalaisia oli lähtenyt takaisin.²¹⁴ Tässä tilanteessa pakolaisongelmaan täytyi keksiä uusia ratkaisuja, joista yksi oli siirtolaisuuden voimakas lisääminen. Heti sodan jälkeen pakolaisten mahdollisuudet siirtolaisuuteen olivat hyvin heikot, sillä etenkin sotaan osallistuneiden maiden talous oli sekaisin. Suurimpia vastaanottajamaita olivat Kanada ja Israel, joista Kanada otti lähinnä baltteja ja Israel juutalaisia. Myös Britannia ja muut Länsi-Euroopan maat sekä Etelä-Amerikka ottivat jonkin verran siirtolaisia vastaan.²¹⁵

²¹² ”foreigners living in the US Zone”

²¹³ WIB No 94 (May 1947), ”Refugees and Expeelles”, 2–4.

²¹⁴ WIB No 159 (April 1949) “Report on Germany-part 2: political, social development”, 19–22.

²¹⁵ WIB No 159 (April 1949) “Report on Germany-part 2: political, social development”, 19–22.

Sodan vuoksi siirtolaisuus Saksasta Yhdysvaltoihin oli ollut pysähdyksissä, joten se aloitettiin uudestaan presidentti Trumanin direktiivillä loppuvuodesta 1945. WIB:ssä kerrottiin kuinka konsulaatit työskentelivät jälleen ahkerasti Saksassa myöntäen viisumeja kymmenille tuhansille DP:ille. Työntekijät haastattelivat ehdokkaat tarkasti ja tutkivat heidän taustansa varmistaakseen että he olivat oikeutettuja viisumiin.²¹⁶ Yhdysvalloissa sotaa edeltävän lainsäädännön perusteella voimassa olleet maakiintiöt määrittivät kunkin maan vuosittaisen siirtolaismäärän. Tämä jarrutti niiden DP:iden pääsyä siirtolaisiksi, joiden kansallisuuden kiintiö Yhdysvaltoihin oli hyvin pieni.²¹⁷

Yhdysvaltojen siirtolaisuuslainsäädäntöä haluttiin kuitenkin muuttaa länsivyyöhykkeillä olevan paineen helpottamiseksi. Heinäkuussa 1948 Yhdysvalloissa hyväksyttiin DP Act -laki, jonka avulla DP:t saivat lähteä Yhdysvaltoihin kotimaansa siirtolaiskiintiön ulkopuolella.²¹⁸ Lakia alettiin toteuttaa ripeästi ja 31. lokakuuta 1948 ensimmäiset DP Act -siirtolaiset saapuivat New Yorkiin. WIB:in mukaan 205 000 DP:n oli tarkoitus päästä Yhdysvaltoihin lain puitteissa kesäkuun 1950 loppuun mennessä.²¹⁹

Tammikuussa 1949 lehden Questions and Answers -palstalla julkaistussa kysymyksessä tiedusteltiin miksi vain DP:t saivat lähteä siirtolaisiksi, mutta saksalaiset eivät. Vastauksessa huomautettiin, että virallisesti saksalaiset, myös karkotut, oleskelivät nyt kotimaassaan toisin kuin DP:t jotka ovat ulkomaalaisina Saksassa, ja siksi DP:t olivat etusijalla. Kysymyksen taustalla vaikutti olevan

²¹⁶ WIB (October 1950), Smith, Mildred: "US consulates come back", 17–20.

²¹⁷ WIB 51 (July 1946) "Consulates in Germany", 13–15.

²¹⁸ WIB No 147 (November 1948) Sutterlin, James S.: "Immigration reopened to the United States", 5–6.

²¹⁹ WIB No 159 (April 1949) "Report on Germany-part 2: political, social development", 19–22.

joidenkin saksalaisten vaikeat olosuhteet Saksassa ja halu lähteä siirtolaisiksi, mitä ei kuitenkaan sallittu.²²⁰

Tilanne muuttui nopeasti, kun DP Act -lakiin tehtiin myös saksalaisia koskeva lisäpykälä. Sen mukaan vuosina 1949–1950 Saksan ja Itävallan Yhdysvaltoihin suuntautuneessa siirtolaiskiintiössä puolet täytyi olla Itä-Euroopan etnisiä saksalaisia heidän kansallisuudestaan riippumatta. Muutos tehtiin, koska etniset saksalaiset olivat usein kansalaisuudeltaan tšekkoslovakialaisia, unkarilaisia tai puolalaisia, ja näiden maiden kiintiöt Yhdysvaltoihin olivat hyvin pieniä. Lakimuutos paransi idästä karkotettujen pääsyä siirtolaisuuteen, kun näiden maiden kansalaiset pystyivät hyödyntämään huomattavasti suurempia Saksan ja Itävallan kiintiöitä.²²¹ Kuitenkin kävi ilmi, että siirtolaisiksi päässeiden tilalle tuli uusia pakolaisia idästä, eikä pakolaisten kokonaismäärä vähentynyt vaan kasvoi. WIB kommentoi lain toimintaa heinäkuussa 1950 ja kertoi, että esimerkiksi vuonna 1949 koko Länsi-Saksaan oli saapunut 300 000 pakolaista, kun samana vuonna vain 20 000–25 000 pakolaista ja syntyperäistä saksalaista oli päässyt Yhdysvaltoihin. DP Actin uudistamisen avulla tämä määrä oli tarkoitus saada nousemaan 54 000:ään vuodessa.²²²

Amerikkaan saapumisen edellytys oli niin kutsuttu vakuutus eli takuu siitä, että pakolaisella Yhdysvalloissa jokin taho, joka huolehti hänestä ja varmisti, että saapuvalla oli työpaikka ja asumus ilman että siirtolainen syrjäytti amerikkalaisen asunnon- tai työnhaussa. Usein näiden takuiden järjestämisestä huolehtivat sukulaiset tai vapaaehtoiset avustusjärjestöt, joita toimi IRO:n yhteydessä. Alkuvuodesta 1950 näitä vapaaehtoisia järjestöjä toimi Saksassa 23.²²³

²²⁰ WIB No 152 (January 1949) "Questions and answers", 30.

²²¹ WIB (October 1950) Smith, Mildred: "US consulates come back", 17–20.

²²² WIB (July 1950) Wiesz, George: "Emigration from Germany", 21–22.

²²³ WIB (March 1950) Miles, Aileen: "Voluntary assistance for displaced persons", 36–40.

DP:istä erityisesti juutalaiset olivat halukkaita lähtemään siirtolaisiksi. Israelin valtio syntyi 1948 Britannian mandaatin päätyttyä, ja tämän jälkeen muuttaminen tuli mahdolliseksi. Tuolloin suuret määrät juutalaisia lähtivät kohti Israrelia, vaikka juutalaiset olivatkin aloittaneet muutot Palestiinaan jo aikaisemmin laittomia kanavia pitkin Brichah-operaatiossaan. Osa oli myös päätyntä muualle Välimeren alueelle odottelemaan pääsyä perille. Israelin erikoisuutena verrattuna moniin muihin valtioihin oli, että se ei valikoinut siirtolaisiaan, vaan se otti vastaan myös työkyvyttömät, sairaat, vanhat ja vammaiset juutalaiset.²²⁴ Aikaisemmin monet juutalaiset olivat pitäneet Israelia ainoana mahdollisuutenaan päästä pois Saksasta, mutta DP Actin tultua voimaan siirtolaisuus myös Yhdysvaltoihin tuli mahdolliseksi. Tässä tilanteessa osa juutalaisista valitsi mieluummin pyrkimisen Amerikkaan Israelin sijasta, vaikka sinne oli huomattavasti vaikeampaa päästä.²²⁵

Syynä joidenkin juutalaisten pyrkimyksiin päästä Amerikkaan oli se, että vastaperustettu Israel ei ollut olosuhteiltaan juutalaisille mikään paratiisi. Maassa käytiin itsenäistymissota, ja vaikka Israel muista valtioista poiketen ei valikoinut saapujia, Israel ei näyttäytynyt kovin houkuttelevana maahanmuuttomaana kaikkein heikkokuntoisimmille juutalaisille. WIB ei paheksunut juutalaisten valintaa olla lähtemättä Israeliin, sillä esimerkiksi vammautuneet olisivat tarvinneet erikoispalveluja ja kuntoutusta, mutta sen sijaan ensiaskeliaan tapailevassa valtiossa oli ahdasta ja puutetta kaikesta. Erään avustusjärjestön vuoden 1950 arvion mukaan IRO:n lopettaessa toimintansa Saksassa tulisi olemaan jopa 15 000 juutalaista odottamassa mahdollisuutta emigroitua muihin maihin. Näin ollen edes Israelin valtion perustaminen ei täysin ratkaissut juutalaisten sijoitusongelmia.²²⁶

²²⁴ WIB (February 1950) Reyner, Charles T.: "Resettlement of displaced persons", 11–14.

²²⁵ Wyman 1989, 155.

²²⁶ WIB (March 1950) Miles, Aileen: "Voluntary assistance for displaced persons", 36–40.

Vaikka Israel ei valikoinut siirtolaisiaan, muut maat tekivät niin. Ongelmallista oli, että valtiot olisivat ottaneet mieluiten vastaan raskaaseen tehdastyöhön kykeneviä nuoria miehiä, mutta pakolaisten enemmistö oli naisia, lapsia ja vanhuksia. Saksassa olisi tarvittu jälleenrakentajia sodan jälkeen, mutta jälleenrakentajat haluttiin ulkomaille.²²⁷ Tutkimuskirjallisuudessa Jacobmeyer kuvaa pakolaisten valikointia eettiseksi ongelmaksi, jossa DP:t valittiin siirtolaisiksi samoin perustein joilla natsit olivat aikoinaan valikoineet heidät etsiessään pakkotyöhön soveltuvia perheettömiä, nuoria ja vahvoja ihmisiä.²²⁸ Myöskään älymystön edustajat eivät olleet haluttuja. Siksi jotkut DP:t yrittivät väärentää henkilötietojaan ja peittää tiedon valkokaulusammattista parantaakseen mahdollisuuksiaan päästä siirtolaisiksi.²²⁹ Vaikka WIB vaikenä väärinkäytöksistä, lehti kuitenkin mainitsi, että konsulaatit tekivät hakijoille tarkat haastattelut, joilla pyrittiin todennäköisesti paljastamaan hakijoiden todelliset taustat.²³⁰ Koska työllistyminen oli epävarmaa, myös IRO yritti kampanjoida eri maissa saadakseen valtiot kaikkialta maailmasta lisäämään humanitäärisen maahanmuuton määrää.²³¹

Vähitellen valtiot alkoivatkin lisätä humanitääristä maahanmuuttoa ja ne ryhtyivät vastaanottamaan myös vammaisia pakolaisia. Yhtenä ensimmäisistä valtioista Norja aloitti humanitäärisen maahanmuuton ottamalla vastaan kaksisataa sokeaa DP:tä.²³² Vaikka muita vammaisia maita ottaneet olivat esimerkiksi Belgia, joka otti 237 vanhusta, Ruotsi, joka vastaanotti satoja tuberkuloosipotilaita sekä Yhdysvallat, joka otti 480 vammautunutta, mutta Norjan panosta sokeiden vastaanottajana pidettiin ilmeisesti merkittävänä, koska teko mainittiin erikseen WIB:ssä.²³³ WIB:ssä kiiteltiin

²²⁷ WIB No 147 (November 1948) Sutterlin, James S.: "Immigration reopened to the United States", 5–6.

²²⁸ Jacobmeyer 1990, 279.

²²⁹ Wyman 1989, 193.

²³⁰ WIB (October 1950), Smith, Mildred: "US consulates come back", 17–20.

²³¹ WIB (February 1950), Reyner, Charles T.: "Resettlement for displaced persons", 11–14.

²³² WIB (July 1950) Wiesz, George: "Emigration from Germany", 21–23.

²³³ Wyman 1989, 203–204.

monien maiden jalomielistä asennetta, kun ne olivat avanneet ovensa toisen maailmansodan pakolaisille. Nykyhetkeä verrattiin ensimmäisen maailmansodan jälkeiseen tilanteeseen, jolloin monet valtiot olivat reagoineet lisääntyneeseen pakolaisuuteen päinvastoin vaikeuttamalla maahanmuuttoa.²³⁴

IRO yritti vastata teollisuustyövoiman tarpeeseen pitämällä yllä ammattikoulutuskeskuksia, joissa DP:ille opetettiin perustaitoja, jotta he pystyisivät toimimaan esimerkiksi räätälin, automekaanikon tai konekirjoittajan tapaisissa perusammateissa. Koulutusta annettiin erityisesti amputoiduille, sokeille tai tuberkuloosia sairastaville DP:ille, koska heidän oli vammojensa vuoksi hyvin vaikeaa päästä siirtolaisiksi, ja IRO toivoi ammatin tekevän heistä houkuttelevampia siirtolaisia. Vammaiset olivat saaneet WIB:ssä nimekseen ”hard core DP”. Ammattikoulutuksen lisäksi vammautuneille tarjottiin fysioterapiaa. Ammattikurssit pohjautuivat IRO:n huolelliseen kartoitukseen siitä, millaista työvoimaa potentiaalisista siirtolaismaista puuttui. Koulutusjaksot kestivät 13 viikkoa, jonka aikana annettiin mahdollisimman paljon käytännön opetusta ja vain vähän teoriaa ja näin maksimoitiin uuden ammatin oppiminen. IRO:n ammattikoulutuksesta kertovat artikkelin julkaisemisen aikoihin IRO:n suunniteltu lakkauttaminen syyskuussa 1951 lähestyi. Siksi IRO oli jo tarjonnut koulutuskeskuksia osavaltioiden hoidettaviksi, jolloin ne tulisivat DP:iden lisäksi avoimiksi myös saksalaisille.²³⁵

IRO ja vapaaehtoiset järjestöt yrittivät edistää DP:iden siirtolaismahdollisuuksia myös muilla keinoilla. Järjestöt esimerkiksi koordinoivat Yhdysvaltoihin tarvittavien vakuutusten hankintaa DP:ille, etsivät sopivia työntekijöitä Saksasta Yhdysvaltojen tarpeisiin sekä antoivat valistusta tulevien siirtolaismaiden oloista lehtien, elokuvien ja muun materiaalien avulla. Avustusjärjestöt puuttuivat myös maskotti-ilmiöön eli

²³⁴ WIB (July 1950) Wiesz, George: “Emigration from Germany”, 21–23.

²³⁵ WIB (April 1951), Lang, Archie S.: “Rehabilitation for emigration”, 29–30.

huolehtivat orpolapsista jotka olivat aikaisemmin kulkeneet armeijoiden mukana maskotteina, mutta jotka jäivät ilman huolenpitoa kun sotilaat kotiutettiin. Maskottikoulu opetti lapsia sopeutumaan uudelleen normaaliin elämään ja etsi heille adoptioperheitä ulkomailta. Pakolaistyöhön osallistuneita vapaaehtoisia järjestöjä oli useita, ja ne avustivat IRO:a tunnustuksellisuudestaan riippumatta.²³⁶

Dp Act -lait olivat voimassa vain 31.12.1951 saakka. Lain umpeutuminen aiheutti hakemussuman. Hakemuksien käsittelyssä pienikin virhe saattoi evätä DP:n pääsyn Yhdysvaltoihin ja WIB:issä varoitettiin, että DP:iden täytyi noudattaa annettuja ohjeita tarkasti viisumiasioissa, tai muuten oli vaara, että he eivät pääsisikään lähtemään Saksasta. Hakemuksia oli tullut runsaasti, mutta kaikkia hakemuksia ei ehditty käsitellä ennen lain raukeamista.²³⁷

Lain umpeuduttua WIB julkaisi artikkelin ”Last DP family sails”, jossa haastateltiin viimeistä perhettä, joka pääsi lähtemään Amerikkaan DP Act -lain puitteissa. Perhe Zylka sai puolalaisessa kiintiössä itselleen aakkosten loppupäähän sijoittuvan nimensä perusteella viimeisen viisumin Yhdysvaltoihin. Perhe pääsi valkoiseen taloon tapaamaan presidentti Trumania ja jatkoi sieltä matkaansa Chicagoon, jossa perheen isälle oli järjestetty työpaikka. Artikkelissa summattiin, että DP Actin voimassaolon aikana 1948–52 Yhdysvallat otti yli 350 000 DP:tä niistä yli miljoonasta, jotka lopulta pääsivät siirtolaisiksi eri puolille maailmaa. Artikkelin kirjoittaja ennakoi, että Yhdysvaltain DP-ohjelman loppuminen merkitsi huomattavasti huonompaa mahdollisuutta päästä siirtolaiseksi.²³⁸ WIB oli kuitenkin väärässä, sillä Yhdysvallat halusi jatkaa siirtolaisten vastaanottamista vielä tämän

²³⁶ WIB (March 1950) Miles, Aileen: “Voluntary assistance for displaced persons”, 36–40.

²³⁷ WIB (September 1951) “In and around Germany”, 58.

²³⁸ WIB (April 1952) “Last DP family sails”, 25–26.

jälkeenkin, ja elokuussa 1953 säädetty Refugee Relief Act mahdollisti vielä 209 000 pakolaisen saapumisen maahan.²³⁹

Koska kaikki halukkaat eivät voineet lähteä siirtolaisiksi, WIB:ssä yritettiin tuoda esille vaihtoehtoisia tapoja ratkaista pakolaisongelmia sekä keinoja pakolaisten tarkempaan valikointiin. Vuonna 1950 kerrottiin amerikkalaisen kongressimiehen Francis E. Walterin tekemästä tutkimuksesta, jonka raportissa Walter totesi, että paras tapa helpottaa Saksan taakkaa oli auttaa sitä sulauttamaan pakolaiset yhteiskuntaan. Tämä vaatisi myös hallitukselta ja pakolaisilta itseltään paljon ponnistelua ja sopeutumista. Walterin mietinnön mukaan noin miljoona ihmistä voisi lähteä siirtolaisiksi ja loput seitsemän miljoonaa olisi mahdollista integroida Länsi-Saksaan. Walter ehdotti, että lähtijät olisivat lähinnä maanviljelijöitä, koska ammatissa olisi vaikea jatkaa Länsi-Saksassa.²⁴⁰ WIB:ssä ei kerrottu, oliko Walterin tai muiden mietinnöillä vaikutusta, kun valikoitiin siirtolaiseen pääsijöitä.

6.2. Ratkesiko pakolaiskysymys?

Liittoutuneet olivat olleet kauan tilanteessa, jossa pakolaisten määrä ei ponnisteluista huolimatta vähentynyt toivottuun tahtiin. Edistystä kuitenkin tapahtui, kun vuonna 1947 perustettu IRO sai leirien määrän kutistumaan 80 prosentilla vuoden 1950 alkuun mennessä. Samaan aikaan järjestö työskenteli parantaakseen myös niiden asemaa, jotka olivat jäämässä Saksaan.²⁴¹ WIB:ssä iloittiin kun tammikuussa 1950 voitiin tiedottaa, että Saksassa oli jäljellä alle 300 000 DP:tä.²⁴²

²³⁹ Rystad 1990, 206–207.

²⁴⁰ WIB (July 1950) Wiesz, George: “Emigration from Germany”, 21–23.

²⁴¹ WIB (February 1950) Reyner, Charles T.: “Resettlement of displaced persons”, 11–14.

²⁴² WIB (January 1950) “Less than 300 000 DP’s in Germany”, 40.

Ilo oli kuitenkin ennenaikainen, sillä pian Berliinin tilanne kriisiytyi. Heinäkuussa 1952 loikkarien määrä Itä-Saksasta nousi korkeammalla kuin koskaan aikaisemmin. Olosuhteet itäblokin maissa olivat muuttuneet vaikeiksi Neuvostoliiton tiukentaessa niistä otettaan, jolloin monet ihmiset katsoivat ainoaksi mahdollisuudekseen paon länteen. Kuukauden aikana Länsi-Berliiniin saapui 13 182 ihmistä. Muutaman kuukauden aikana kymmenet tuhannet pakolaiset saapuivat Länsi-Berliiniin, mikä johtui WIB:in mukaan Itä-Saksassa tiukentuneista olosuhteista. WIB ennusti, että pakenemiset tulisivat vain kiihtymään.²⁴³

Vaikka itäblokista saapuneet loikkarit kiristivät välejä Neuvostoliiton kanssa, 1950-luvun puolella ilmestyneissä lehden numeroissa voi havaita, että WIB:in toimittajat suhtautuvat Itä-Euroopan pakolaisiin hyvin positiivisesti. Lehdessä kirjoiteltiin ahkerasti, että kommunistisista maista saapuvat pakolaiset hakivat turvaa Yhdysvalloilta, ja Yhdysvallat otti kaiken hyödyn tästä propaganda-aseesta. Carruthersin mukaan amerikkalaisten loikkareihin osoittama huomio oli osa Washingtonin suunnittelemaa psykologista sodankäyntiä, jolla Neuvostoliitto saatiin huonoon valoon.²⁴⁴

Kylmän sodan aikakautta käsiteltiin WIB:ssä myös huumorin keinoin. Vuonna 1952 WIB:ssä julkaistiin Neuvostoliitto-aiheisia vitsejä, jotka olivat yleistyneet kun pakolaiset ja muut vierailijat levittivät niitä saapuessaan länteen. Vitseissä ivattiin neuvostojärjestelmää, mutta niiden avulla voitiin myös käsitellä pelkoa ja traumoja, joita loikkareilla oli.²⁴⁵

Lehden ilmestymisen loppuaikoina joissakin lehden numeroissa Itä-Euroopan kommunistisista maista saapuvista pakolaisista käytettiin uutta nimitystä escapees.

²⁴³ WIB (August 1952), "Record number flee east", 23.

²⁴⁴ Carruthers 2009, 82.

²⁴⁵ WIB (September 1952) "Humor from Soviet zone", 18.

Nimitys oli otettu ilmeisesti käyttöön sen jälkeen, kun Presidentti Harry S. Trumanin joulukuussa 1952 perusti Escapee Programin. Ohjelmasta kerrottiin WIB:ssä ensimmäisen kerran joulukuussa 1952. Tuolloin vastaperustetun avustusohjelman johtaja George Warren vieraili Valkan pakolaisleirissä Baijerissa tutustuakseen rautaesiripun takaa saapuvien pakolaisten ongelmiin.²⁴⁶ WIB:in viimeisessä numerossa maaliskuussa 1953 Escapee Programista oli kirjoitettu pitkä artikkeli, jossa kerrottiin seikkaperäisesti millä tavoin ohjelma auttoi vainon uhreja. Uutta Escapee-ohjelmassa oli se, Yhdysvallat auttoi humanitäärisesti myös muita valtioita, joihin saapui paljon pakolaisia itäblokin maista.²⁴⁷ WIB kuvasi escapee-ohjelmaa käyttäen tunteisiin vetoavia sanoja:

”The escapee program is a comprehensive humanitarian effort on the part of the United States Government to assist the escapees – – fleeing behind the curtain of persecution and despair in the Soviet dominated countries in eastern Europe – to establish themselves in the free Western World and to provide them with certain measures of care and maintenance from the time of arrival in a country of asylum until their final permanent resettlement in one of the countries of immigration.”²⁴⁸

Artikkelin kirjoittamishetkellä yli 10 000 ihmistä oli rekisteröitynyt Escapee-ohjelman avunsaajiksi. Artikkelin mukaan esimerkiksi Saksa, Itävalta ja Kreikka tarvitsivat apua, koska valtiot olivat jo ennestään ylikansoitettuja ja köyhiä, ja Yhdysvaltain hallitus tulkitsi kommunismin uhrien auttamisen koko vapaan maailman yhteiseksi asiaksi. Pakenijoille annettiin ensiapuna vaatteita, ruokaa, huopia ja nukkumapaikka. Heille tarjottiin myös koulutusta jotta he pääsisivät uuden elämän alkuun.²⁴⁹

²⁴⁶ WIB (December 1952) “In and around Germany”, 24.

²⁴⁷ WIB (March 1953), Lawrence, Edward W.: “Escapee program”, 6-8.

²⁴⁸ WIB (March 1953), Lawrence, Edward W.: “Escapee program”, 6-8.

²⁴⁹ WIB (March 1953), Lawrence, Edward W.: “Escapee program”, 6-8.

Koska termi *escapees* ilmestyi lehteen aivan WIB:in ilmestymisen lopun kynnyksellä, se ei ehtinyt vakiintua samanlaiseksi termiksi kuin vaikkapa *expellee*. Sen mainitseminen tässä tutkielmassa on kuitenkin mielenkiintoista, koska se on yksi esimerkki siitä, kuinka Yhdysvallat osoitti poliittisen tilanteen muuttuessa uudenlaista innokkuutta auttaakseen rautaesiripun takaa pakenijoita sekä sen omalla vyöhykkeellä että muissa maissa, joihin loikkareita saapui. *Escapee*-ohjelman kautta Yhdysvallat pääsi tekemisiin myös muihin maihin saapuneiden pakolaisten kanssa ja sai tulokkaista tarkkoja tietoja näistä tehtyjen haastattelujen avulla. Artikkelien perusteella poliittinen tilanne muutti suhtautumista puhtaasti humanitäärisiin kysymyksiin, ja osoitti kuinka amerikkalaisia motivoi myös pakolaisista saatu propagandahyöty.

Kylmän sodan aikana Neuvostoliittoon suhtauduttiin WIB:ssä aivan uudella tavalla vastenmielisyydellä. Lehdessä tuotiin esille Neuvostoliitossa esiintyneet negatiiviset ilmiöt kuten sananvapauden puuttuminen ja yksilön oikeuksia sortavat toimenpiteet. Marraskuussa 1952 WIB julkaisi ukrainalaisen pakolaisen Pavel Aleksandrovitš Bondartšukin kirjoittaman artikkelin, jossa Bondartšuk kertoi negatiivista kokemuksistaan puna-armeijassa, jotka johtivat siihen, että hän oli lähtenyt pakolaiseksi länteen.²⁵⁰ Pakolaisten oma ääni ei juuri kuulunut lehdessä sen alkuaikoina, mutta 1950-luvun puolella lehteen alkoi ilmestyä pakolaisten haastatteluja ja jopa pakolaisen itsensä kirjoittama lehtijuttu tuli mahdolliseksi. Sen sijaan, että vain amerikkalaiset kommentoivat pakolaiskysymystä, myös pakolaiset itse saivat kertoa mielipiteitä tilanteestaan.

1950-luvun numeroissa alettiin kirjoittaa Saksan pakolaisten tulevaisuudesta ja ajasta sen jälkeen, kun viimeisetkin amerikkalaiset ja IRO poistuisivat maasta. Saksassa IRO:n apuna toimineet vapaaehtoiset järjestöt olivat keväällä 1950 huolissaan, koska

²⁵⁰ WIB (November 1952), Bondarchuk, Pavel Aleksandrovich: "By streetcar to freedom", 17.

IRO:n toiminta oli kaavailtu loppuvaksi 30. kesäkuuta ja vastuu DP:istä oli siirtymässä saksalaisille, vaikka DP-ongelma ei ollut vielä kokonaan ratkennut. Tuolloin DP:itä arvioitiin olevan jäljellä leireillä vielä jopa 70 000. Osa heistä oli tosin aloittanut siirtolaisprosessin ja odotti pääsyä uuteen kotimaahan. Vapaaehtoisjärjestöillä oli oma neuvosto, joka esitti huolensa siitä, että Saksassa ei ollut muutettu lainsäädäntöä eikä näin turvattu DP:iden oikeuksia. Neuvosto ei voinut hyväksyä sitä, että natsien uhrin joutuisivat uudelleen vainoajiensa armoille tilanteessa, jossa Saksan valtio huolehtisi DP:istä ilman valvontaa.²⁵¹

Vaikka jotkut suhtautuivat epäilyksellä siihen, että DP:t olisivat saksalaisten vastuulla, IRO alkoi kuitenkin toteuttaa toimintojen siirtymistä Saksalla vähitellen. Heinäkuussa 1950 WIB kertoi DP:iden vanhainkodista, jonka rakentamiseen oli käytetty IRO:n rahaa, mutta keskus tulisi toimimaan saksalaisten viranomaisten alaisuudessa. Muitakin samankaltaisia rakennusprojekteja oli suunnitteilla.²⁵²

Yksi ongelma pakolaisten assimilaatiossa liittyi asuntojen puutteeseen. Koska asuntoja ei kerta kaikkiaan ollut tarjolla, pakolaiset joutuivat asumaan vuosien ajan leireillä erossa muista, ja tämä piti heidät pysyvästi ulkopuolella muusta yhteiskunnasta ja normaalista kanssakäymisestä paikallisten kanssa. WIB kuvasi helmikuussa 1951 erään leirin toimintaa sen sulkemisen kynnyksellä. Leirin suljettua ovensa ihmisille täytyi etsiä uudet kodit, ja tämä vauhditti rakennustoimintaa. Rakentaminen vilkastaikin 1950-luvulla myös talouden paranemisen ansiosta. Lehdessä ilmestyi paljon artikkeleja, jotka koskivat asuntojen rakentamista pakolaisille. Taloja oli alettu rakentaa, niihin oli paljon halukkaita tulijoita ja ne

²⁵¹ WIB (March 1950) Miles, Aileen: "Voluntary assistance for displaced persons", 36–40.

²⁵² WIB (July 1950) "Aged DP's to go under German Care", 11.

olivat melko edullisia. Integraatiossa asunnoilla ja sitä kautta yhteisön jäsenyydellä uskottiin olevan paljon merkitystä.²⁵³

Länsi-Saksa otti viimeiset leirit vastuulleen vuonna 1951 ja alkoi huolehtia jäljellä olevista DP:istä. Jo aiemmin mainittujen IRO:n pitämien koulutuslaitosten siirtämistä valtion vastuulle alettiin myös toteuttaa.²⁵⁴ Koska pakolaisia oli eniten lähellä rajoja, esimerkiksi Schleswig-Holsteinissa, Baijerissa ja Ala-Saksissa, pakolaisongelmaa alettiin ratkaista myös pakolaisten maan sisäisillä siirroilla. Maaliskuussa 1950 valtio toteutti 700 000 pakolaisen siirron vähemmän kuormitetuilla alueilla joilla myös töitä olisi tarjolla enemmän. Pakolaisten keskuudessa työttömyys oli suuri ongelma 1950-luvullakin, joten siirrot paremman työllisyyden alueelle tulivat tarpeeseen.²⁵⁵

Eräs aikakausi päättyi, kun Länsi-Saksa sulki viimeisen DP-leirin Föhrenwaldissa 1957. Maahan jääneille pakolaisille taattiin tasavertaisuus muiden saksalaisten kanssa lukuun ottamatta äänioikeutta, ja lopulta Saksan täysi kansalaisuus viiden vuoden jälkeen. Kansalaisuuden saamisesta huolimatta joka viides kantoi pakolaisuuden muistoja loppuelämänsä.²⁵⁶

Tutkimukseni päättyy alkuvuoteen 1953, jolloin Weekly Information Bulletin -lehti lakkautettiin. WIB:in viimeinen numero ilmestyi maaliskuussa, ja päätoimittajana vuodesta 1946 lehden ilmestymisen loppuun saakka toiminut H. Warner Waid tiedotti kirjoittamassaan artikkelissa lehden loppumisesta. Waid totesi, että lehti oli

²⁵³ WIB (February 1951) Zackman, Max: "Integration on its way", 13.

²⁵⁴ WIB (April 1951), Lang, Archie S.: "Rehabilitation for emigration", 29–31.

²⁵⁵ WIB (November 1952), Goldbeck, Liselotte: "Germany's population problems", 13–15.

²⁵⁶ Wyman 1989, 204.

nyt hoitanut loppuun sen tehtävän, jota varten se luotiin 1945. Länsi-Saksan valtio oli perustettu ja se toimi omillaan.²⁵⁷

Mykkäsen mukaan tiedotuslehden lakkauttaminen on myös osa sen elinkaarta. Lopettaminen tulee ajankohtaiseksi silloin, jos yhteisö pysyvästi niin, ettei tiedostusta enää tarvita.²⁵⁸ Näin kävi myös WIB:in kohdalla. Vaikka toimituksessa oli jo aikaisemmin vastattu muuttuneeseen tilanteeseen muuttamalla lehden sisältöjä ja harventamalla ilmestymistä, amerikkalaisten miehityksen loppumisen myötä lehden lakkautus oli väistämättä edessä.

Saksan operaatiossa Yhdysvallat jatkoi läsnäoloaan niin kauan kuin se koki tarpeelliseksi ja kunnes eri osa-alueiden ongelmat oli saatu ratkaistua sitä tyydyttävällä tavalla. Mutta koska pakolaisasioista kirjoitettiin lehden viimeiseen numeroon saakka, on selvää, että erilaisen pakolaisuuteen liittyvät kysymykset olivat yhteiskunnassa yhä läsnä. Täytyy kuitenkin muistaa, että pakolaiskysymys ei alun perinkään ollut ainoa amerikkalaisten miehitykseen liittynyt ratkaisua vaativa ongelma. Pakolaisuus oli ainoastaan yksi, joskin haastava osa-alue, joiden kokonaisuus muodostui ”neljästä kovasta deestä”. Vaikka eri tahoilla oltiin huolissaan siitä mitä pakolaisille tapahtuisi miehityksen loputtua, Yhdysvallat tyytyi siihen, että Marshall-avun turvin vaurastunut Länsi-Saksa pystyisi huolehtimaan lopuista pakolaisistaan itse.

²⁵⁷ WIB (March 1953), Waid, H Warner, ”Information Bulletin”, 16.

²⁵⁸ Mykkänen 1998, 181–182.

7. PÄÄTÄNTÖ

Pro gradu -työni tarkoituksena oli tutkia amerikkalaisten vuosina 1945–1953 Saksassa julkaiseman tiedotuslehden Weekly Information Bulletinin kirjoittelua pakolaiskysymyksestä. Lehti muodosti tutkimukseni kannalta runsaan lähdeaineiston, sillä WIB käsitteli pakolaisuutta eri muodoissaan koko lehden ilmestymisen ajan. Tavat puhua pakolaisista ja ongelman ratkaisukeinot kuitenkin muuttuivat WIB:ssä vajaan kahdeksan vuoden aikana huomattavasti. Ensimmäisen puolen vuoden aikana pakolaistyön tärkein toimintamuoto oli pakolaisten palauttaminen kotimaihinsa. Lehti julkaisi tuolloin paljon pakolaisia koskevia ytimekkäitä tiedotteita, eli yleensä yhden palstan pituisia artikkeleja, joissa annettiin jokin ohje koskien pakolaistyötä. Lehden ilmestymisen alkuvaiheessa DP:t korostuivat WIB:ssä miehityshallinnon tärkeimpänä huolenaiheena. DP:t saivat enemmän ravintoa ja avustusjärjestöjen apu kohdistui vain heihin. DP:iden saama hyvä kohtelu aiheutti kateutta saksalaisissa, mistä saksalaiset saivat WIB:in mukaan syyttää itseään.

Pakolaistilanteeseen alkuvaiheessa liittyneitä ongelmia tuotiin lehdessä esille toistuvasti. Tällöin korostuivat pakolaisten aivan välittömiin perustarpeisiin, kuten ravinnonpuutteeseen liittyneet vaikeudet. Monista tutkimuskirjallisuudessa kuvatuista ongelmista sen sijaan vaiettiin lehdessä. DP:iden rikollisuutta ja mellakointia ei tuotu paljonkaan esille WIB:ssä, vaikka tutkimuskirjallisuuden mukaan se oli yleistä, vaan WIB:ssä ainoastaan sivuttiin leirien turvallisuusongelmia. Neuvostokansalaisten palautuksiin liittyneet itsemurhat ja palautettujen päätyminen vankileireille eivät myöskään saaneet lehdessä huomiota. Kirjoittaessaan muutamissa artikkeleissa neuvostokansalaisten määrittelystä lehti ainoastaan totesi, että asiassa oli esiintynyt jonkinlaisia ongelmia, mutta asiaa ei avattu lukijoille tarkemmin.

Alkuvaiheessa Neuvostoliitto oli vielä liittolainen, jota ei voinut arvostella. WIB oli siis tiedotuslehti, joka ei tiedottanut asioista avoimesti.

Pakolaisia koskevassa kirjoittelussa oli mielenkiintoista havaita laaja termistö, jota pakolaisista käytettiin. Vaikka yleisimmät termit olivat expellee, refugee ja DP, lehdessä esiintyivät myös infiltrates, escapees, persecutees, stateless persons ja niin edelleen. Termiä refugee ei käytetty siinä kontekstissa, kuin missä sitä käytetään nykyään. Refugee nimittäin tarkoitti WIB:ssä lähinnä saksalaisia, kotimaassa tai ulkomailla hajallaan olevia pakolaisia. Määritelmään nykyisin liittyvä vainon kohteeksi joutuminen ei liittynyt refugiehen, koska alkuvaiheessa Itä-Euroopan vainoa ei oikeastaan voitu myöntää olevan olemassa.

Alkuhankaluudet pakolaistyössä aiheuttivat arvostelua, johon WIB pyrki vastaamaan puolustamalla amerikkalaista lukijakuntaansa esimerkiksi Earl Harrisonin hyökätessä juutalaisten huonoja olosuhteita vastaan. WIB:ssä tuotiin esille esimerkiksi se, että Saksassa oli erittäin vaikeat olosuhteet, joissa Yhdysvallat teki parhaansa huolehtiakseen pakolaisista. Vaikka tilanne Saksassa oli vaikea, juutalaisten auttaminen tuntui amerikkalaisille tärkeältä kysymykseltä ainakin virallisella tasolla ja tämä näkyi myös WIB:in kirjoittelussa. Saksalaisten antisemitismistä oltiin huolissaan ja tehdyistä antisemitismitutkimuksista kirjoitettiin WIB:ssä useita kertoja. Virallisesti antisemitismi tuomittiin ja sitä käytettiin kollektiivisen syyllisyyden perusteluna, vaikka tutkimuskirjallisuuden mukaan ilmiötä esiintyi myös armeijassa. Amerikkalaisten antisemitismistä ei kuitenkaan kirjoitettu WIB:ssä.

UNRRA:n siirtyminen vastuuseen leireistä näkyi DP-artikkeleiden selvänä vähenemisenä. WIB:in kirjoittelu DP:istä ei silti loppunut kokonaan muun muassa siksi, että armeijalle jätettiin joitakin vaarallisimpina pidettyjä tehtäviä, kuten

turvallisuudesta ja kuljetuksista huolehtiminen. DP:t olivat ilmeisen näkyvä ryhmä amerikkalaisten miehitysvyöhykkeellä.

Kun Itä-Euroopasta karkotettuja saksalaisia alettiin ottaa vastaan tammikuussa 1946 alkaen, heidän ongelmiaan alettiin käsitellä WIB:ssä paljon verrattuna siihen, kuinka pienen roolin Yhdysvallat otti heidän auttamisessaan. Karkotetut eivät saaneet DP-statusta, joten heidän asemansa muodostui selvästi heikommaksi. Tällöin myöskään YK:n pakolaisuuteen liittyneitä palveluita ei tarvinnut kohdistaa heihin. Vaikuttaa siltä, että amerikkalaiset käsittivät etnisten saksalaisten siirron ikään kuin erillisenä muusta pakolaiskysymyksestä. Prosessia voisi verrata esimerkiksi 1900-luvun alussa toteutettuihin väestönvaihtoihin, joissa valtiot sopivat keskenään tiettyjen väestönsien vaihtamisesta maiden välillä saadakseen valtiot etnisesti homogeenisemmiksi kysymättä siirrettävien kansalaisten itsensä mielipiteitä. Ensimmäiset kuukaudet sekä saksalaiset pakolaiset että siviilit sinnittelivät ilman avustusjärjestöjen apua. Suhtautuminen saksalaisiin pakolaisiin oli välinpitämätöntä ja lehdessä muistutettiin, että saksalaiset olivat itse aiheuttaneet tilanteensa. Ajatus kollektiivisesta syyllisyydestä teki kaikista saksalaisista vastuullisia Hitlerin ja natsien hirmuteoista. Myöhemmin politiikka muuttui lempeämmäksi, ja karkotetut saivat osakseen parempaa kohtelua. Lehti alkoi arvostella alkuperäisiä asukkaita karkotettujen syrjinnästä. CRALOG:in ja CARE:n apupaketit muodostuivat tärkeäksi avustustavaksi niiden saatua toimintaluvan, ja niiden toimintaa esiteltiin useissa numeroissa.

Pakolaisten palauttaminen ei ratkaissutkaan pakolaisongelmaa kokonaan, koska uusia pakolaisia saapui jatkuvasti idästä. Koska leireille vietettiin pidempi aika kuin oli aiemmin arveltu, tuli tarpeelliseksi muuttaa politiikkaa liukuhihnapalautuksista inhimillisempiä toimintatapoja kohti. Lehdessä alettiin korostaa pakolaisleirien kodinomaisuutta ja erilaisia palveluja, jotka tekivät elämästä siedettävämpää.

Elintarvikkeiden lisäksi alettiin tarjota uskonnon harjoittamisessa tarvittavia esineitä, kirjoja sekä nautintoaineita. Tämän taustalla oli paitsi ulkopuolisten arvostelu, myös Saksan rauhoittunut tilanne. Seuraavia vuosia WIB:in pakolaiskirjoittelussa leimasivat vakavat, mutta vähemmän hengenvaaralliset ongelmat, kuten palautusten tyrehtyminen, työttömyys, asunnottomuus ja integraation ongelmat.

Amerikkalaiset toteuttivat hallinnossaan muiden liittoutuneiden kanssa sopimaansa politiikkaa, jolla pyrittiin muuttamaan Saksan elinkeinorakennetta. Lehdessä todettiin melko suoraan, että kaavailtu politiikka sopi huonosti Saksan todellisuuteen, ja erityisesti teollisuuden alasajo vaikutti myös pakolaisten oloihin. Normaalitilanteessa ravintopulaa kompensoitaisiin tuonnilla, mutta Saksa ei voinut käydä kauppaa omalla tuotannollaan, koska sen teollisuudenaloja supistettiin. Näin ollen Saksassa kärsittiin nälänhädästä, eikä pakolaisille ollut tarjolla työpaikkoja tehdastyössä. Ainoa ja kallis ratkaisu oli tuoda elintarvikkeita Amerikasta. WIB:ssä huolestuttiin myös siitä, että pakolaisten tyytymättömyys oli oiva kasvualusta kommunismille ja vallankumoustoiminnalle.

Tällainen teorian ja käytännön ristiriita oli usein nähtävissä WIB:ssä käsiteltäessä pakolaispolitiikkaa. Monet päätökset liittyen pakolaisten siirtoihin, palautuksiin, ravinnon antamiseen ja muuhun toimintaan oli suunniteltu komiteoissa ja työryhmissä, mutta paikan päällä Saksassa ne osoittautuivat hankaliksi ja jopa sadistisiksi tavoiksi toimia, kun Saksassa elettiin olosuhteissa, joita Washingtonissa ei ollut osattu ottaa huomioon. Vaikka WIB ei voinut arvostella amerikkalaista miehityspolitiikkaa kovin voimakkaasti, lehdessä oli havaittavissa ajoittainen turhautuminen Washingtonia kohtaan, kun kerrottiin niistä vaikeuksista, joita siviileillä ja pakolaisilla oli. Silti vasta paikan päällä vierailleet tutkijat kuten Earl Harrison ja Herbert Hoover saivat aikaan konkreettisia muutoksia nähtyään toteutetun politiikan turmiollisuuden paikallistasolla ja raportoidessaan niistä suoraan

presidentille. WIB oli omalta osaltaan mukana uudistamassa politiikkaa kirjoittamalla niistä ongelmista, joita Saksassa ilmeni.

Niinpä voidaan todeta, että amerikkalaisten päätös lieventää ankaraa politiikkaa perustui ennemminkin terveeseen järkeen ja käytännölliseen taloudelliseen ajatteluun kuin kylmään sotaan. Kylmä sota siis vahvisti sitä pakolaispolitiikkaa, jota WIB oli yrittänyt tuoda esille ja jonka Yhdysvallat havaitsi käytännön pakosta lopulta parhaimmaksi. Kun esimerkiksi teollisuuden tiukkoja rajoituksia helpotettiin, myös pakolaisille avautui työmahdollisuuksia teollisuudessa ja he saivat mahdollisuuden päästä kiinni elämään Saksassa. Myös avustustoiminnan salliminen auttoi pakolaisia.

Kylmän sodan käynnistyttyä amerikkalaisille oli mairittelevaa, että Neuvostoliitto kärsi arvovaltatappion kun sen kansalaisia alkoi paeta länteen. Itä-Euroopan huonoista oloista alettiin kirjoitella etenkin 1950-luvun puolella ilmestyneissä numeroissa, kun niistä aikaisemmin oli vaiettu. Lehdessä alettiin julkaista pakolaisten haastatteluja, koskettavia ihmiskohtaloita sekä jopa pakolaisen itsensä kirjoittama artikkeli. Ne toimivat myös propaganda-aseena Neuvostoliittoa vastaan. Koska Yhdysvallat ja Neuvostoliitto olivat hyytävässä väleissä, WIB alkoi korostaa Itä-Euroopasta tulijoiden pakenemista kommunismin uhreina. Yhdysvallat perusti myös escapee-ohjelman, joka avusti loikkareita humanitäärisesti. WIB:in mukaan ohjelman avulla voitiin keventää pakolaisia vastaanottavien maiden taakkaa. Mahdolliset amerikkalaisten muut motiivit WIB piti salassa.

Pakolaisongelman helpottamiseksi Yhdysvallat alkoi edistää siirtolaisuutta. Aiheesta kirjoitettiin ahkerasti ja sen haittoja ja hyötyjä pohdittiin useissa WIB:in artikkeleissa 1950-luvun molemmin puolin. Lehdessä korostettiin amerikkalaisten DP Act -lain merkitystä, mutta myös muiden valtioiden työvoiman tarve oli keskeistä pakolaisten siirtolaisiksi pääsyssä. Lehdessä esiteltiin monia siirtolaisuutta edistäviä projekteja.

Aluksi siirtolaisuus koski DP:itä, mutta se tehtiin pian mahdolliseksi myös saksalaisille pakolaisille.

1950-luvun alussa paineet saada pakolaisongelma ratkaistua kovenivat. IRO ponnisteli saadakseen leirit suljetuksi ja Yhdysvaltojen DP Act, jonka avulla yli 300 000 DP:tä oli saatu siirtolaisiksi Yhdysvaltoihin, raukesi määräajan umpeuduttua. Oli siis selvää, että kaikki eivät pääsisi siirtolaisuuteen, ja pakolaistoimintoja alettiin ajaa alas kovalla kädellä 1950-luvun alussa. Viimeisten pakolaisten kohtalona oli siis jääminen Saksaan, ja tästä WIB:ssä oltiin huolissaan. Lehdessä alettiin korostaa erityisesti karkotettujen saksalaispakolaisten integroinnin tärkeyttä. Integraatio-kirjoittelu korosti niin pakolaisten, viranomaisten kuin saksalaisten panosta, jotta sopuisa yhteiskunta voisi syntyä. WIB:ssä karkotettuja ei nähty pakolaisina, vaan Saksan uusina kansalaisina, joiden integrointi nähtiin enemmän saksalaisten omaksi projektiksi, johon Yhdysvallat ei enää osallistuisi.

Yhdysvallat oli onnistunut miehityksen aikana ”ulkoistamaan” monia pakolaisuuden osa-alueita muille tahoille. UNRRA, IRO ja lopulta Länsi-Saksa ottivat vastuun DP-leireistä, ja karkotuista huolehtiminen kuului lain mukaan saksalaisille itselleen. Lisäksi Israelin perustamisen myötä kaikille juutalais-DP:ille oli ainakin periaatteessa järjestynyt sijoituspaikka. Tämä ei kuitenkaan poistanut pakolaisaihetta WIB:istä. Tämä kertoo siitä, että pakolaiset olivat koko lehden ilmestymisen ajan näkyvästi esillä miehityshallinnon todellisuudessa. Amerikkalaisten poistuessa Saksasta tilanne oli kuitenkin muuttunut paljon paremmaksi verrattuna miehityksen alkuvaiheisiin vuonna 1945. Ongelmana oli edelleen jotkut kodittomat leireissä asuvat pakolaiset, työttömyys sekä asuntopula. Myös antisemitismistä ja pakolaisten tyytymättömyydestä ja politisoitumisesta kannettiin huolta, ja lehdessä pohdittiin useaan otteeseen kuinka Saksa selviäisi haasteista. Tämä ei kuitenkaan enää kuulunut Yhdysvalloille.

Weekly Information Bulletin lakkasi ilmestymästä vuonna 1953, mutta Saksan pakolaisuus ei tietenkään loppunut tuohon vuoteen, vaan se jatkui edelleen muotoaan muuttaen. Jatkotutkimuksen kannalta olisikin mielenkiintoista perehtyä pakolaiskysymyksen seuraavaan vaiheeseen, jossa DP-kysymys jäi taka-alalle, mutta pakeneminen Itä-Euroopasta jatkui edelleen.

Tässä tutkimuksessa on sivuttu muitakin WIB:ssä esiintyviä teemoja kuin pakolaisuutta silloin, kun ne mielestäni ovat tarjonneet myös pakolaiskysymykseen jotenkin liittyvää tai sitä taustoittavaa tietoa. Weekly Information Bulletinin kautta olisi mahdollista ymmärtää amerikkalaisten miehityshallinnon tiedotusta laajemminkin kuin vain pakolaisuuden näkökulmasta, sillä lehti tarjoaa monipuolisen ja hyvin vähän käytetyn lähdeaineiston Saksan miehityksestä.

LÄHTEET

I Alkuperäislähteet

Weekly Information Bulletin (WIB) 1945–1953.

University of Wisconsin Digital Collections,

[http://digicoll.library.wisc.edu/cgi-bin/History/History-](http://digicoll.library.wisc.edu/cgi-bin/History/History-idx?type=browse&scope=HISTORY.WEEKLYBULLETIN)

[idx?type=browse&scope=HISTORY.WEEKLYBULLETIN](http://digicoll.library.wisc.edu/cgi-bin/History/History-idx?type=browse&scope=HISTORY.WEEKLYBULLETIN), viitattu 1.6.2011.

II Tutkimuskirjallisuus

Ahonen Pertti (2003), *After the Expulsion. West Germany and Eastern Europe 1945-1990*. Oxford: Oxford University Press.

Arnold-Forster W. (1946), "U.N.R.R.A.'S Work for Displaced Persons in Germany". *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944-), Vol. 22, No. 1, 1–13. (JSTOR, JY)

Boehling Rebecca (1993), "US military occupation, Grass Roots Democracy, and Local German Government". Teoksessa Diefendorf Jeffrey M., Frohn Axel, Rupierer Hermann-Josef (toim.), *American Policy and the Reconstruction of West Germany, 1945-1955*. Washington, D.C.: German Historical Institute, 281–306.

Carruthers, Susan L. (2009), *Cold War Captives: Imprisonment, Escape and Brainwashing*. Berkeley: University of California Press.

Casey Steven (2001), *Cautious crusade: Franklin D. Roosevelt, American public opinion and the war against Nazi Germany*. Oxford; New York: Oxford University Press. (ebrary, JY)

Davidson Eugene (1999), *The Death and Life of Germany: An Account of the American Occupation*. University of Missouri Press. (<http://books.google.fi/books?id=kEAFk4lce4kC&printsec=frontcover#PPR1,M1>), viitattu 3.4.2009)

Fait Barbara (2004), "Supervised Democratization. American occupation and German policy". Teoksessa Junker Detlef, Lazar David, Mauch Christof, *The United States and Germany in the Era of the Cold War, 1945–1990: A Handbook*. Cambridge University Press, 57–64. (ebrary, JY)

Garson, Robert A, Kidd, Stuart S. (1999), *The Roosevelt years: new perspectives on American history, 1933-1945*. Edinburgh University Press. (http://books.google.com/books?id=BXB6xQ8PK_0C&pg=PA1&dq=Garson,+Robert+A&hl=fi, viitattu 3.4.2009)

Gartner, Lloyd P. (2001), *History of the Jews in Modern Times*. Oxford: Oxford University Press.

Gay Ruth (2002), *Safe Among the Germans: Liberated Jews After World War II*. New Haven: Yale University Press. (ebrary, JY)

Gimbel, John (1968), *The American Occupation of Germany. Politics and the Military, 1945-1949*. California: Stanford.

Gimbel, John (1961), *A German Community under American Occupation*. Marburg, 1945–52. Stanford: Stanford University Press.

Gimbel John (1972), “On the Implementation of the Potsdam Agreement: An Essay on U.S. Postwar German Policy”. *Political Science Quarterly*, Vol 87, No 2, 242–269. (Jstor, JY)

Glees Anthony (1996), *Reinventing Germany: German Political Development since 1945*. Oxford: Berg Publishers. (ebrary, JY)

Gross, Jan Tomasz (2006), *Fear: Antisemitism in Poland after Auschwitz*. New York: Random House. (ebrary, JY)

Hahn, Erich J. (1993), ”U.S. Policy on a West German Constitution, 1947-1949”. Teoksessa Diefendorf Jeffrey M., Frohn Axel, Rupierer Hermann-Josef (toim.), *American Policy and the Reconstruction of West Germany, 1945-1955*. Washington, D.C.: German Historical Institute, 21–44.

Harris, Chauncy D., Wulker, Gabriele (1953), “The Refugee Problem of Germany”. *Economic Geography*, Vol. 29, No. 1, 10–25. (JSTOR, JY)

Held, Colbert C. (1956), “Refugee Industries in West Germany after 1945”. *Economic Geography*, Vol. 32, No. 4, 316–335. (JSTOR, JY)

Jacobmeyer Wolfgang (1990), “The ”Displaced Persons” in West Germany, 1945-1951”. Teoksessa Rystad Göran (toim.), *The Uprooted: Forced Migration as an International Problem in the Post-War Era*. Lund: Lund University Press, 271–288.

Kuparinen Eero (1999), Aleksandriasta Auschwitziin: Antisemitismin pitkä historia. Jyväskylä: Atena.

Kuparinen Eero (2008), Antisemitismin musta kirja: juutalaisvainojen pitkä historia. Jyväskylä: Atena.

Kushner, Tony, Knox, Katharine (2001), Refugees in an age of Genocide: Global, National and Local Perspectives During the Twentieth Century. London: Cass.

MacDonogh, Giles (2007), After the Reich. The Brutal History of the Allied Occupation. New York: Basic Books.

Maga, Timothy P. (1985), America, France, and the European Refugee Problem 1933-1947. New York: Garland.

Mai, Günther (1993), "American Policy Toward Germany and Integration of Europe, 1945–1955". Teoksessa Diefendorf Jeffry M., Frohn Axel, Rupierer Hermann-Josef (toim.), American Policy and the Reconstruction of West Germany, 1945–1955. Washington, D.C. : German Historical Institute, 85–109.

Marrus Michael (1985), The Unwanted. European Refugees in the Twentieth Century. New York: Oxford University Press.

Marrus Michael (1990), "The Uprooted: An historical perspective". Teoksessa Rystad Göran (toim.), The Uprooted: Forced Migration as an International Problem in the Post-War Era". Lund: Lund University Press, 47–57.

Merritt, Richard L. (1995), *Democracy Imposed. U.S. Occupation Policy and the German Public, 1945–1949*. New Haven: Yale University Press.

Mykkänen Päivi (1998), *Yhteisölehti. Tekijän opas*. Helsinki: Infoviestintä.

Niven, J. K. A., Thomanek, Bill (2000), *Division and Reunification of Germany*. London: Routledge. (ebrary, JY)

Patton, David F. (2001), *Cold War Politics In Postwar Germany*. Palgrave Macmillan. (ebrary, JY)

Rankinen Vuokko (2004), *Kuka ojentaisi käden? Kansainvälisten avustusjärjestöjen UNRRA:n ja IRO:n apu pakolaisille toisen maailmansodan jälkeen*. Pro Gradu: Jyväskylän yliopisto.

Rystad Göran (1990), "Victims of Oppression or Ideological Weapons? Aspects of U.S. Refugee Policy in the Postwar Era". Teoksessa Rystad Göran (toim.), *The Uprooted: Forced Migration as an International Problem in the Post-War Era*". Lund: Lund University Press, 195–226.

Schechtman, Joseph (1971), *European population transfers 1939-1945*. New York: Russell & Russell.

Schlauch Wolfgang (1970), "American Policy towards Germany, 1945". *Journal of Contemporary History*, Vol. 5, No. 4, 113–128. (JSTOR, JY)

Schulze Rainer (1990), "The Refugee Population in Western Germany after World War II: The Case of Lower Saxony (Niedersachsen)" Teoksessa Rystad Göran

(toim.), *The Uprooted: Forced Migration as an International Problem in the Post-War Era*. Lund: Lund University Press, 289–330.

Schumacher Frank (2004), "From Occupation to Alliance. German-American Relations, 1949-1955". Teoksessa Junker, Detlef, Lazar, David, Mauch, Christof, *United States and Germany in the Era of the Cold War, 1945-1990: A Handbook*. West Nyack, New York: Cambridge University Press. 90–96 (ebruary, JY)

Smith Lyn, Mounter Pamela (2005), *Effective internal communication*. London: Kogan Page.

Suvanto Pekka (1977), "Sanomalehdistö historian tutkimuksen lähteenä". Teoksessa Suvanto Pekka (toim.), *Yleisen historian lähteet ja niiden käyttö*. Helsinki: Gaudeamus, 94–103.

Tommila Päiviö, Keränen Kaija (1974), *Lehtihistoria ja sen tutkimus*. Turku: Turun yliopisto, Suomen historian laitos.

Wasserstein Bernard (1996), *Vanishing Diaspora. The Jews in Europe Since 1945*. Harvard: University Press.

Wiggers, Richard Dominic (2003), "The United States and the Refusal to Feed German Civilians after World War II". Teoksessa Vardy, Steven Bela, Tooley, T. Hunt, *Ethnic cleansing in twentieth-century Europe*. New York: Columbia University Press, 274–288.

Willet, Ralph. (1992), *The Americanization of Germany, 1945–1949*. London: Routledge.

Wood, Willian B. (1994), "Forced Migration: Local Conflicts and International Dilemmas". *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 84, No. 4, 607–634. (JSTOR, JY)

Wyman, Mark (1989), *DP. Europes Displaced Persons, 1945-1951*. Philadelphia: Balch institute press.

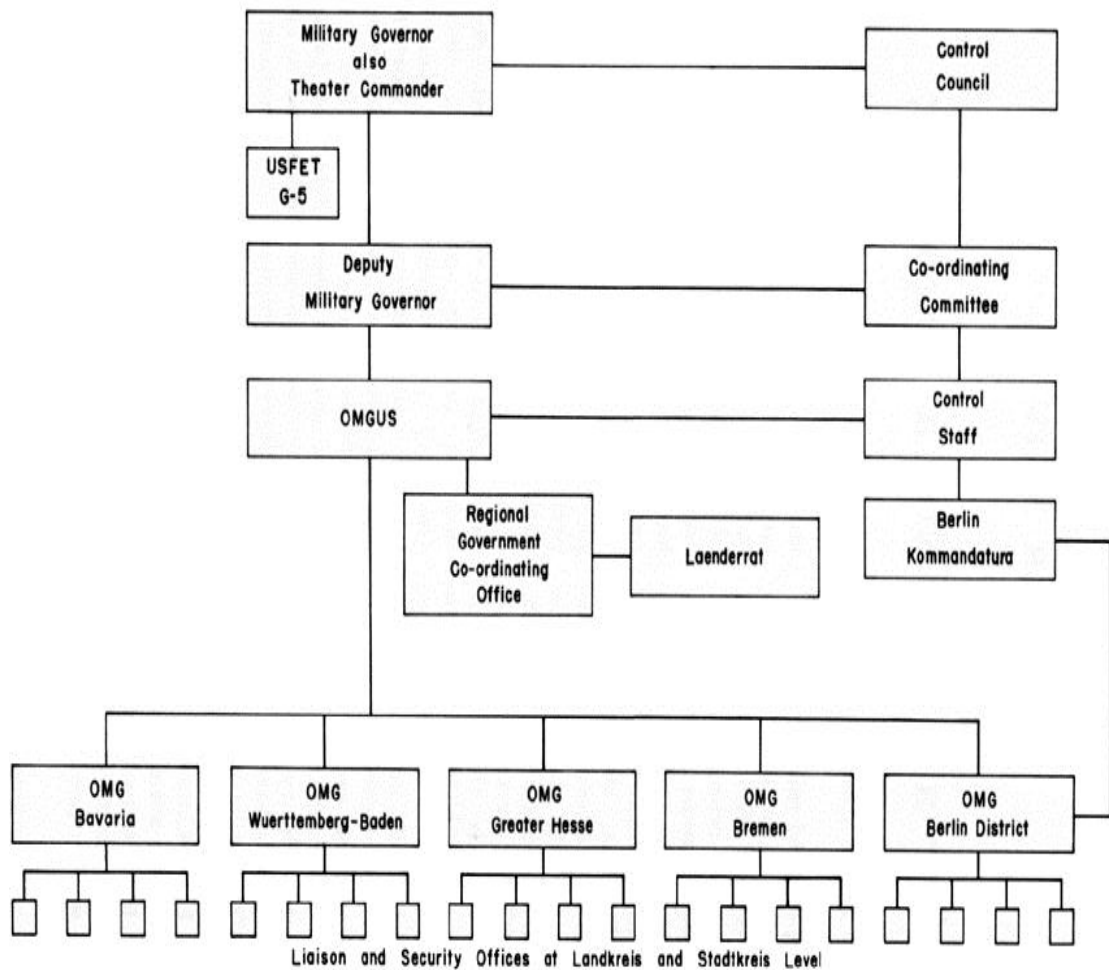
Ziemke, Earl F. (1990), *The U.S. Army in the Occupation of Germany 1944-1946*. Washington D.C.: Center of Military History United States Army.

LIIITTEET

Liite 1.

Yhdysvaltain miehityshallinnon rakenne 1946 alkaen.

http://webdoc.sub.gwdg.de/ebook/p/2005/CMH_2/www.army.mil/cmh-pg/books/wwii/occ-gy/ch24.htm, viitattu 16.5.2011.

Liite 2.

LYHENNELUETTELO

CARE Cooperative for American Remittances to Europe

CRALOG Council of Relief Agencies Licensed to Operate in Germany

DP displaced person

IRO International Refugee Organization

MG Military Governor

OMGUS Office of Military Government, United States

SHAEF Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force

UNRRA United Nations Relief and Rehabilitation Administration

WIB Weekly Information Bulletin